

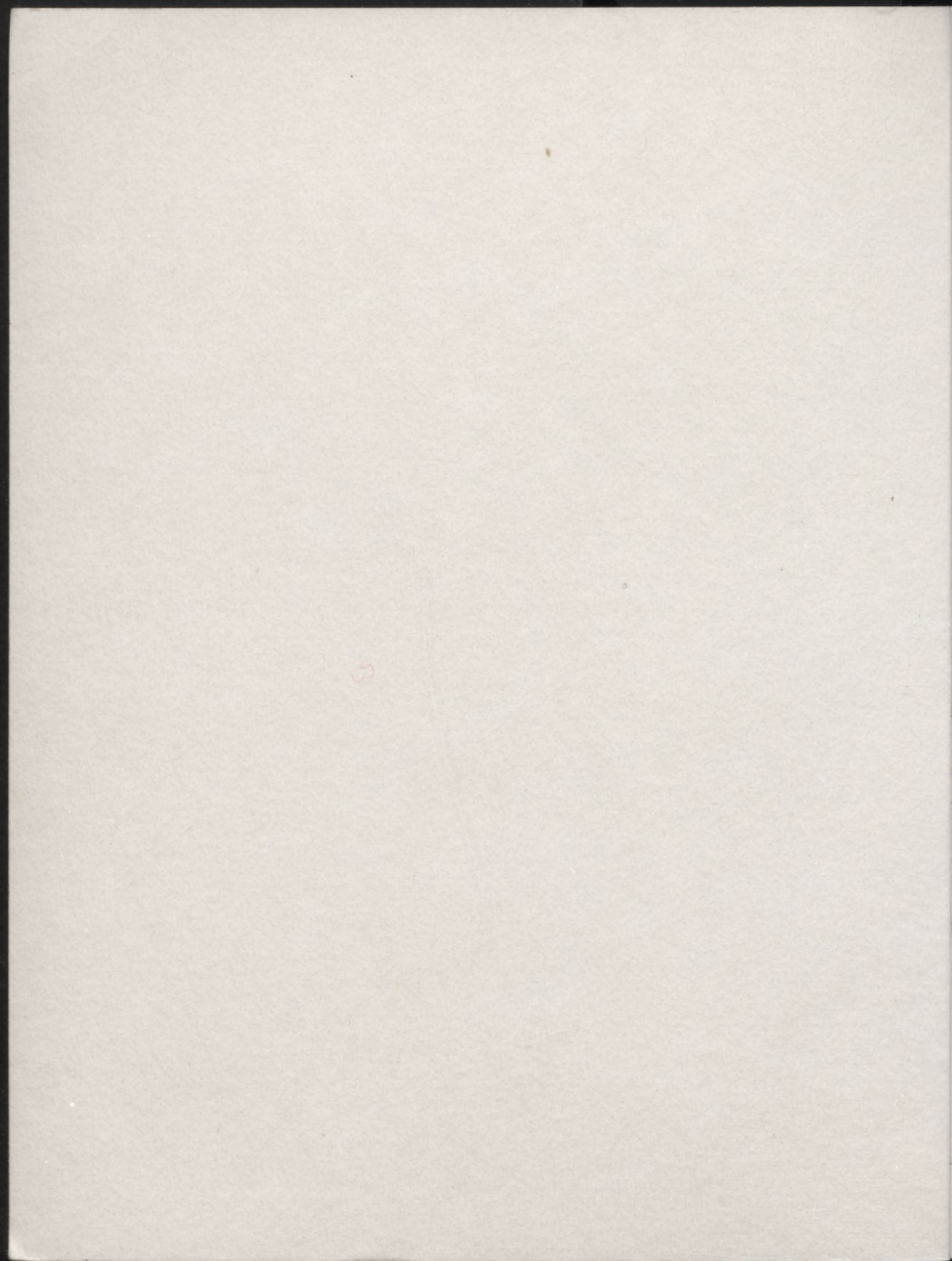
mazā

MĀKSLAS VĒSTURES

terminu

vārdnīca

2005-2
L 101

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

1.0000
IN 000

L
7

Daina Blūma

mazā

MĀKSLAS VĒSTURES

terminu

vārdnīca

ZVAIGZNE ABC

7.0(038)

Bl 920

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0305073757

Daina Blūma

MĀKSLAS VĒSTURE
unimim

Visas šī darba tiesības ir aizsargātas.
Izdevumu reproducēt, kopēt vai citādi pavairot
aizliegts bez apgāda rakstiskas atļaujas.

© Daina Blūma

© Apgāds Zvaigzne ABC

ISBN 9984-36-962-5

Ievads

Jau sen, strādājot skolā un mācot jaunatnei kultūras vēsturi, es sapratu, ka mākslas terminu vārdnīca ir ļoti nepieciešama. Manis sastādītajā vārdnīcā ievietots gandrīz tūkstotis šķirkļu, kas paskaidro tos terminus, kurus visbiežāk lieto kultūras vēstures, mākslas vēstures un vizuālās mākslas skolotāji un mācību grāmatu autori.

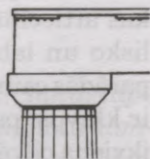
Interese par mākslas vēsturi kā kultūras vēstures sastāvdaļu pieaug dienu no dienas. Šī aizraušanās no sākotnējas jūsmošanas aizvien biežāk pārtop nepieciešamībā domāt dziļi, un nereti ar sirds izglītību vien ir par maz. Bieži vien, lasot grāmatas, nākas sastapties ar mazāk zināmiem jēdzieniem un termiņiem, kam nepieciešams skaidrojums. Šī vārdnīca ir iecerēta, lai atvieglotu aprūtināto skaidrojumu meklēšanu daudzos un dažādos izdevumos.

Vārdnīca ir arī mēģinājums skolēniem, studentiem un citiem interesentiem izskaidrot, kādu saturu ietver vārdkopa "Mākslas vēsture: arhitektūra, glezniecība, grafika, tēlniecība, dekoratīvi lietišķā māksla".

Bez šķirkļiem, kas aptver plašas kultūras jomas, vārdnīcu ērtāku lietošanai padara daudzie rādītāji. Visi vārdnīcā skaidrotie termini un jēdzieni apkopoti rādītājos "Vispārīgie termini", "Arhitektūra", "Glezniecība", "Grafika", "Tēlniecība", "Dekoratīvi lietišķā māksla" un "Personu rādītājs". To izmantošana ļaus bez grūtībām atrast gan lappusi, kurā kāds termins vai

ABAKS (grieķu val. *abax*) – arhitektūrā – četrstūrains plāksne *kapiteļa* augšdaļā.

Abaks

ABSTRAKCIONISMS (angļu val. *abstract expressionism*, franču val. *abstractuinnisme*, *abstractivisme*: no latīņu val. *abstractus* – no vērstis, abstrakts) – plašs 20. gs. mākslas virziens.

A. mākslas darbu veido tikai abstrakti elementi (līnija, krāsas triepiens, abstrakta konfigurācija). Kā programmisks virziens A. radās 20. gs. pirmajā desmitgadē gandrīz vienlaikus vairākās Eiropas valstīs. Par A. pamatlicējiem uzskata krievu māksliniekus V. Kandinski un K. Maļeviču, kā arī nīderlandieti P. Mondrianu, francūzi R. Delonē un čehu F. Kupku. V. Kandinskis, K. Maļevičs, F. Kupka balstījās uz teozofisku doktrīnu. Viņu abstrakto priekšstatu patiesā būtība meklējama mākslinieku “spējā” izteikt iekšējās likumsakarības, kas slēpās aiz redzamās pasaules izpausmēm. Formas pirmelementus V. Kandinskis, K. Maļevičs un P. Mondrians traktēja kā gleznieciskas zīmes, kas piepildītas ar dvēselisku saturu. Šo zīmju formulās var atrast kosmosa elementu savstarpējās sakarības. R. Delonē neatzina šādu metafizisku pieeju mākslai un uzskatīja, ka A. uzdevums ir aprobežoties ar gleznieciskās valodas pētījumiem, galvenokārt – ar krāsas dinamiskajām kvalitātēm. A. ir nepārvērtējama loma mūsdienu arhitektūras, dizaina, dekoratīvi lietiskās mākslas attīstībā. A. dēvē arī par absolūto mākslu, bezpriekšmetisko mākslu vai konfiguratīvo mākslu.

ADĪJUMS – tekstilija, kurā no nepārtrauktas dzijas (diega) pavediena darināts valdziņu sasaistījums. Rokas A. darina ar 2–5 metāla (koka vai plastmasas) adatām; adīšanā izmanto arī adāmmašīnas, uz kurām darina mašīnadijumus. Senākie A. Latvijā attiecināmi uz 14.–15. gs. (pirkstainis un dūrainis, sieviešu cepure ar bronzas gredzentiņu rotājumu); atradumi, kas attiecināmi uz 15.–16. gs., liecina par krāsu raksta, kreilisko un labisko valdziņu, noraukuma izmantošanu. 19. gs. parādās caurumoti raksti (mežģīņadijums). Mūsdienās adīšana ir kļuvusi par izplatītu tautas mākslas veidu, bet A. papildina ikviena cilvēka garderobi.

AGORA (grieķu val. *agora*) – 1) vieta Senās Grieķijas pilsētās, kur sanāca tautas sapulces. A. bija sengrieķu dzīves centrs, parasti tirgus laukums, kuram apkārt atradās *tempļi*, valsts iestādes, *portiki* ar darbnīcām un veikaliem. Arhaiskā perioda pilsētām raksturīgas A. ar neregulāru plānojumu. Klasiskajā periodā sāka parādīties A. ar regulāru plānojumu, kas tālāk attīstījās hellēnisma laikā; 2) arī tautas sapulces dēvēja par A.

AINAVA, peizāža – tēlotājas mākslas žanrs, arī atsevišķs darbs, kas atveido dabas tēlu. A. bija liela loma ķīniešu viduslaiku *glezniecībā* un *grafikā*. Eiropas mākslā A. par patstāvīgu žanru sāka attīstīties 15.–16. gs. (Džordžone, A. Altdorfers, A. Dīrers). Par izcilākajiem 17. gs. ainavistiem uzskata holandiešu gleznotājus J. van Goienu, S. van Reisdālu un J. van Reisdālu, kuri tolaik mākslīgi sadomāto A. aizstāja ar dzimtās Holandes pelēcīgi sudrabetajiem upju un pļavu skatiem. 19. gs. 2. p. izveidojās reālistiskā ainava (Barbizonas skola Francijā), kuras tradīcijas vēlāk turpināja *peredvižņiki* Krievijā (A. Kuin-

dži, A. Savrasovs, I. Šiškins). A. dominēja arī impresionistu (K. Monē, K. Pisaro, A. Sislē) un postimpresionistu (P. Sezans) daiļradē. A. ieņem ievērojamu vietu latviešu glezniecībā. Pirmais nozīmīgākais latviešu ainavists bija J. Feders, bet par izcilāko ainavistu latviešu glezniecībā uzskatāms V. Purvītis. Ievērojami ainavisti ir arī viņa skolnieki: A. Artums, E. Kalniņš, V. Kalnroze, Ā. Skride u. c.

AINAVU PARKS, angļu parks (angļu val. *landscape garden, English garden*) – parks ar gleznieciski plānotu kompozīciju, dabiskas ainavas atdarinājums. Līkumotas alejas, ēnaini celiņi, brīvas formas dīķi, kanāli, asimetriska kompozīcija, dažādība parka kompozīcijas veidojumos. A. p. radās Anglijā 17.–18. gs. mijā kā pretstats *regulārajam parkam*. A. p. brīvās formas ietekmēja arī tālaika jaunos *arhitektūras* projektus.

AKADĒMISMS (franču val. *academisme*) – tēlotājas mākslas virziens, kas izplatījās mākslas akadēmijās laikā no 16. līdz 19. gs. A. pirmsākumi meklējami 16. gs. b. Boloņas Mākslas akadēmijā Itālijā. A. pārstāvju daiļrades pamatā ir nemainīgā, “mūžīgā” skaistuma norma. A. kanonizēja antīkās pasaules un *renesanses* skaistuma ideālus. A. virziena ietvaros mākslinieki pievērsās antīkajai mitoloģijai, seno laiku vēstures, kā arī Bībeles tēmām, par mākslai necienīgu uzskatot sava laika īstenības attēlojumu. A. mākslas iezīmes saskatāmas A. Kanovas (Itālija) un Ž. O. D. Engra (Francija) daiļradē. A. izteiksmes līdzekļus savos darbos izmantoja arī pirmie latviešu profesionālie gleznotāji J. Roze, K. Hūns, J. Feders. Par A. plašākā nozīmē sauc arī ikvienu uz kanonizētiem estētiskiem principiem balstītu māksliniecisku koncepciju.

Akants

AKANTS (grieķu val. *akanthos* – dadža lapa) – plaši izplatīts antīkas izcelsmes plastisks *ornaments*, *arhitektūras* rotājums stilizētas A. (dadža) lapas veidā. Pirmo reizi konstatēts kapu *stēlās* (5. gs. pr. Kr.). Vēlāk ar A. rotāja *korintiskā ordera* un *kompozīta ordera kapitēlus*. A. plaši izmantoja Senās Romas, Bizantijas, *renesanses* un *baroka* laika arhitektūrā. Ar A. rotāja arī viduslaiku *reljefus*, sienu gleznojumus un *miniatūras*.

AKROPOLE (grieķu val. *akropolis*: no *akros* – augšējais un *polis* – pilsēta) – nocietināta augšējā pilsētas daļa Senajā Grieķijā. Aiz A. sienas vienmēr atradās *templis*, kas veltīts dievam – pilsētas aizstāvim. Daudzas A. ar laiku pārvērtās par kulta centru un tika veidotas un rotātas ar sevišķu rūpību un mīlestību. Pati slavenākā no visām sengrieķu A. ir Atēnu A., kuras celtniecību vadīja Feidijs (Fīdijs). Galvenais Atēnu A. templis ir Partenons, kurš veltīts Atēnai. Nozīmīgs ir arī Erehtejons, veltīts diviem dieviem – Atēnai un jūras dievam Poseidonam, un Nikes templis (visi – 5. gs. 2. p. pr. Kr.).

Akrotēriji

AKROTĒRIJS (grieķu val. *akrotherion* – augša, frontons) – skulpturāls rotājums antīkajā, klasiskajā, *renesanses* un *baroka* arhitektūrā. A. izvietojuma divos sānu stūros vai virsotnē. Visbiežāk sastopamie A. rotājumi ir *palmetes*, grifi, kā arī cilvēka figūras.

AKSESUĀRS (franču val. *accessoire* – papildinājums, otršķirīgs) – piederums, kas papildina kādu priekšmetu, tomēr daudzos mākslas *žanros* tā ir nozīmīga tēlojuma detaļa. *Portretā*

ikviena nozīmīga kostīma vai apkārtējā *interjera* detaļa ir A. Arī tērpu *dizainā* A. ir liela loma. Katrs apģērbam piederošs rotājums, neparasta detaļa vai rotaslieta var būt A.

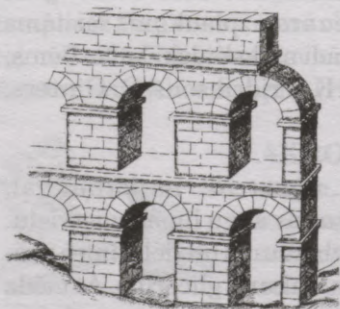
AKTS (vācu val. *Akt*: no latīņu val. *actus* – darbība) – cilvēka kailķermeņa attēlojums. *Tēlotājas mākslas* žanrs, kurā ar cilvēka kailķermeņa attēlojumu izsaka priekšstatu par skaisto, eksistences un jūtu neatkārtojamību. A. var būt arī tikai studija ķermeņa proporciju attēlošanai vai uzmetums topošajam mākslas darbam.

AKVARELIS – gleznojums ar *akvarelkrāsām*, galvenokārt uz papīra. Kā tehnika A. pazīstams jau kopš senajiem laikiem (Senajā Ēģiptē), bet par patstāvīgu *glezniecības* veidu A. nostiprinājās tikai 18. gs. beigās. Par A. lielmeistariem jāuzskata O. Fragonārs un I. Robērs Francijā, kā arī V. Tērnērs un D. Konstebls Anglijā. Latvijas kultūras vēsturē nozīmīgi ir J. K. Broces akvareļi, bet patiess šī *žanra* uzplaukums saistāms ar 20. gs. 70. gadiem, kad darbojās tādi mākslinieki kā R. Bēms, J. Brekte, H. Blunavs, E. Cēsnieks, K. Fridrihsons, R. Ginters, K. Sūniņš, V. Garokalns u. c.

AKVARELĶKRĀSAS (franču val. *aquarelle*: no latīņu val. *aqua* – ūdens), **ūdenskrāsas** – *krāsas* ar augu līmes saistvielu. A. raksturīgs ļoti rūpīgs pigmenta izberzums un liels līmes procents, jo līmei tiek piemaisīts medus, cukurs, glicerīns. A. mēdz būt cietas (plāksnītēs), pusmīkstas (trauciņos) un mīkstas (tūbiņās). A. raksturīgākās īpašības – caurspīdīgums; parasti cauri noklātām krāsām redzama papīra *faktūra*. Gleznojot mākslinieks bieži izmanto dažādus pludinājumus, kas rada viegluma un gaisīguma iespaidu. Ar A. var strādāt 1) uz sausa papīra, 2) uz mitra papīra, zem tā novietojot mitrumu

uzsūcošu audumu vai uzvelkot papīru uz rāmja. A. nereti izmanto, arī lai ietonētu jau gatavu *zīmējumu*, *gravīru* vai *rasējumu* (16.–17. gs.).

AKVATINTA (itāliešu val. *aquatinta*: no *aqua* – ūdens un *tinta* – nokrāsots) – vara *gravīras* (dobspiedes) veids. Metāla plāksni vienmērīgi noklāj ar sveķainu asfalta pulveri vai kolofoniju (vai abu maisījumu) un silda. Uz šādi sagatavotas plātnes ar *otu* veido *zīmējumu*. Pēc tam plātni nedaudz iekodina ar skābi. Kodināšana rada nevienmērīgu, niansētu virsmu un nopiedumā veido dažādas intensitātes *tonalitāti*. Kodināšanu atkārtojot, var panākt aizvien niansētāku toni. A. atgādina *zīmējumu* ar tušu vai *akvareļkrāsām*. A. izgudroja franču mākslinieks Ž. B. Leprens ap 1760. g. Sākumā A. lietoja tikai kā *krāsainās* vai *reproducējošās gravīras* veidu. F. Goija, apvienojot *oforta* un A. īpašības, 19.–20. gs. A. padarīja ļoti populāru.

Akvedukts

AKVEDUKTS (latīņu val. *aquaeductus* – ūdensvads: no *aqua* – ūdens un *duco* – vads) – ūdensvads (tilts), pa kurieni ūdens no lielāka augstuma tiek padots apdzīvotām vietām vai laistīšanas sistēmām. Senajā Romā A. šķērsoja upju ielejas un klinšu aizas. A. bija izcils inženiertehniskis un arhitektoniskis veidojums no akmens, ķieģeļiem un betona (A. pāri Garas upei netālu no Nimas Francijā, 1. gs. pr. Kr.–1. gs. sāk., tā augstums – 48,8 m; A. *Elpuente* Spānijā 1.–2. gs. ar divstāvu granīta *arkām*. A. augstums – 28,5 m).

AL FRESCO (itāliešu val. – uz mitra) – *glezniecības* tehnika, kurā ar ūdeni izšķīdinātām *krāsām* glezno uz svaiga apmetuma (sk. *freska*).

AL SECCO (itāliešu val. – uz sausa) – gleznojums uz izžuvuša apmetuma, kuru samitrina tikai tieši pirms darba sākuma (sk. *freska*).

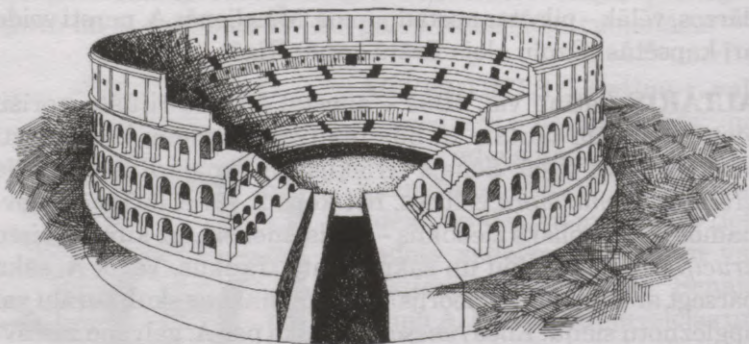
ALA PRIMA (itāliešu val. – no pirmās reizes) – *glezniecības* paņēmieni, kuru izmanto, strādājot vienā seansā – vienā paņēmienā, bez pārgleznojumiem.

ALEJA (franču val. *allee*) – ceļš, kura abās pusēs vienā vai vairākās rindās atrodas koku vai krūmu stādījumi. A. *regulārajā parkā* var būt taisna, bet ainavu parkā – līkloču. Līdz 18. gs. A. galvenokārt bija sastopamas tikai piļu parkos un dārzos, vēlāk – pilsētas apstādījumos. Mūsdienās A. nereti veido arī kapsētās (Ozolu aleja Brāļu kapos Rīgā).

ALTĀRIS (latīņu val. *altus* – augsts) – kulta rituālu norišu vieta. Senajām tautām tā bija upurēšanas vieta, kas parasti atradās brīvā dabā. Senajā Grieķijā un Senajā Romā A. bija grandiozas *marmora* celtnes, bet kopš 2. gs. A. kristīgo dievnamos ir simbolisks ziedoklis – galds (*mensa*), uz kura novieto *krucifiksu*, evaņģēliju un sakramenta traukus. Vēlāk A. sāka pārsegt ar baldahīnu (*ciborijs*) un papildināt ar skulpturālu vai apgleznotu sienu. Kopš *renesanses* laika par A. galveno sastāvdaļu kļūst altārglezna. Katoļu baznīcā A. ir atdalīts ar zemu sētiņu, bet Pareizticīgā baznīcā norobežots ar *ikonostasu*.

AMFIPOSTILS (grieķu val. *amphiprostylos* – ar portiku abās pusēs) – sengrieķu *tempļa* tips, kuram raksturīgs taisnstūrveida plāns. A. gala *fasādēs* izvietoti *kolonnu portiki*, un A. sānsienas ir gludas un bez rotājuma.

AMFITEĀTRIS (grieķu val. *amphitheatron*) – zem klajas debess uzcelta apaļa vai iegarena (ovāla) celtnie Senajā Grieķijā un Romā. Teātris ar puslokā ap skatuvi izkārtotām skatītāju pakāpienveida vietām (Dionīsa teātris, 5.–4. gs. pr. Kr.). Senajā Romā par A. sauca celtni, kurā notika gladiatoru un zvēru cīņas. Par vecāko A. Senajā Romā uzskata teātri Pompejos (70. g. pr. Kr.), bet pats lielākais A. bija Flāviju teātris Romā – Kolizejs (75.–80. g. pr. Kr.). A. četros stāvos bija izvietotas sēdvietas 50 tūkst. skatītājiem. Pirmā stāva *arkas* tika izmantotas kā ieejas, bet otrajā un trešajā stāvā aiz *arkādes* tika izbūvēti foajē. Mūsdienās A. princips tiek izmantots izrāžu, koncertu, konferenču zāļu, arī brīvdabas estrāžu (Talsu Dziesmusvētku estrāde), sporta būvju un cirka arēnu celtniecībā.

Amfiteātris

AMFORA (latīņu val. *amphora*, grieķu val. *amphoreus*) – antīks māla (retāk metāla) trauks ar olveida ķermeni un divām vertikālām osām. A. bija ļoti populāras Senajā Grieķijā, un to pielietojums bija daudzveidīgs: mazās, vienkāršās A. izmantoja

ikdienā saimniecībā; lielās A. (ar pamatnes smailo galu) tika novietotas pagrabos, un tajās visbiežāk uzglabāja eļļu un vīnu; greznās A. izmantoja simpozijos, kur uz neliela galdiņa pie dīvāna – sofas novietoja ēdienus un atšķaidītu vīnu. A. bija galvenā balva olimpisko spēļu uzvarētājiem.

Amfora

AMPĪRS (franču val. *empire* – impērija) – arhitektūras un lietišķās mākslas stils, kas radies 19. gs. pirmajā ceturksnī, noslēdzot franču *klasicisma* evolūciju. A. raksturīgas stingras, monumentālas formas, antīkā arhitektūras mantojuma (*doriskā* un *toskāniskā ordera*, *portiku* un *arku*) izmantojums. A. arhitektūrai raksturīgi masīvi, ģeometriski būvapjomi, monumentalitāte, tai piemīt reprezentatīvs raksturs (Triumfa arka Parīzē, arh. Ž. Šalgrēns, 1806–1837). A. tiek dublēti seno romiešu arhitektūras paraugi (arka, kas atrodas Parīzē, Karusēla laukumā, darināta kā Septimija arkas Romā analogs, arh. Š. Persjē un P. Fontēns). A. piemīt tieksme izmantot pompozās arhitektūras detaļas: kara trofejas, ērgļus, lauru vainagus, kargus. A. tiek izmantoti arī elementi, kuros saskatāmas seno ēģiptiešu mākslas iezīmes (spārnotas *sfinksas*, ēģiptiešu *ornamenti*). A. radies Francijā, izplatījies arī citās Eiropas valstīs.

ANFILĀDE (franču val. *enfilade*) – telpas (arī *laukumi*), ko savieno virknē *arkas*, vārti, durvis, kuras izvietotas uz vienas ass cita aiz citas.

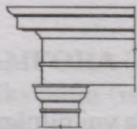
ANĢĻU PARKS (sk. *ainavu parks*).

ANGOBA (franču val. *engobe* – apziešana) – daļējs vai pilnīgs *keramikas* pārklājums, lai nosegtu pamatmateriāla *krāsu* un

faktūru vai lai veidotu dekoru. Mūsdienās izmanto *glazūrai* līdzīgās kušņu A. (viegli kūst) un izstrādājuma drumstalai līdzīgās bezkušņu A. (slikti kūst). Pārklāšanu ar A. sauc par angobēšanu.

ANIMĀLIJA (latīņu val. *animal* – dzīvnieks) – *tēlotājas mākslas žanrs*, kurā attēlo dzīvniekus. Bieži mākslinieka – animālista uzdevums ir maksimāli precīzi atveidot dzīvniekus, tomēr nereti dzīvnieka attēlojumā tiek atklātas arī atsevišķas cilvēkiem piemītošas īpašības, visbiežāk tās saskatāmas satīriskos vai alegoriskos tēlos. Stilizēti dzīvnieki tika attēloti jau pirmatnējā mākslā. Agrajos viduslaikos ļoti populārs bija t. s. “zvēru stils”. Tikai *renesanses* laikā parādījās tādi mākslas darbi, kuros dzīvnieki tika atveidoti “no dabas” (Pizanello, A. Dīrers). Ķīnā A. radās 8. gs. Tanu dinastijas laikā. Eiropā izcili A. meistari bija P. Poters, A. Keips Holandē, F. Sneiderss, J. Feits Flandrijā. 20. gs. sākumā radās tendence precīzi un naturālistiski attēlot dzīvnieku kā dabas sastāvdaļu (K. Troijons Francijā). Viens no izcilākajiem animālistiem Latvijā bija tēlnieks T. Zaļkalns.

ANSAMBLIS (franču val. *ensemble* – kopā) – māksliniecisko komponentu harmoniska vienība. Šaurākā nozīmē par A. *arhitektūrā* dēvē kopumu, kas veido vienotu arhitektonisku kompozīciju, bet *dekoratīvi lietīšķajā mākslā* – mākslinieciski saskaņotu priekšmetu kopumu. A. izsaka tā vai cita laikmeta attieksmi pret skaisto.

Antablements

ANTABLEMENTS (franču val. *entablement*) – klasiskā *ordera* vainagojošā – augšējā horizontālā daļa. Parasti to balsta *kolonnas*, bet nereti arī *pilastri*. A. galvenās sastāvdaļas ir *dzega*, *frīze* un *arhitrāvs*.

ANTEFIKSS – jumta augšējais vai apakšējais kārniņš ar plastisku vertikālu dekoratīvo elementu (*palmetes* vai fantastiska dzīvnieka veidā). Izmantots jumta *dzeegas* vai kores rotāšanai.

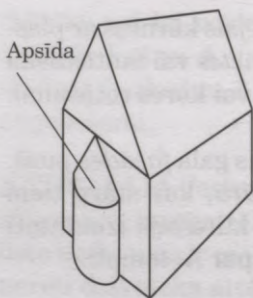
ANTI – celtnes sānspiediena pagarinājums gala *fasādes* pusē. A. visbiežāk sastopami antīkajā *arhitektūrā*, kur starp tiem parasti novietoja divas *kolonnas*. *Templi*, kurā bija izmantoti A. ar divām kolonnām vidū, grieķi dēvēja par A. templi.

ANTIMĀKSLA (franču val. *ant – art*) – termins *tēlotājā mākslā*, kas apzīmē tādus mākslas darbus, kuri izstādīti it kā tradicionālā kontekstā, tomēr faktiski izsmej mākslas būtību. A. tendences sāka parādīties jau 20. gs. pirmajā desmitgadē, bet par tās galveno īstenotāju uzskatāms M. Dišāns un viņa 1917. g. izstādītais darbs “*Strūklaka*”. A. izpausmes vislabāk jūtamās *dadaismā*. A. tendences atklājas arī bezjēgas (nonsena) dzejā.

ANTRESOLS (franču val. *entresol*) – par A. parasti dēvē nama augšējo pusstāvu vai arī starp stāviem izbūvēto nepilno stāvu. Šo terminu lieto, arī apzīmējot balkonveida izbūvi telpā vai arī dzīvoklī pie griestiem izbūvētu plauktu.

APAĻSKULPTŪRA – brīvastāvoša, no visām pusēm aplūkojama *skulptūra* vai skulptūru grupa. Statuāra A. – pretskatā, taisni stāvošā pozā nostatīta apaļskulptūra.

APLIKĀCIJA (latīņu val. *applicatio* – pielikt) – veids, kā *ornamentu* u. c. attēlu ar aplicēšanu-līmēšanu vai uzšūšanu piestiprina pie papīra vai kāda cita līdzīga materiāla. A. parasti darina no atšķirīgas *faktūras* citā krāsā. A. ir viens no senākajiem auduma un apģērba rotāšanas veidiem (atradumi Altaja kurgānā, 5.–3. gs. pr. Kr.).

Apsīda

APSĪDA (grieķu val. *apsis*, *apsidos* – loks, velve) – vidusjoma jeb centrālā joma noslēgums pusaploces vai daudzstūra izvirzījuma veidā, kam ir pašai savs pārsegums. Pirmo reizi sastopama seno romiešu *tempļos* un *bazilikās*. Kristīgo dievnamos laikā līdz 5. gs. A. bija orientēta uz rietumiem, pēc 5. gs. – uz austrumiem. A. parasti atrodas *altāris*.

APŠUVUMS, apšuves darbi – 1) *arhitektūrā* – konstrukciju virsmu noseģšana ar dabiska vai mākslīga materiāla plātnēm. A. pasargā konstrukcijas no apkārtējās vides ietekmes. Ārējā A. darbus veic vai nu konstrukciju būvperiodā, vai arī tūlīt pēc to pabeigšanas. Iekšējās apdares darbos sienas, grīdas, griestus apšuj ar *keramikas*, koka skaidu, koksnes šķiedras, azbestcimenta, polimērmateriālu plātnēm; 2) *dekoratīvi lietišķajā mākslā* – *mēbeļu* izgatavošanā ar A. parasti apšuj tās mēbeles, kuras paredzētas sēdēšanai vai gulēšanai. Mikstie elementi, apšūti ar audumu, parādījās tikai *renesanses* laikā, lai gan to pirmsākumi meklējami jau seno ēģiptiešu mēbeļu mākslā. Vislielāko popularitāti un dažādību A. sasniedz *baroka* laikā (franču *rokoko* krēsls Luija XV stilā, 18. gs.), A. attīstās arī ampīra laikā un savu nozīmi nav zaudējis arī mūsdienās.

APZELTĪJUMS – arhitektonisko detaļu, *mēbeļu* furnitūras, svečturu, pulksteņu u. c. priekšmetu vai to detaļu rotāšanas veids. Mākslā visbiežāk lieto apzeltītu bronzu (Rundāles pils Zelta zāle). Ja A. izmanto provē zeltu (retāk), to uzklāj uz sagatavotas pamatnes. A. galvenās sastāvdaļas ir lime un krīts.

ARABESKA (itāliešu val. *arabesco* – arābu-) – *ornamenta* veids, kam raksturīgas savītas līnijas, stilizētas lapas, ziedi un uzraksti. Radusies Austrumu mākslā, A. kļuva populāra Bizantijā, to plaši izmantoja viduslaiku rokrakstu grāmatu veidošanā. A. bija populāra itāliešu *renesanses* laikā, kad šis *ornamenta* veids tika aizgūts no arābu un spāņu – mauru mākslas. Ar laiku A. attiecināja tikai uz ornamentu, ko veidoja vienīgi no augu valsts formām. Musulmaņu mākslā par A. dēvē visdažādākās vienkāršu ģeometrisko figūru variācijas. Eiropā *neoklasicisma* un *romantisma* laikā, 18.–19. gs. sāk., par A. sauca ornamentu, kura izcelsme meklējama antīkajā mākslā, groteskas ornamentā. 1789. g. J. V. Gēte sacerēja rakstu “Par arabesku”, bet vācu romantiķis F. Šlēgels A. definēja kā “mistiskuma izteiksmes veidu un bezgalības priekšnojautas, taustāmu mūziku un absolūto formas tīrību”.

ARHITEKTŪRA (latīņu val. *architectura*, grieķu val. *architektonikē*) – mākslas veids, kas rada telpisku vidi cilvēka dzīves procesa norisei. Par A. dēvē arī kādu arhitektūras stilu noteiktā *mākslas vēstures* periodā, kā arī dabas un celtnu vienotību, kas veido konkrētu vidi. Nozīmīgākās A. nozares ir *pilsētbūvniecība*, civilā arhitektūra, ainavu arhitektūra, memoriālā arhitektūra.

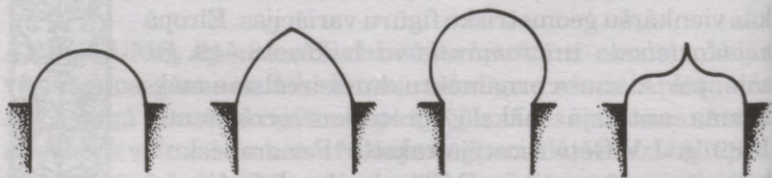
ARHITRĀVS (franču val. *architrave* – galvenais + latīņu val. *trabs* – sija) – *arhitektūrā antablementa* galvenā sija, apakšējā daļa.

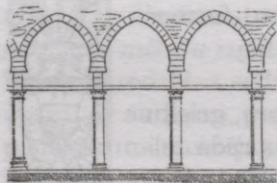
Arabeska

ARHIVOLTA – profilēta vai ornamentēta *arkas* loka ārējā vai iekšējā virsma.

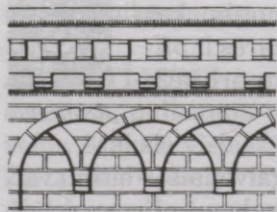
ARKA (latīņu val. *arcus* – loks, likums) – lokveida pārsegums starp balstiem (sienām, *kolonnām*). Atkarībā no pārseguma veida tiek būvētas smailkoka, pusaploces u. c. arkas. A. bija pazīstamas jau senajā Mezopotāmijā – šumeru *tempļos*, tomēr visplašāk tās izmantoja Senajā Romā. Viduslaikos plaši pielietoja vairāku arku rindas – *arkādes*. Mūsdienu sabiedriskajās celtnēs izmanto liellaiduma arkas.

Arkas

Arkāde

Arkatūra

ARKĀDE (franču val. *arcade*) – pēc formas un lieluma tādu vienādu arku rinda, kuras balstītas uz *kolonnām* vai stabiem. Parasti A. norobežo galeriju vai lodžiju.

ARKATŪRA (vācu val. *Arkatur*) – nelielu, dekoratīvu t. s. aklo arku rinda, kas rotā celtni ārējās vai iekšējās sienas. A. bija plaši sastopama romānikā un senkrievu arhitektūrā. A. motīvu nereti izmanto arī dekoratīvi lietišķajā mākslā.

ARKBUTĀNS (franču val. *arc – boutant*) – ārējā pusarka – viens no gotiskās *katedrāles* konstrukcijas elementiem, kas spēj uztvert celtnes vidusjoma *velju* sānspiedienu un pārnes to uz *kontrforsiem* ēkas ārpusē. Visplašāk A. izmantoja *gotikas* grandiozajās kulta celtnēs.

Arkbutāns

ART DEKO (franču val. *Art déco*) – mākslas virziens, kas radies 1925. gadā Parīzē pēc Starptautiskās modernās dekoratīvās un rūpnieciskās mākslas izstādes “*Art Decoration*” – “*Dekoratīvā māksla*”. A. d. ir izplatīts *interjera* noformējumos 20. gs. 20. un 30. gados Eiropā un ASV. Stila tendences saistītas ar labklājības ilūzijas un bijušās greznības demonstrējumu divu pasaules karu starplaikā. A. d. jūtams *neoklasicisma* un *jūgendstila* elementu sajaukums, *Krievu Baleta sezonu Parīzē* spēcīgā ietekme, Austrumu mākslas un primitīvās mākslas sajaukums. A. d. pārsteidz ar atsevišķu spilgtu elementu, *mēbeļu*, audumu, stikla izstrādājumu, bronzas priekšmetu, keramikas darbu izmantošanu. 20. gs. 20. gados A. d. interjeri (viesnīcās un restorānos) tika veidoti īpaši izsmalcināti. Iecienīts motīvs A. d. *glezniecībā* bija kailas sievietes figūra ekspre-sīvi izliektā pozā, bet tās fonā – eksotiski un dārgi materiāli: zilonkauls, melnkoks, perlamutra izstrādājumi, dārgakmeņi, ķirzakas āda. Vēlais A. d. tuvinājās *geometriskajam konstruk-tīvismam*.

ATIKA (grieķu val. *attikos*) – siena (*arkāde*, *balustrāde*) virs ēkas galvenās *dzegas*, kas pilnīgi vai daļēji aizsedz jumtu. A. nereti rotā ar *ciļņiem* un uzrakstiem. A. izmantoja antīkajās celtnēs, visbiežāk – *triumfa arkās*. Īpaši izplatīta A. bija *re-nesances* un *baroka* laika piļu *arhitektūrā*.

ATLANTS (grieķu *Atlas, Atlantos*) – milzis jeb titāns sengrieķu mitoloģijā. Par piedalīšanos titānu – pusdievu, milžu – cīņā pret Olimpa dieviem Zevs sodīja A., likdams tam turēt uz pleciem debesjumu. A. motīvs ir izplatīts visdažādākajos literatūras un mākslas veidos un *žanros*. A. tēli sastopami *arhitektūrā* – tos izmanto *kolonnu* vietā kā vertikālus balstus. A. parasti balsta balkonus, *erkerus, portikus*. A. bija raksturīgi gan *baroka*, gan *klasicisma*, gan *eklektisma* (skulpturālā grupa Rīgas Pilsētas otrā teātra noformējumā, arh. A. Folcs, 1902) arhitektūrā.

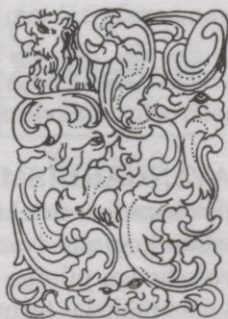
ĀTRIJS (latīņu val. *atrium*) – seno romiešu dzīvojamo māju galvenā telpa, kas atrodas mājas vidusdaļā, – slēgts iekšējais pagalms, ar kuru savienotas pārējās telpas. Ā. centrā atradās pavards, virs kura griestos bija atstāta atvere dūmiem. Vēlāk pavarda vietā ierīkoja baseinu (implūvijs), virs kura tika izveidots lietus noteces atvērums (komplūvijs). Ā. glabāja nozīmīgas ģimenes relikvijas. Romas impērijas laikā Ā. pārtapa svinīgā pieņemšanas telpā. Ā. – vēlāk tā dēvēja vestibulu bez jumta, kas atradās seno romiešu mājās. Ā. motīvu izmantoja arī agro kristiešu *arhitektūrā*, kur par A. dēvēja segtu *galeriju* ieskaitu *bazilikas* pagalmu, kura centrā atradās aka (kantara).

Mūsdienu arhitektūrā Ā. bieži vien ir stiklots pārsegums, kas nodrošina dabisko apgaismojumu un vizuālu saskarsmi starp ēkas stāviem.

AUDEKLS – *glezniecībā* – stingrs, blīvs audums, kuru paotē un sagatavo par pamatu gleznošanai. A. jābūt pareizi sagatavotam, jo no tā atkarīga gleznas kvalitāte un ilggadība. Parasti glezniecībā kā A. izmanto līnu vai kaņepāju audumu. Itāliešu gleznotāji līdz Rafaēla darbības laikam izmantoja tikai koka pamatus, bet no 16. gs. venēciešu skolas mākslinieki (visbiežāk – Ticiāns) sāka atteikties no koka pamatiem, jo lielizmēra

koka gleznas bija grūti pārvadāt. Veroneze un Tintoreto strādāja uz ļoti lieliem A. Lai tādus iegūtu, viņi sašuva kopā vairākus auduma gabalus. Lielie venēciešu audekli bija daudz izturīgāki un kvalitatīvāki nekā mūsdienās ražotie audekli. Aužot diegu vietā izmantoja auklas, kuras ar spiedienu padarīja plakanas. Gleznošanai piemērotais A. var būt gan ar rupju, gan smalku šķiedru. Jo smalkāka un plānāka šķiedra, jo plānāka var būt klājamās *krāsas* kārtā. Gaismas atstarošana uz šādas virsmas ir daudz spēcīgāka, turpretī uz rupjas šķiedras šī vizuālošana ir nepilnīga, jo traucē daudzkārtīgās mazās *ēnas* šķiedru krustošanās iedobumos.

“AUSS SKRIMSTALAS” ORNAMENTS – vēlā *manierisma* laikā (17. gs. 30.–80. g.) izplatīts *ornaments*, kurā izmanto asimetriskus, plastiskus, auss skrimstalai līdzīgus liekumus.

“Auss skrimstalas”
ornaments

AUGSTCILNIS (franču val. *haut – relief* – augstais reljefs) – *reljefa* veids, kurā figūras vai priekšmeta veidojums izvirzās virs plaknes vairāk nekā par pusi no sava apjoma. Dažreiz A. var uzskatīt par patstāvīgu *apaļskulptūru*, jo tā tikai pieskaras plaknei (*bareljefs*).

AUGSTSPIEDE, augstspiedums – poligrāfisks attēlu un teksta iespieduma veids. A. iespiedumā iespējamie elementi atrodas augstāk par neiespējamajiem. Iespiedelementiem uzvelmējot *krāsu* un piespiežot tos pie papīra, *audekla* vai cita materiāla, iegūst novilkumu ar skaidru un asu attēlu. *Grafikā* A. izmanto *klišejām*, ko gatavo kodinot (*cinkogrāfija*) vai gravējot (*ksilogrāfija, linogriezums*).

AUKLAS KERAMIKA – vēlā neolīta perioda *keramikas* izstrādājumi (3. g. tūkst. b.–2. g. tūkst. vidus pr. Kr.), kur māla trauki galvenokārt tiek rotāti ar auklas un skujiņas rotājumu. Pie A. k. var pieskaitīt arī akmens kaujas cirvju rotājumu. Indoeiropiešu cilšu kultūru, kurām raksturīga šī keramika, dēvēja par A. k. kultūru: Saksijā, kā arī Dānijas, Vācijas ziemeļu, Skandināvijas, Baltijas un Vidusdņepras teritorijā.

AUŠANA – audumu izgatavošana aužamajās stellēs. A. plaši izplatījās 5.–6. gs. pr. Kr. Pirmās vertikālās roku stelles vēlāk nomainīja horizontālās stelles. Latvijā ar aušanu nodarbojās zemnieku mājās, izgatavojot audumus gan ar vienkāršākiem, gan sarežģītākiem rakstiem, kā arī *villaines* un jostas.

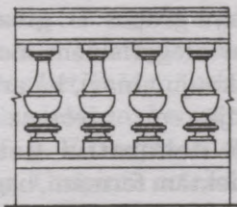
AUTOGRĀFS (grieķu val. *auto* – pats un *graphein* – rakstīt) – pašrocīgs mākslinieka paraksts uz mākslas darba.

AVANGARDISMS, avangards (franču val. *avantgard* – priekšpulks, priekšējās rindas) – dažādu 20. gs. mākslas virzienu kopums. Nereti tiek lietots kā *modernisma* sinonīms. A. raksturīga pilnīga vai daļēja saikņu saraušana ar tradicionālajām mākslas formām. A. jaunu izteiksmes līdzekļu meklējumi nereti kļūst par pašmērķi. Pirmo A. posmu ievadīja *fovisms* (1905) un *kubisms* (1907) un 20. gs. 50. gados noslēdza *abstrakcionisms*. A. otro posmu 50. gadu otrajā pusē aizsāka *popārts* (1955) un turpināja *opārts*, *bodiārts*, *transavangards* u. c.

AVERSS (franču val. *avers*: no latīņu val. *adversus* – ar seju pretī) – medaļas vai monētas priekšpuse.

BALDAHĪNS (itāliešu val. *baldacchino* – aizkars, telts) – grezns *audekla* jumts, kas novietots uz vertikālām kārtīm vai stabiem virs troņa, ložas, *altāra* (ciborijs), gultas. *Arhitektūrā* par B. dēvē arī dekoratīvu akmens vai koka pārsegumu, kas balstās uz nelielām *kolonnām*. B. bija izplatīts galvenokārt laikposmā no viduslaikiem līdz 19. gs. sākumam.

BALUSTRĀDE (franču val. *balustrade*) – balkona *terases*, jumta malas u. c. nožogojums, kas sastāv no balustriem un horizontālas margas. B. izmanto kā kāpņu, balkona, *galerijas*, tilta, jumta *parapetu*. B. nereti lieto arī kā ēkas *dzegas* dekoru.

Balustrāde

BARELJEFS, zemcilnis (franču val. *bas-relief* – zems reljefs) – cilnis, kurā apjomīgās daļas nedaudz izceļas no pamatplaknes virsmas (sk. *cilnis*).

BAROKS (itāliešu val. *barocco* – neparasts, samākslots) – valdošais stils Eiropā laikā no 17. gs. 30. gadiem līdz 18. gs. vidum. B. radās Itālijā pēc *renesances* un *manierisma*, bet uzplauka absolūtismā. B. attīstījās *arhitektūrā*, *tēlotājā mākslā* un *dekoratīvi lietišķajā mākslā*, kā arī literatūrā un mūzikā.

B. arhitektūrai raksturīgas telpiskas un dinamiskas *kompozīcijas*, gleznieciskums, liektas līnijas, tieksme radīt ansambļus (piļu, dārzu un parku ansambļi). Laiku no 1580. līdz 1750. g. dēvē par B. laiku, lai gan paralēli attīstījās arī citi mākslas virzieni un stili. B. arhitektūrai raksturīgi celtnu *ansambļi* ar

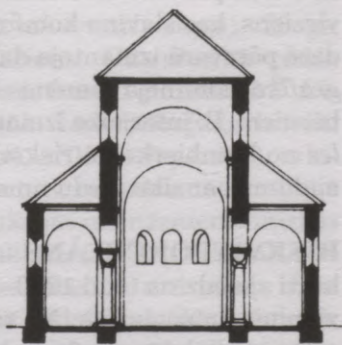
sarežģītu, simetrisku plānojumu, kuros tika uzsvērts *kompozīcijas* telpiskais dziļums. *Interjeros* dominēja dekoratīvo elementu pārbagātība, tika akcentētas liektas līnijas, dekoratīvie un gaismas efekti. Pilīs ēku sānspārni parasti ietvēra reprezentatīvo laukumu, bet uz zāļu *anfilādēm* un *galerijām* veda plašas parādes kāpnes. *Arhitektūras* formas tika nomaskētas ar spoguļiem un gleznojumiem, plastiskiem *stuka* rotājumiem un *plafoniem*. Ansambli papildināja regulārais *franču parks*. **B. tēlniecībā** raksturīgi krāšņi *ciļņi*, kurus izmantoja plastiskam arhitektoniskam dekoram, bronzas, marmora, stuka *statuju* grupas. **B. glezniecībā** dominēja virtuozas kompozīcijas ar alegoriskiem motīviem, vēsturiskiem sižetiem, batālijām (kauju ainas), kā arī reprezentabli *portreti*. **B. grafikā** attīstījās *vara grebums* un *oforts* ar gleznieciskiem elementiem. **B. dekoratīvi lietišķajā mākslā** raksturīgas *mēbeles* ar liektām formām, bagātīgi dekorētas ar apkalumiem un *inkrustācijām*, figurālām kompozīcijām pārbagāti *gobelēni*, metālkalumi un stikla izstrādājumi. Anglijā B. izpaudās savdabīgajā t. s. Stjuartu restaurācijas mākslā, savukārt Vācijā reformācijas un kontrreformācijas savstarpējo cīņu laikā populārs bija Saksijas B. Latvijā 17. gs. beigās un 18. gs. sākumā jūtamas vācu B. tendences (Sv. Pētera baznīcas atjaunošana, 1666–1691, Dannenšterna nams, arh. R. Bindenšū, 1696), bet 18. gs. saskatāmas krievu B. tradīcijas (Rundāles un Jelgavas pils, arh. F. B. Rastrelli).

BATIKA (malajiešu val. *ambatik* – rakstīt, zīmēt) – auduma krāsošanas tehnika, arī šajā tehnikā darināts audums. Uz kokvilnas auduma vai ādas uzzīmē ar zīmuli vai ogli. **Karstajā B.** zīmējumu ieklāj ar izkausētu vasku, bet **aukstajā B.** – ar gumijas līmi. Audumu iegremdē krāsu šķīdumā, un ar sedzvielu nepārklātās vietas nokrāsojas. Pēc tam vasku vai līmi noņem.

Papildu toņus iegūst, ar sedzvielu noklājot iepriekš nokrāsotās B. daļas un batikošanas procesu atkārtojot. B. pazina jau Senajā Ēģiptē, bet plašāk tā izplatījās kopš 7. gs. pr. Kr. Indonēzijā un Javā. Eiropā B. aizsākumi meklējami Nīderlandē. Latvijas *dekoratīvi lietišķajā mākslā* B. tehnikā mākslinieki sāka strādāt 20. gs. 60. g. sākumā. Šajā jomā darbojās tādi mākslinieki kā R. Heimrāts, G. Barkāns, R. Bogustova, Ē. Iltner. 70. gados – E. Bērenfelde, U. Jankavs, V. Kucins u. c.

BAUHAUS (vācu val. *bauen* – celt, *Haus* – māja) – celtniecības un mākslinieciskās konstruēšanas augstskola. 1919. gadā arhitekts V. Gropiuss dibināja B., kas bija Veimāras Tēlotājas mākslas augstskolas un H. van de Veldes vadītās lietišķās mākslas skolas apvienojumā radusies jauna mācību iestāde. Veimārā skola darbojās 1919.–1925. g.; 1925.–1926. g. V. Gropiuss uzcēla skolas jauno korpusu Desavā, 1928. g. Gropiuss atteicās no skolas vadības, bet 1932. g. skola pārcēlās uz Berlīni. 1933. g. nacisti skolu slēdza.

BAZILIKA (grieķu val. *basilikē* – kungu, valdnieku māja) – antīkajā *arhitektūrā* – sabiedriskā celtnē, kuras iekštelpa sadalīta *jomos*: Atēnās – valdnieku māja, Senajā Romā – tiesas vai tirdzniecības nams, arī dzīvojamās mājas galvenā zāle. Viduslaiku arhitektūrā par B. sauc vairākjomu celtni bazilikālās baznīcās, kuras vidusjoms ir augstāks nekā sāņjomi un ēkas augšdaļā atrodas logi.

Bazilika

BELVEDERS (itāliešu val. *belvedere* – skaists skats) – plānā parasti apaļa ēkas virsbūve (vaļēja *galerija, terase, tornītis*). B. var būt arī dārza celtne (*rotonda, lapene, paviljons*). Par B. sauc arī dažus *arhitektūras ansambļus*, piemēram, Vatikānā, Varšavā, Prāgā, Vīnē.

BEZPRIEKŠMETISKĀ MĀKSLA – tēlotājas mākslas veids, kas neattēlo priekšmetus. B. m. *glezniecībā* visbiežāk vienkāršās geometriskās formas tiek atveidotas spilgtās krāsās (P. Mondrians) (sk. *abstrakcionisms*).

BĪDERMEIERS (vācu val. *Biedermeier*, vārdu spēle – “lieliskais Meiera kungs”) – *dekoratīvi lietišķās mākslas* virziens, kura idejas vispilnīgāk atspoguļojās dzīvojamo māju *interjeros, mēbelēs*, apģērbā, kā arī *glezniecībā* un *grafikā* galvenokārt Vācijā un Austrijā laikā no 1815. līdz 1848. gadam. *Mākslas vēsturē biedermeiera* nosaukums pirmo reizi minēts 1894. gadā G. Betigera darbā “Ornamenta nākotne”.

Sākumā *biedermeiers* attīstījās kā vācu *romantisma* variants, ātri vien pārvēršoties visai sentimentālā *naturālismā*. Tas ir virziens, kas slavina komfortu un mājīgumu. B. *interjeru* apdarē pārsvarā izmantoja dabiskus materiālus. *Glezniecībā* un *grafikā* dominēja ģimenes ainas, *portreti* interjerā, ainas ar bērniem. B. interjeros izmantoja gaišas, dabiskas krāsas *mēbeles* no bumbierkoka, riekstkoka, ķirša, bet tapetēm izvēlējās audumus ar sīku ziedu un svītru rakstu.

BISKVĪTPORCELĀNS – tāda mīkstā *porcelāna* (porcelāns, kuru apdedzina tikai 1200–1300 °C temperatūrā) paveids, kas vienmēr ir neglazēts. No tā bieži izgatavo porcelāna priekšmetus – *skulptūras*, sīkplastiku, *ciļņus*, medaļas. B. izstrādājumiem raksturīgs matēts spīdums.

BISTE, krūšutēls (franču val. *buste*) – skulpturāls *portrets*, kurā cilvēks attēlots līdz pleciem, krūtīm vai jostasvietai. Kā *tēlniecības* veids B. pilnībā izveidojās Senajā Romā, bet nozīmīgu ieguldījumu tā attīstībā ir devuši *renesanses* itāliešu mākslinieki, piem., Donatello, Dž. L. Bernīni, franču mākslinieki Ž. A. Gudons, O. Rodēns u. c. Latviešu mākslā B. attīstījās galvenokārt 20. gs. līdz ar profesionālās tēlniecības aizsākumiem. B. darinājuši G. Šķilters, T. Zaļkalns, B. Dzenis, E. Melderis, M. Lange u. c.

BODĪARTS (angļu val. *body art* – ķermeņa māksla) – avangarda mākslas virziens, kurš radās 1960. gadā un kura pārstāvji izmantoja savu ķermeni kā materiālu un objektu daiļradei, veicot visdažādākās (nereti arī visai sāpīgas) manipulācijas ar to: pārklāja ķermeni ar ģipsi, izkrāsojās, iegriezta ķermenī, veidoja plašus tetovējumus, dedzināja sev matus u. tml. Pastāv arī atsevišķs B. novirziens, kurā mākslinieks demonstrē savu ķermeni dažādās pozās, un nereti šīm darbībām ir erotisks raksturs. Pazīstamākie B. pārstāvji: V. Akonči, T. Foks, Dž. Panss, K. Berdens, B. Maklins, B. Naumans, K. Sonjets.

BRUTĀLISMS (angļu val., franču val. *brutal* – rupjš) – 20. gs. *glezniecības* un *arhitektūras* virziens. Glezniecībā radās 1945. gadā Francijā. B. pamatlicējs ir franču gleznotājs Ž. Dibifē. Arhitektūrā radās 50. gadu sāk. Lielbritānijā (arhitekti A. un P. Smitsoni). Izplatījās Eiropā, ASV un Japānā. B. arhitektūrā raksturīgas smagnējas formas, neapdarināta, raupja celtnes virsma, arī atsegtas konstrukcijas un inženiertehniskās sistēmas. B. izmanto materiāla dabisko faktūru. Iecienītākie materiāli – stikls, betons, ķieģeļi, dzelzsbetons u. c. (skola Hantentonā, 1954, žurnāla *Economist* redakcijas ēka Londonā, arh. A. un P. Smitsoni, 1964, Marčolondži institūta ēka Milānā, arh. V. Vigāno, 1959).

BUKLĒ (franču val. *boucle, boucler* – sacirtot, sasprogot) – sīkraksta pinuma tīrvilnas vai pusvilnas audums, kuram raksturīga burbuļaina (cilpaina) virsma. B. *faktūru* iegūst, audiem vai velkiem izmantojot dziju, kurā no trim kopā sašķeterētiem ķemmdzijas vai smalkas aparātdzijas pavedieniem vienam ir krepa grodums. B. izmanto sieviešu mēteļu un kostīmu šūšanai.

BUON FRESCO (itāliešu val. *buon fresco* – svaigs) – *glezniecības* tehnika, kurā ar ūdenī izšķīdinātām *krāsām* glezno uz mitra apmetuma (sk. *freska*).

C

CELLE (latīņu val. *cella* – istabiņa) – 1) galvenā antīko *tempļu* iekštelpa, kurā atradās dievības tēls; 2) neliela, atsevišķa dzīvojamā telpa klosterī mūkam vai mūķenei.

CIBA – neliels, apaļš trauciņš ar vāku no bērza tāss (nereti arī darināts no plāniem koka dēļiņiem vai citu koku mizas). C. vāku un dibenu pie malām piestiprina ar koka tapiņām. Latvijā C. lietoja galvenokārt sviesta un biezpiena uzglabāšanai, kā arī šņaucamtabakas un rotu glabāšanai.

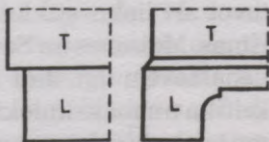
CILNIS, reljefs (franču val. – *relief*) – viens no *tēlniecības* pamatveidiem, kur skulpturālais tēls veidots saistībā ar plakni. C. apskatāms tikai frontāli. Izšķir *augstcilni* (oreljefu) – vairāk nekā 1/2 apjoma izceļas no pamatplaknes –, *zemcilni* (bareljefu) – mazāk par 1/2 apjomīgās daļas paceļas no pamatplaknes – un *padziļināto cilni* (veidojums nepaceļas virs plaknes). C. izmanto visu tautu mākslā jau kopš seniem laikiem. Senajā

Ēģiptē visbiežāk darināja padziļinātos C., tie redzami uz *piramīdu un tempļu sienām*. Īpaši plaši C. izmantoja antīkajā tēlniecībā – sengrieķu tempļu *frontonos, metopās, frīzēs*, arī uz seno romiešu *kolonnām un triumfa arkām*. Izcili C. ir sastopami *renesanses tēlniecībā* – bronzas C. Florences baptistērijā (tēln. L. Giberti) ziemeļu (1404–1424) un austrumu (t. s. “Parādīzes vārtu”) divviru durvīm (1425–1452). Bagātīgi ar kokā grieztiem C. rotātas 17.–18. gs. celto baznīcu *kanceles, altāri*, soli arī Latvijas dievnamos. 19.–20. gs. mijā C. plaši izmantoja *eklektisma un jūgendstila ēku fasāžu rotājumos*. Latvijā ļoti populārs memoriālajā tēlniecībā: K. Baumanis, B. Dzenis, A. Folcs, K. Jansons, M. Lange, G. Šķilters, T. Zaļkalns u. c.

CINKOGRĀFIJA – *grafikā* reljefu formu izgatavošana cinka *augstspiedei* ķīmiskā un fotomehāniskā procesa ceļā. *Zīmējumu* uzzīmē uz cinka plāksnes ar skābes izturīgām *krāsām*, bet neiekrašotās vietas kodina ar skābēm. Par C. dēvē arī *klišejas* no vara, alumīnija sakausējumiem vai plastmasas.

CITADELE (itāliešu val. *citadella* – burtiski: pilsētiņa) – cietokšņa vai pils daļa, kas ir stipri nocietināta un patstāvīgi aizstāvama, piemēram, grieķu *akropole*, romiešu kapitolijs, krievu kremlis. Viduslaikos C. bija saimnieciskās un kultūras dzīves centrs. Rīgas cietokšņa C. 14.–17. gs. bija Rīgas pils. C. Rīgai izbūvēja tikai 17. gs. beigās (ap 1670) pēc zviedru kara inženiera Ē. Dālberga projekta.

COKOLS (itāliešu val. *zoccolo*), **virspamats** – celtnes pamatu virszemes daļa, kura uzņem slodzi no celtnes nesošajām konstrukcijām (sienām un pārsegumiem) un vienmērīgi sadala to pa pamatu pazemes daļu. Par C. dēvē

Cokols

arī ēkas pirmo augsto stāvu, kuru parasti nedekorē ar vertikāliem elementiem (*kolonnām* vai *pilastriem*), bet visbiežāk rotā ar *rustu*, lai akcentētu C. horizontālo pamatīgumu. C. veido *klasicisma arhitektūras trīsdaļīgās kompozīcijas* pirmo daļu.

Č

ČINKVEČENTO (itāliešu val. – 16. gs.) – *dižrenesances* apzīmējums, ievērojot *renesances* periodizācijas dalījumu pa gadsimtiem (sk. *dižrenesance*).

ČIPENDEILA VIRZIENS – angļu *rokoko* paveids, kas nosaukts slavenā angļu mēbeļmeistara T. Čipendeila vārdā. 1754. g. iznāca T. Čipendeila albums “*The Gentelmens and Cabinetmarkers Director*”, kas vēlāk ietekmēja *dekoratīvi lietīšķās mākslas* attīstību visā Eiropā. Čipendeils atjaunoja ēģiptiešu klasisko krēsla formu – tas 18. gs. atkal atguva savu vienkāršo trapeces siluetu ar taisnām vai viegli ieliektām kājām (t. s. kabriole), ar neredzamiem ieliektu atzveltni, bet vēl joprojām ar bagātīgi veidotiem *griezumiem* – un krēslus darināja no tolaik izplatītā sarkanā *mahagonija* koka (Anglijā 18. gs. dēvēja arī par mahagonija laikmetu). Č. v. raksturīgi, ka sāka izgatavot arī lielus stiklotus skapjus ar rombveida stiklojumu no Ķīnas, Meisenes un Sevras *porcelāna*. Č. v. angļu rokoko periodā nepastāvēja ilgi. Jau 18. gs. 80. gados pret rokoko asi vērsās kritika un mākslinieki aizvien vairāk pievērsās no jauna atdzimušajam *klasicismam*.

DADAISMS (franču val. *dadaisme*) – viens no *avangarda* mākslas virzieniem 20. gs. sākumā, kuram raksturīga tradicionālo kultūras vērtību noliegšana un izaicinoša alogisku *kompozīciju* veidošana. D. apliecināja sevi gandrīz visos mākslas veidos – literatūrā, mūzikā, teātra mākslā, *tēlotājā mākslā*. Radies Parīzē nihilistiski noskaņotu dzejnieku, filozofu un mākslinieku pulciņā. Tā vadītājs, rumāņu dzejnieks T. Carā uzskatīja, ka D. ir absurds, jo franču valodā vārds *dada* nozīmē “bērnu rotaļu zirdziņš”, arī “maza bērna šļupsti”, bet “dadaists” – “antiņš, pamuļķītis”. Kā apgalvo pats teorētiķis, rumāņu valodā *da-da* nozīmējot kādu dubulto apgalvojumu, bet kādā afrikāņu cilts valodā tas nozīmējot “svētās govys aste”.

1916. g. T. Carā Cīrihē (Šveicē) publicēja D. manifestu “Antipirina kunga manifests”. D. raksturoja inteliģences apjukumu Pirmā pasaules kara laikā un tam sekojošo mākslinieciskās domāšanas krīzi. Nozīmīgākie mākslas piemēri – F. Pikabija “Ironiskās mašīnas” vai slavenā, pārsteidzošā M. Dišāna “Mona Liza”, kurā Leonardo da Vinči gleznotais *portrets* papildināts ar ūsām un bārdū.

D. kā mākslas virziens pastāvēja līdz 1922. gadam, bet dadaistu absurda pasaules redzējums sagatavoja augsni *sirreālismam*.

DĀRZU UN PARKU ARHITEKTŪRA (angļu val. *garden- ing, landscape architecture*, franču val. *art de jardin*, vācu val. *Gartenkunst*) – māksla iekārtot dārzus, *parkus*, skvērus, *alejas*, bulvārus u. c. apzaļumotas teritorijas. Stādījumu izvēle un kopšana tiek saskaņota ar apkārtējo *ainavu*: *arhitektūru, skulptūrām*, ūdenskrātuvēm u. tml. Dārzus pie pilīm veidoja jau senatnē (Babilonijas Gaisa dārzi 7. gs. pr. Kr.). Senajā Romā

populāri bija *regulārie parki* ar *strūklakām*, krūmājiem, lapiņām u. tml. Irānā – augļu (*Bustan*) un ziedu (*Gilistan*) dārzi mauru Spānijā 8.–12. gs. – dārzi ar krāšņiem baseiniem, *renesanses* laika Itālijā – *terasas parki*; regulārie parki (Versaļas pils parks, arh. Ž. Leblons). *Ainavu parka* pamatā ir ideja par mūžīgo atjaunotni, kas sākotnēji veidojusies Ķīnā, bet uzplaukumu sasniedza Japānā.

DEKOLĀŽA (franču val. *decollage* – atlīmēt, atlīmējums) – 1) tehnisks paņēmiens jaunākajā *avangarda* mākslā, kas izpaužas kā uzlīmēta papīra atraušana, atplēšana, kā darbība, kas ir pretēja *kolāžai*. Pirmo reizi D. lietoja sirreālists L. Malē 1960. g., to turpināja R. Enss, F. Difrēns, M. Rotella; 2) destrukcija, pakāpeniska iznīcināšana, piemēram, V. Fostela *hepeninga* dekolāžas.

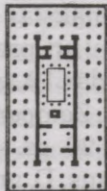
DEKORATĪVI LIETIŠĶĀ MĀKSĻA (latīņu val. *decoro* – rotāju) – lietišķās mākslas veids, kas ietver gan dekoratīvās mākslas funkcijas, gan pievēršas sadzīvei domātu izstrādājumu izgatavošanai. D. l. m. izšķir vairākas materiālu apstrādes tehnikas: *griezumu*, kalumu, lējumu, pinumu, gravējumu, virpojumu, *inkrustāciju*, *intarsiju*. D. l. m. izstrādājumi ir apģērbī, dekoratīvie audumi, trauki, rotaslietas, kas darinātas no dažādiem materiāliem: ādas, *dzintara*, kaula, koka, *keramikas*, metāla, *stikla*, tekstilijām. D. l. m. kā mākslas nozare radās laikā, kad amatniecība kļuva par patstāvīgu ražošanas veidu; tās pamatlicēji bija kalēji, podnieki, drēbnieki, galdnieki u. tml. Gadsimtu gaitā mākslinieciskums izpaudās ne tikai lietas dekorā vai *ornamentā*, bet arī priekšmeta strukturālajā un funkcionālajā kvalitātē.

Latvijā profesionālā D. l. m. radās 19. gs. beigās; to veicināja mākslas amatniecības un lietišķo mākslas skolu izveide, se-

višķi – Blūma Zīmēšanas un gleznošanas skola Rīgā (1895–1917) un Štiglica Centrālā tehniskās zīmēšanas skola Pēterburgā (1879). Par pirmajiem profesionālajiem D. l. m. meistariem Latvijā uzskatāmi J. Madernieks un J. Straume.

DIADĒMA (grieķu val. *diadema*) – 1) atlētu un priesteru galvas apsējs Senajā Grieķijā; 2) valdnieka varas simbols Austrumu zemēs un Senajā Grieķijā hellēnisma laikā (dārgakmeņiem rotāta stīpa); vēlāk kļuva par valdnieka kroņa prototipu; 3) sieviešu galvasrota – neliela metāla stīpa pusvainaga formā, kas rotāta ar dārgakmeņiem. (Nereti par D. tiek uzskatīts arī auduma apsējs.)

DIPTERS (grieķu val. *di(s)* – divreiz + *pteron* – spārns) – sengrieķu *templā* tips, plānojumā taisnstūra telpa, ko no ārpuses visapkārt ieskauj divas kolonnu rindas.

Dipters

DIPTIHS (grieķu val. *diptychos* – divkāršs) – Senajā Grieķijā un Romā – rakstāmā tāfele, kas sastāvēja no divām ar saitīti vai virām savienotām plāksnītēm, kuras bija pārklātas ar vasku. Viduslaiku dievnamos D. bija divvērtņu *altāri* ar gleznojumu vai *reljefu* katrā D. pusē. Mūsdienu mākslā par D. sauc divas gleznas (arī *grafikas, tēlniecības, dekoratīvi lietišķās mākslas* darbu), kā arī skaņdarbu mūzikā, ko vieno kopīga iecere.

DIREKTORIJA STILS (franču val. *La Style de Directoire*, lat. val. *Directorium*) – lietišķās mākslas stils Francijā 18. gs. beigās. Stils nosaukts Direktorijas vārdā. Tā bija Francijas republikas valdība laikā no 1795. līdz 1799. gadam, kas sastāvēja

no pieciem locekļiem – direktoriem. Francijas vēsturē D. ir pārejas periods starp revolūcijām, pilsoņu kara gadiem un Napoleona impērijas izveidošanos. D. s. pamatā ir Luija XVI *klasicisms*, tikai daudz stingrāks un askētiskāks. Tajā valda racionālisma gars. Klasicismam raksturīgā mērenība un vienkāršība D. s. iegūst normatīvu raksturu. Grieķu mākslas elementus nomaina romiešu mākslas elementi. *Interjera* noformējumā dominē baltais un pelēkais, un nereti viss dekors pārvēršas par pieticīgu līniju vai sleju *ornamentu*. Interjera un *mēbeļu* modi nosaka Ž. Žakoba firma. D. s. nomainīja franču *ampīrs*.

DIZAINS (angļu val. *design* – zīmējums, plāns, projekts, itāliešu val. *disegno* – mākslas darba pamatideja) – iecerēta priekšmeta konceptuāla un praktiska projektēšana. Pirmās praktiskās D. ieceres radās 19. gs. 2. pusē (V. Moriss, Dž. Raskins Anglijā; F. Relo, G. Zempers Vācijā). Pirmie ievērojamie D. sasniegumi saistīti ar 20. gs. sākumu (P. Bērenss, G. Eifelis, V. Gropiuss, L. H. Salivans, D. grupas *Bauhaus* un *Werkbund*). 1957. g. Briselē dibināta Starptautiskā industriālā dizaina apvienība (*International Council of Societies of Industrial Design*). D. iedala rūpnieciskajā D. – rūpnieciski ražojamu priekšmetu mākslinieciska konstruēšana – un vides D. – vides organizēšana atbilstoši noteiktām prasībām un vidē izvietojamo objektu mākslinieciskā konstruēšana; arī šī darba rezultāts.

DIŽRENE SANSE – visaugstāko sasniegumu laiks mākslā laikā no 15. gs. b. līdz 16. gs. 30.–40. gadiem. D. raksturīga sintēze, kas rada dzīvības iespaidu – cilvēka ādas kvalitāti, pozu dabiskumu, kustību, psiholoģisko klātbūtni. Rodas priekšstats par ideālām cilvēka ķermeņa *proporcijām* un uzbūvi, kas ietver arī nevainojamu sejas ovālu, taisnu degunu, trijstūrveida pieri, līdzsvarotu izteiksmi un dinamisku līdzsvaru.

Par izcilākajiem un populārākajiem D. pārstāvjiem uzskata Leonardo da Vinči, kura darbi atklāj dabas izjūtu, aicinot apziņāt cilvēku kā dabas daļu (“Madonna grotā”, ap 1483, *freska* “Sv. Vakarēdiens”, 1495–1497; “Džokonda”, ap 1502; “Pašportrets”, ap 1512), Mikelandželo Buonarroti, kurš savos darbos pauda vēlmi, lai cilvēks izjūt sevi līdzvērtīgu augstākajai būtnei (“Dāvids”, 1501–1504; *plafona* gleznojums Siksta kapelā Vatikānā, 1508–1512; Mediči kapelas tēli Florencē, 1520–1534), Rafaēls Santi (Vatikāna pils Parakstu zāles freskas, 1509–1517; “Siksta Madonna”, 1519). (Sk. *renesanse*)

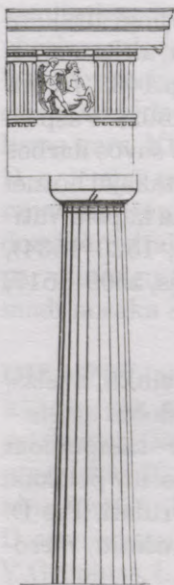
DOBSPIEDE, dobspiedums – metāla (vara, cinka, dzelzs, misiņa) plāksnē mehāniskā vai ķīmiskā ceļā iedobts attēls – līniju un punktu sakopojums. Iedobumos ar tamponiem “iedzen” *krāsu*, bet pārējās vietas paliek baltas un pelēkas. Gravē ar dzelzi vai kaltu, adatu, svārpstu vai ruleti. Pie D. pieder metāla gravīra, *oforts, sausā adata, akvatinta, mecotinta, punktīrs, mīkstā laka*.

DOLMENS (franču val. *Dolmen*, bretoņu val. *tol* – galds + *men* – akmens) – neolīta un bronzas laikmeta būve apbedīšanai, viens no *megalītu* veidiem. Milzīgie, vertikāli novietotie akmeņi tika pārsegti ar akmens plātnēm un apbērti ar zemi.

Dolmens

DONŽONS (itāliešu val. *donjon*) – viduslaiku aizsardzības būve. D. ir liels, brīvēstāvošs viduslaiku pils sargtornis, kurā parasti atradās pilskunga dzīvojamās telpas. Senākie D. atrodas Francijā. Latvijā D. ir Bauskas, Turaidas, Cēsu pili.

Doriskais
orderis

DORISKAIS STILS, orderis (grieķu val. *dorikos* – doriešu, *dori* – šķēps) – viens no grieķu klasiskās *arhitektūras* pamatstiliem. Arhitektūras *ordera* tips. Masīvākais, smag-
nējākais no grieķu klasiskās arhitektūras orderiem.

Doriskajai *kolonnai* parasti nav bāzes, tā it kā izaug tieši no *templā* pamatnes. Kolonnas stāvā iegrieztas vertikālas, seklas *kanelūras*. Ordera *kapitelim* ir divas daļas – *ehīns* un *abaks*. *Arhitrāvs* ir gluds, bet trīsdaļīgajā *antablementa frīzes* joslā mijas dekoratīvi *triglifi* un *metopas*, ko nereti rotā skulpturāli *ciļņi*.

Vissenākā D. o. celtne, kura saglabājusies līdz mūsdienām, ir Poseidona (Hēras) templis Pestumā (ap 500. g. pr. Kr.). D. o. nereti mēdz dēvēt arī par Pestumas stila pamatu. Nedaudz slaidākas *proporcijas* ir doriskajam Atēnu *Akropoles Partenonam* (447.–434. g. pr. Kr.).

DRAPĒRIJA – dekoratīvs sakrokots audums. D. izmanto logu, durvju ailu dekorēšanai un teātra skatuves aizkaru izveidei.

DZEGA – sienu vainagojošā josla, kas atdala sienu no jumta. Tā var būt arī sienu sadaloša josla starp logiem, diviem stāviem vai durvīm. D. balsta jumta pārkari, aizsargā ārsienu no nokrišņiem. D. izveidojās jau antīkajā *arhitektūrā* kā *antablementa* augšējā daļa. Unikāla ir ēģiptiešu D. – tā sastāv tikai no griestu plaknes un ieliekta savienojuma. Romāņu stilam raksturīgas masīvas D., tās nereti apjoza visu būvmasu. Gotiskajā arhitektūrā D. tika jūtami profilēta, un tas radīja interesantu

gaismas spēli. *Baroka* laikā D. izveidē vairs neievēroja klasiskās *proporcijas*. Par D. sauc arī *kamīna* vai *mēbeles* izvīzīto augšmalu. Mēbeļu *dizainā* izmantotās D. formas ir aizgūtas no *arhitektūras* D. veidiem, tomēr tiek veidotas daudz brīvāk.

Dzega

DZINTARS – organiskas izcelsmes minerāls, paleogēna un neogēna (35–40 milj. g. pr. Kr.) pārkmeņojušies skuju koku, galvenokārt priežu, sveķi. D. sastopams dzeltenā, brūnā, baltā, retāk – sarkanā, zilā vai zaļā krāsā. Bieži D. sastopami kukaiņu un augu atlieku ieslēgumi. Baltijā visizplatītākā D. šķirne – sukcinīts. Lielākās D. atradnes ir Kēnigsbergas (tagad. Kaļiņingradas) apgabalā. Latvijā D. sastopams kvartāra nogulumos (Liepājas, Papes, Engures, Slokas apkaimē). D. izmanto *dekoratīvi lietišķajā mākslā*, to apstrādājot un iestrādājot rotaslietās kā pusedārgakmeni. No D. ražo arī elektroizolatorus, bet no mazvērtīgākā D. – lakas un eļļas.

EHĪNS (grieķu val. *echinos* – ezis) – *kapitelis* – *kolonnu*, stabu vai *pilastru* vainagojošā daļa, uz kuras balstās pārsegums.

EKLEKTISMS (grieķu val. *eklektikos* – tāds, kas izvēlas, ir spējīgs izvēlēties) – *arhitektūrā* un *tēlotājā mākslā* – no vēsturiskiem stiliem aizgūtu stilistisko elementu izmantošana, apvienošana vai atdarināšana. Katrā konkrētā gadījumā izvēlējas to, kas vislabāk atbilda vietas kontekstam vai ēkas funkcijai.

Virziens attīstījās 19. gs. b.–20. gs. sākumā. Galvenās E. dekoratīvo formu iespējamības (bet ne patstāvīgi stili) ir *neogotika*, *neobaroks*, neorenesanse. Ievērojamākie arhitekti: G. Zempers Vācijā, Š. Garnjē Francijā, Č. Berijs Anglijā. Rīgā par izcilākajiem E. piemēriem jāuzskata neogotiskā manierē celtā Lielās Ģildes ēka (arh. K. Beine, 1853–1859) un Mazās Ģildes ēka (arh. J. D. Felsko, 1864–1866); neorenesanses celtnes – Vidzemes Bruņniecības nams (tag. Saeimas nams, arh. R. Pflūgs, J. F. Baumanis, 1863–1867). Izcils E. piemērs ir arī Biržas komitejas komercskola (arh. V. L. Bokslafs, 1902–1905) un Pilsētas mākslas muzejs (arh. V. Neimanis, 1905).

EKSLIBRIS (latīņu val. *ex libris* – no grāmatām) – grāmatzīme, mākslinieciska grāmatas īpašuma zīme, kas paredzēta ielīmēšanai grāmatas vāka iekšpusē ar norādi uz tās piederību kādam noteiktam īpašniekam (bibliotēkai vai privātpersonai). E. priekšteči ir seno rokrakstu titullapu *zīmējumi* un ieraksti ar īpašnieka, autora vai pārrakstītāja vārdu. Līdz ar grāmatas iespiešanas izgudrošanu sāka izgatavot īpašus ģerboņveida E. ar īpašnieka ģerboņa attēlu (16.–18. gs.) vai monogrammu ar dekoratīvi izstrādātiem īpašnieka iniciāļiem, sižetiskiem E., kuros kopā ar īpašnieka vārdu parasti attēloja *ainavu*, arhitektoniskos u. c. motīvus, kas alegoriski vai simboliski vēstīja par īpašnieka profesiju, personību, interesēm un gaumi. Līdz 19. gs. eksistēja t. s. supereklibri, kurus novilka tieši uz grāmatas priekšlapas vai titullapas. 20. gs. pārsvarā dominēja sižetiskie E. Mākslinieka E. tiek gatavots kādā no *estampa* tehnikām, ievērojot miniatūrgrafikas *kompozīcijas* tradīcijas. Visplašāk izmanto *kokgriezumu* un *kokdzelumu*, arī tērauda un *vara grebumu*, asējumu, *litogrāfiju* u. c. Izcilus E. radījuši A. Dirers, L. Krānahs Vecākais, H. Holbeins Jaunākais, V. Hogārts, R. Zariņš, O. Ābelīte, K. Čirulis, P. Upītis, D. Rožkalns, Z. Zuze.

EKSPRESIONISMS (franču val. *expressionisme, expression* – izteiksme, izteiksmība) – tēlotājas mākslas, arhitektūras un literatūras (daļēji arī mūzikas, teātra un kino) virziens 20. gs. 1. pusē. E. veidojās, noliedzot racionālo un uzsverot iracionālo koncepciju. E. daiļrades centrā izvirzīja sakāpinātu mākslinieka subjektīvo pasaules skatījumu, deformējot tēlojamus objektus. E. sliecas lietas atainot deformēti vai pārspilēti, pārsvarā uzsverot neglītumu, lai atspoguļotu kādu iekšējo pasauli. Vispopulārākais E. darbs ir norvēģu gleznotāja E. Munka glezna “Kliedziens” (1893). E. spilgti raksturo Dž. Ensors, O. Kokoška, H. Sutins, M. Bekmanis, Ž. Gross. Ar E. izteiksmes veidu un uzskatiem cieši bija saistīta grupu “Zilais jātnieks” un “Tilts” darbība. E. arhitektūra visspilgtāk ir pārstāvēta Vācijā un Nīderlandē. E. tiecas celtnes emocionālo tēlu radīt ar dinamiskām un šķautņainām formām (*Chilehaus* ēka Hamburgā Vācijā, arh. F. Hēgers, 1923). Latvijā E. visspilgtāk izpaudās 20. gs. 30. gados J. Kazaka un K. Padega darbos.

EĻĻAS GLEZNIĒCĪBA (angļu val. *oil-painting*, franču val. *peinture a l'huile*, vācu val. *Öl*) – glezniecības veids. E. g. mākslinieks strādā ar krāsām, kuru saistviela ir (balinātu linu, riekstu, magoņu, saulespuķu) eļļa. Ar eļļas krāsām var gleznot uz koka, kartona, paotēta linu *audekla*, ko uzvelk uz ķīlramja, vai arī uz metāla. Līdz 17.–18. gs. mākslinieki vai to palīgi pašrocīgi mala krāsvielu un piejauca attiecīgo saistvielu; mūsdienās eļļas krāsas ražo rūpnieciski. Krāsu pildījums tūbiņās dod iespēju gleznotājiem strādāt brīvā dabā. Eļļas krāsas parasti ir caurspīdīgas (lazējošas krāsas); tām piejaucot balto krāsu, iegūst necaurspīdīgas (sedzošas jeb klājošas) krāsas. Gleznot sāk ar tumšākajām eļļas krāsām, tās uztriepjot ļoti plānā kārtā (*pagleznajums*), biezākā kārtā klāj gaišākas krāsas (*gleznajums*) un, gleznajumu pabeidzot, uzliek gaismas toņus –

visgaišākās krāsas (nobeigums, visbiežāk – lazēšana). Eļļas krāsas žūst ilgi, un, kamēr iepriekšējā krāsa nav nožuvusi, nav ieteicams darbu turpināt. Pēc krāsas nožūšanas gleznu pārklāj ar laku, kas to pasargā no kaitīgā gaisa iespaida. E. g. bija pazīstama jau viduslaikos, taču nīderlandiešu gleznotājs J. van Eiks 15. gs. būtībā to atklāja no jauna. Līdz ar E. g. atdzimšanu pakāpeniski zūd interese par gleznošanu ar *temperas* krāsām.

EMALJA (franču val. *email*: no franku vārda *smeltan* – sakausēt, vācu val. *Email*) – stiklveida pārklājums, kuru izmanto *juveliermākslā*. Izšķir šūnu E. un iedobumu E. Šūnu E. veido, ar E. masu aizpildot posmus starp priekšmeta virsmai piekausētām plānām metāla starpsieniņām. Iedobumu E. veido, ar E. masu aizpildot padziļinājumus metāla virsmā. E. izmanto nelielu metāla priekšmetu, arī kulta priekšmetu – *altāru, relikvāriju* – dekorēšanai.

ĒNA (angļu val. *shade, shadow*, franču val. *ombre*, vācu val. *Schatten*) – viens no svarīgākajiem *gaismēnas* elementiem dabā un mākslā. Ē. nav vienādojama ar jēdzienu “tumšs”, jo Ē. vienmēr ir bagāta ar refleksiem, sevišķi – uz gaiša fona. Impresionisti sāka gleznot caurspīdīgas ēnas, taču tās bija pazīstamas jau antīkajā un *renesanses* mākslā (D. Veneciāno), 17.–18. gs. (D. Velaskess, J. Vermērs van Delfts, Dž. B. Tjepolo). Gaismas un dziļas Ē. kontrasts ir viens no emocionālākajiem *glezniecības* un *grafikas* izteiksmes līdzekļiem.

ENKAUSTIKA (grieķu val. *enkaustikē* – iededzināt) – *glezniecības* tehnika, kurā kā *krāsu* pigmentu saistvielu izmanto karstu kausētu vasku. Par E. dēvē arī *vaska glezniecību* vispār. Vasks kā krāsu saistviela aukstā veidā lietots jau Senajā Ēģiptē *tempļa fasāžu* gleznojumos 14. gs. pr. Kr. Senajā Grieķijā 5. gs. pr. Kr. E. tehniku pilnveidoja (klājot karstas krāsas), bet 4. gs.

pr. Kr. tehniku atkal vienkāršoja, izmantojot auksto paņēmienu. E. tehnikā gleznoti slavenie *Faijūmas portreti* (1.–3. gs., atrasti Faijūmas oāzē Ēģiptē 1887. gadā). Mūsdienās E. izmanto vairs tikai *restaurācijā*.

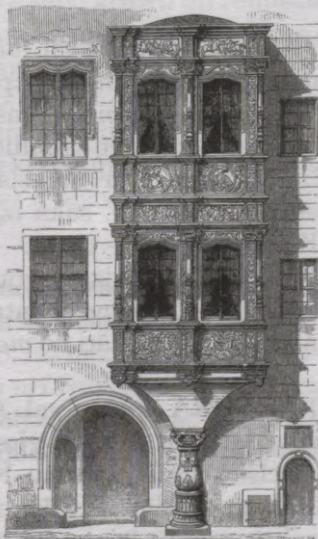
EPITĀFIJA – sākotnēji uzraksts uz *kapa pieminekļa* dzejas formā, vēlāk piemiņas zīmes ar uzrakstu, kas darinātas *kokgriezumā*, akmenī vai gleznotas. E. ne vienmēr ir saistītas ar apbedīšanas vietu. To lielums un mākslinieciskā apdare liecināja par mirušā dzimtas turību un ietekmi.

ERKERS (vācu val. *Erker*) – slēgta izbūve ēkas ārsienā, kas atrodas tās *fasādē* vai stūros. Vienstāva vai daudzstāvu E. ne vienmēr sniedzas līdz zemei, reizēm E. balstīti uz *kolonnas* vai staba. E. bija plaši izplatīti *gotikas*, *renesanses arhitektūrā*, kā arī islāma zemju arhitektūrā un 19. gs. beigās būvētajās ēkās.

ESTAMPS (franču val. *estampe*, vācu val. *Estampe*, angļu val. *print*) – *augstspiedes*, *dobspiedes* un *gludspiedes* veidā iegūts grafisks nospiedums uz papīra, pergamenta vai auduma, kura tapšanā radošos procesus veicis pats mākslinieks. Pirmo E. eksemplāru uzskata par autorksemplāru.

ESTĒTICISMS (sk. *māksla mākslai*).

“ESTĒTISKAIS VIRZIENS”
(sk. *māksla mākslai*).

Erkers

F

FAHVERKS (sk. *pildrežģis*).

FAIJŪMAS PORTRETI – seno ēģiptiešu pēcnāves *portreti* (1.–3. gs.), kas atrasti Faijūmas oāzē 1887. gadā. F. p. gleznoti uz dēļa *enkaustikas* tehnikā un bijuši novietoti mumificētajiem mirušajiem uz sejas. F. p. raksturīgs kontūru asums, zināms sastingums sejās, tie mirušo attēlo pretskatā, tomēr dažiem F. p. ir hellēnisma mākslas tradīciju iezīmes – izteismīgas acis, apjomīgums. F. p. veidojumā spilgti iezīmējas divi virzieni: 1) t. s. grieķiskais (individualizēts formu apjomīgums) un 2) t. s. ēģiptiskais (nosacīts, grafisks gleznojums).

FAJANSS (franču val. *faïence*: no itāliešu vārda *Faenca*, keramikas izstrādājumu centra Itālijā) – gaiša (galvenokārt balta), sīkporaina *keramika*, kas klāta ar caurspīdīgu *glazūru*. No glazēta F. izgatavo saimniecības traukus, flīzes, vannas u. tml. izstrādājumus, arī mākslas darbus. Laikā no 4. līdz 5. gs. augstas kvalitātes F. sāka izgatavot Ķīnā, vēlāk arī Japānā un Korejā, kopš 10.–12. gs. – Irānā, bet 18. gs. – Turcijā. 17. gs. Nīderlandē sāka izgatavot Delftas fajansu. Eiropā F. pazīstams kopš 18. gs., kad no tā gatavoti izstrādājumi nomainīja priekšmetus, kas darināti no *majolikas*.

FAKTŪRA (latīņu val. *factura* – apstrāde, celšana) – īpaši izveidota vai dabiska virsma mākslas darbā. F. rada māksliniecisko izteismīgumu. F. nosaka mākslas darba iecere, materiāls un izpildījums. F. īpatnības atkarīgas no attēlojamā objekta rakstura, izmēriem, kā arī materiāla, ar kuru strādā mākslinieks. Piem., skulpturālā darbā cilvēka āda tiek fakturēta

daudz gludāk nekā mati. *Granīts* ir graudaināks nekā *marmors*. Gleznās krāsainākās, spilgtākās vietas tiek attēlotas reljefāk. *Skice* parasti ir daudz brīvāk fakturēta nekā jau gatavais darbs. F. raksturs var būt atkarīgs arī no noteiktā laikmeta valdošajām mākslas īpatnībām un tradīcijām. 18. gs. mākslā F. vienmēr bija gluda, it kā nomaskēta, 19.–20. gs. mākslinieki gleznoja ar plašiem *otas* triepieniem, to F. ļoti labi varēja saskatīt uz *audekla*. 20. gs. F. vēl vairāk sarežģījās, jo mākslas darba virsmas apstrādē tika izmantota *kolāža* u. c. eksperimentāli jauninājumi.

FASĀDE (franču val. *façade*) – ēkas ārpuse (parasti priekšpuse, parādes puse).

FIALE (grieķu val. *phialē* – trauks) – seno grieķu un romiešu *dekoratīvi lietišķajā mākslā* metāla vai *keramikas* trauks, kuru izmantoja kulta rituālu vajadzībām vai arī lietoja dzīrēs. Gotiskajā *arhitektūrā* – *kontrforsu*, *pinaklu*, *vimpergu* dekoratīvs noslēgums *piramīdas*, *krusta* vai *smailes* veidā. Nereti F. izmantoja arī kā logu vai *portālu* dekorējumu. *Gotikas* laika *mēbeļu* mākslā sastopamas arī nelielas F. *mēbeļu* un *relikvāriju* rotāšanai.

FIBULA (latīņu val. *fibula* – aizdare, sprādzīte) – apģērba aizdare no metāla ar rotājuma un cilts simbola nozīmi. F. formas bija ļoti daudzveidīgas (kvadrātveida), tās bija figurālas. F. darinātas no dažādiem materiāliem, kā arī rotātas ar emalju un inkrustētas ar dārgakmeņiem. F. bija pazīstamas jau kopš bronzas laikmeta līdz pat agrajiem viduslaikiem (garīdzniecības tērpiem tās izmantoja vēl ilgāk).

FILIGRĀNS (franču val. *filigrane*, latīņu val. *filum* – diegs, *granum* – grauds) – juvelierizstrādājumi no savītām cēlmetāla

(vara, zelta, sudraba) stieplītēm, kas atgādina mežģīnes. F. bija pazīstams jau Senajā Ēģiptē un antīkajā pasaulē, vēlāk kļuva populārs arī Bizantijā, Tuvajos Austrumos, Krievijā.

FORUMS (latīņu val. *forum* – laukums) – laukums Senās Romas pilsētās, tautas sapulču, gadatirgu un tiesu vieta. Pazīstamākie F. Romā: galvenais Romas F. (8. gs. pr. Kr.), Trajāna, Cēzara, Augusta F.

FONS (franču val. *fond* – burtiski: dziļums) – mākslas darba mazsvarīgākā virsma vai daļa, kuras priekšā izceļas galvenais. F. parasti rada darba dziļumu.

FOTOTIPIJA (grieķu val. *phōs* – gaisma, *typos* – nospiedums) – *gludspiedes* paņēmiens, kurā attēlu iegūst no metāla plāksnes, kas pārklāta ar gaismjutīgu hroma slāni. Uz plāksnes ar fotomehānisku paņēmienu tiek uzklāts vēlamais attēls. To reproducējot, *krāsa* nokļāj tikai iespīšanas elementus bezrastra gludspiedē. F. izmanto tikai ļoti sarežģītu krāsainu vai melnbaltu darbu reproducēšanai.

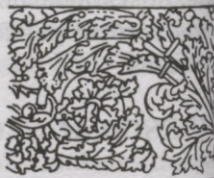
FOVISMIS (franču val. *les fauves* – plēsīgi zvēri, *fauve* – mežonīgs) – franču *glezniecības* virziens. F. noliedza impresionistu niansēto, bālo toņu saskaņu, aizrāvās ar košo, nejaukto *krāsu* efektiem. 1905. g. vienā no franču Rudens Salona izstādēm piedalījās M. Vlaminks, A. Matiss, A. Markē, A. Derēns, Ž. Braks, K. van Dongens u. c. mākslinieki ar saviem darbiem, kuri izcēlās ar neparasti spilgtām krāsām un tīši rupjām formām. F. ir virziens, kurš balstās nevis uz teorētiskiem pamatojumiem, bet uz intuitīviem iespaidiem. F. maksimāli akcentē krāsu triepienu vienlaikus ar papildtoņu kontrastiem. Līdz pēdējai iespējai pastiprinātais toņu spilgtums noveda pie mak-

simālas formu un kontūru vienkāršošanas. F. daudzus paņēmienu aizguva no viduslaiku *vitražām* un japāņu *gravīrām*. F. pastāvēšanas laiks nebija ilgs, un katrs no māksliniekiem tālāk gāja savu mākslinieciskās attīstības ceļu. F. galvenokārt gleznoja stādarbus, viņu iecienītākais žanrs bija *ainava*. *Mākslas vēsturē* pastāv arī uzskats, ka F. ir *ekspresionisma* aizsākums.

FRESCO AL SECCO (sk. *al secco*).

FRESKA (itāliešu val. *fresco* – svaigs, mitrs) – *glezniecības* tehnika (arī šajā tehnikā izpildīts darbs), kurā ar ūdeni izšķīdinātām *krāsām* glezno uz svaiga kaļķu apmetuma. Līdzās šim klasiskajam paņēmienam pastāv arī gleznojums uz sausa apmetuma, ko samitrina tieši pirms gleznošanas (*fresco al secco*). F. bija plaši pazīstama jau kopš 2. g. tūkst. pr. Kr. (Egejas un antīkajā kultūrā). F. bija izplatīta Bizantijā un Senajā Krievzemē (10.–12. gs. un 14.–17. gs.). Uzplaukumu F. tehnika sasniedza *renesanses* laikā Itālijā 14.–16. gs. (Džoto, Mazačo, Rafaēls, Mikelandželo). 20. gs. F. tehnikā daudz strādājis meksikāņu mākslinieks D. Rivera. Latvijā F. ir mazpazīstama. Viduslaiku baznīcās (Rīgas Domā u. c.) bijušās freskas laika gaitā gājušas bojā. 1910. g. J. Rozentāls jauktā F. un *mozaikas* tehnikā darinājis *kompozīcijas* Rīgas Latviešu biedrības nama ēkas galvenajai *fasādei*.

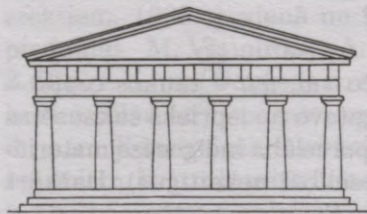
FRITES PORCELĀNS (franču val. *frit* – taukos cepts) – *mīkstā porcelāna* paveids, ko izgatavo no iepriekš sakausētas frites (stiklveida kausējuma, kas porcelāna indīgos izejmateriālus šķīdina ūdenī un padara veselībai nekaitīgus). Dažkārt nepareizi par F. p. dēvē arī mīksto Sevras porcelānu, jo arī tas izgatavots no frites.

Frīzes

FRĪZE (franču val. *frise*) – klasiskā ordera antablementa vidusdaļa. Doriskajā orderī F. dalās *metopās* un *triglifos*, joniskajā un korintiskajā orderī. F. ir nepārtraukta ciļņu josla, bet nereti šī vieta tiek atstāta arī tukša. Gotiskajās fasādēs F. bagātina dzegu un atrodas zem tās. Par F. *dekoratīvi lietišķajā mākslā* dēvē arī ornamentāli dekoratīva rotājuma joslu, kas parasti atrodas sienas augšdaļā. Piem., paklāju u. tml. priekšmetu F. ir šī priekšmeta mala, kas rotāta ar vienlaidu ornamentu.

FRONTONS (latīņu val. *frons* – priekšpuse) – divslīpju jumtgale orderu arhitektūrā, fasādes elements, kuram ir trijstūra,

Frontons

retāk – riņķa, segmenta vai cita forma. F. sānu daļā norobežo jumta slīpnes, bet pie pamata – dzega. F. plakne bieži tiek rotāta ar *skulptūrām*. Nereti F. izmanto arī ēku fasādēs, portikos un portālos, tie ir sastopami arī ēku durvīs un logos.

FUNKCIONĀLISMS (latīņu val. *functio* – izpildījums) – virziens Eiropas, vēlāk arī Amerikas un Austrumu *arhitektūrā*, kas radās 1910.–1920. gadā Vācijā. F. arhitekti centās būvmākslā maksimāli ieviest utilitārismu un uzsvērt ēkas funkcionālo nozīmi. Arhitektūras māksla pārvērtās par ēkas funkcionālu projektēšanu un celtniecības tehnikas racionālu izmantojumu. F. par arhitektūras pamatprincipu uzskata celtnes atbilstību tajā notiekošajiem darba un sadzīves procesiem. F. standartizē dzīvojamo māju sekcijas un dzīvokļus, ēkas izvietojuma rindās ar galiem pret ielu u. tml. Praksē F. bieži noved pie askētisma un shematisma. F. pamatprincipi tika izstrādāti Vācijā *Bauhaus* arhitektūras skolā un Francijā. F. turpmākajā attīstībā liela nozīme ir L. H. Salivana (ASV) teorētiskajai un praktiskajai darbībai. F. ievērojamākie pārstāvji: V. Gropiuss, L. Mīss van der Roe, L. Korbizjē. 20. gs. 60. gadu beigās F. nomainīja *konstruktīvisms* un *racionālisms*. Latvijā F. iezīmes vērojamas 20. gs. 20. un 30. gados celtajās dzīvojamās mājās Rīgā (arh. E. Štālbergs, O. Tīlmanis, J. Rengarts).

FURNITŪRA (mēbeļu mākslā) – rotājuma elementi *mēbelēm*. F. lieto, gan lai mēbeles dekorētu, gan praktiskos nolūkos: kā rokturus, eņģes u. tml. Viduslaikos bija populāra dzelzs kaluma F., kura ar laiku vienkāršojās, līdz beidzot izzuda.

FUTŪRISMS (franču val. *futurisme* no latīņu val. *futurum* – nākotne) – avangardisks literatūras un mākslas virziens, kas radās un pastāvēja (1910–1940) galvenokārt Itālijā. Pirmo F. manifestu 1909. gadā Parīzē publicēja itāliešu rakstnieks F. Marineti. Viņu atbalstīja G. Apolinērs, kas piedāvāja apvienot F. centienus visā Eiropā. *Tēlotājā mākslā* F. pārstāvji U. Bočoni, K. Karra, Dž. Severīni, Dž. Balla, L. Rusolo u. c. attēloja kustību tās secīgos stāvokļos, izmantojot formu pārbīdi,

krustošanas, saplūšanu un vairākkārtēju motīvu atkārtošanas, tāpēc F. zirgam, piemēram, ir nevis četras, bet 20 kājas, autobuss iebrauc ēkā, kurām tas citkārt brauc garām, dīvāns, uz kura mēs sēžam, ieiet mūsos, un mēs ieejam tajā, jo viss ir kustībā un viss ir kustība. F. noliedza tradicionālo kultūru, bet poetizēja urbanizāciju un tehniku.

G

GAISA PERSPEKTĪVA – gleznas kompozīcijas izstrādāšanas paņēmiens, kurā trešā dimensija tiek veidota, balstoties uz novērojumu, ka tālumā priekšmetu kontūras un detaļas kļūst neskaidrākas, *krāsas* – gaišākas, arī zilākas, pārtopot zilganos, zilzaļos, pelēkos toņos. Tālumā izzūd arī asie kontrasti starp gaismu un *ēnām*. G. p. iegūst, apvienojot Leonardo da Vinči lineāro perspektīvu ar Nīderlandē izveidoto gaisa perspektīvu.

GAISMĒNA (angļu val. *chiaroscuro*, franču val. *clair – obscur*, vācu val. *Hell Dunkel*) – gaismas un tumsas, gaišā un tumšā gradācijas, dažādu spilgtumu *krāsu*, toņu, atspīdumu sadalījums, kas ļauj priekšmetu uztvert kopā ar apkārtējo gaismas un gaisa vidi. G. ne tikai izdala priekšmeta aprises un fiksē vides raksturojumu, bet ir svarīgs līdzeklis darba emocionālītātes pastiprinājumam. Mēģinājumi izmantot G. īpašības mākslā aizsākās jau paleolītā, pirmajos cilvēka mēģinājumos modelēt apjomu. Senajā Grieķijā Apells pārliedzinoši sasniedza redzes ilūziju; Itālijā Leonardo da Vinči, modelējot apjomu ar G. gaismas un *ēnu* attiecībām, pusēnām, refleksiem, *sfumato*, panāca neatkārtojamu vides atmosfēru. 20. gs. ekspresionisti izmantoja G., lai radītu asus, kontrastainus efektus.

GALERIJA (franču val. *galerie*) – 1) gara, šaura telpa, kas savieno celtnes atsevišķas daļas, dažreiz G. viena gala siena aizstāta ar *kolonnām* vai balstiem; arī garš balkons; 2) segts gaitenis ēkas ārpusē; 3) plaša, pagarināta zāle ar logu rindu vienā no garenienām; 4) teātra zāles pēdējais balkons; 5) telpas pastāvīgai mākslas izstādei, nereti mākslas muzeja nosaukums (Nacionālā galerija Vašingtonā u. c.).

GEMMA (latīņu val. *gemma* – dārgakmens, zīmogs) – ar miniatūru reljefu attēlu veidots dārgakmens vai pusedārgakmens griezuma vai gravējuma tehnikā. Ja reljefs izvirzīts uz āru, G. sauc par *kameju*, ja uz iekšu, – par *intalju*. Sīkformu *griezumu* akmenī dēvē par *gliptiku*. G. pazīstama jau kopš senatnes un pastāv arī mūsdienās.

GLAZŪRA (vācu val. *Glasur*: no *Glas* – stikls) – stiklveida plēve, kas plānā kārtā (0,1–0,3 mm) klāj *keramikas* izstrādājumus. Tā palielina izstrādājumu mehānisko izturību, padarot tos šķīduma un tvaika necaurīdīgus. G. palielina arī darba izturību pret atmosfēras iedarbību. Ar G. pārklātu izstrādājumu apdedzina. Glazēšana – keramikas izstrādājumu pārklāšana ar G. šlikeri (G. masas ūdens suspensiju), izstrādājumus iemērcot glazūrā un apsmidzinot. Pēc izmantošanas veida G. iedala *porcelāna*, *fajansa*, podniecības, keramikas, akmens izstrādājumu u. c. G. Pēc sagatavošanas paņēmiena izšķir jēlglazūru, kuru izgatavo no smalki samaltas šihtas (izejvielu maisījuma) ar glazūras šlikera (ūdenī iejauktas G. šihtas) uznešanu uz keramikas drumstalas. Frites G. izgatavo, šihstu iepriekš sakausējot speciālā krāsnī. Frites G. ir viegli kūstoša. Fritēšana novērš izmaiņas G. sastāvā, kas rodas, dažādiem komponentiem šķīstot ūdenī.

GLEZNIECĪBA (angļu val. *painting*, franču val. *peinture*, vācu val. *Malerei*) – tēlotājas mākslas veids, kas ar krāsām, līnijām, gaismēm uz plaknes – audekla, koka, kartona, sienas apmetuma rada mākslas tēlus. G. iedala monumentālajā G. (sienu gleznojumi, *plafoni*, *panno*), stājglezniecībā, scenogrāfijā un miniatūrglezniecībā. Pēc satura G. iedala žanros. G. liela nozīme ir līnijai un *gaismēnai*. Mākslas tēla izteiksmīgums var tikt kāpināts ar krāsu slāņa klājumu un gleznojuma virsmas apdari (*faktūra*). Glezna top uz divdimensiju virsmas, un trešo – dziļumu – mākslinieks panāk ar *perspektīvas* palīdzību.

GLEZNOJUMS UZ ZĪDA – gleznojuma veids, kas izplatīts galvenokārt Tālajos Austrumos. Ķīnā zīds jau 1. g. tūkst. pr. Kr. tika izmantots *kaligrāfijā* kā mākslas darba pamats, bet gleznojumos – jau 3. g. tūkst. pr. Kr. Ķīnas glezniecības uzplaukuma laikā (Sunu dinastija, 10.–13. gs.) zīdu pirms gleznošanas mērcēja limes šķīdumā. Mūsdienās G. u. z. galvenokārt izmanto tikai *dekoratīvi lietišķajā mākslā*.

GLIPTIKA (grieķu val. *glyphein* – grebt) – miniatūrtēlniecības veids, sīkformu griezumi dārgakmeņos un pusdārgakmeņos, kā arī uz *stikla* un ziloņkaula. Grieztie akmeņi – *gemmas* – jau no seniem laikiem tika izmantoti kā amuleti, zīmogi, īpašuma zīmes un rotaslietas. Gemmas ar iegrieztu rotājumu (*intaljas*) un veidotas *cilnī* (*kamejas*) darināja no mīkstajiem akmeņiem (serdolika, halcedona, kalnu kristāla). Apstrādājot cietos akmeņus, izmanto lielos apgriezienos iegrieztu serdeni. G. bija plaši izplatīta Senajos Austrumos (Mezopotāmijas zīmogi – intaljas un Senās Ēģiptes zīmogi – *skarabeji* 4. g. tūkst. pr. Kr.). No jauna G. attīstījās antīkajā kultūrā (Hijas Deksamena gemmas 5. gs. pr. Kr. caurspīdīgā akmenī un hellēnisma laika kamejas daudzslāņainā akmenī). Vēlreiz G. atdzima arī *renesanses* laikā.

GLIPTOTĒKA (grieķu val. *glyptos* – izgrebts + *thēkē* – glabātava) – gliptikas darbu vai skulptūru krājums; skulptūru muzejs.

GLUDSPIEDE, gludspiedums – poligrāfisks teksta un attēlu iespaiduma veids. Iespiežamie un neiespiežamie iespaidformas elementi atrodas vienā plaknē. G. ir *grafikas* tehnika, kurā izmanto ūdens un taukainas *krāsas* nesavienojamību. Iespiežamie elementi pieņem taukainu krāsu, bet neiespiežamie – ūdeni. Iespiešanas procesā iespaidformu pārmaiņus mitrina ar ūdeni un uzklāj krāsu. Attēlu iegūst, pie iespaidformas piespiežot papīru. G. paveidi: *litogrāfija, fototipija, ofsets piede*.

GOBELĒNS (franču val. *gobelin*) – dekoratīva austa *drapērija* vai paklājs – *špalera*; arī paklāju aušanas tehnika (uz audu rīpsa sējuma pamata brīvi ar audiem veidots *zīmējums*). G. radās 17. gs., kad Francijas karalis Henrijs IV, flāmu špaleru iedvesmots, 1601. g. uzaicināja uz Parīzi Briseles audējus. Nosaukums radies no franču dzijas krāsotāju Gobelēnu (*Gobelins*) vārda. 1662. g. Parīzē tika atvērta Francijas Karaliskā mēbeļu manufaktūra. Darbniecību no tās pirmās pastāvēšanas dienas vadīja Luija XIV galvenais mākslinieks Š. Lebrēns, kurš arī zīmēja gobelēnu metus, t. s. kartonus. Lebrēna mākslinieciskais rokraksts veidojās, viņam ietekmējoties no Rafaēla un viņa skolas *stila*, P. da Kortonas barokālajām *freshām* un P. P. Rubensa, kā arī Venēcijas skolas mākslinieku gleznojumiem. Pats Lebrēns vai S. Vuē izstrādāja zīmējuma pamatskici. Tad kāds no meistariem darināja figūras, cits – *stafāžas*, cits – ornamentālo noformējumu. Milzīgie kartoni tika veidoti sērijās, kas lieliski atbilda Saules karaļa valdīšanas laikā iecienītajām parādes *arhitektūras anfilādēm* un *galerijām*. *Rokoko* laikā darbnīcā tika izstrādāta 400 tņu *palette*. Gobelēnus, kuru *kompozīcijās*

dominēja *ainavas* vai augu *ornamenti*, dēvēja par verdīrām (franču val. *verdure* – zaļumi). Kopš 18. gs. 2. puses G. aizvien vairāk imitēja *glezniecību*. No 1604. gada G. sāka izgatavot arī Savoneri darbnīcā, no 1664. g. – Bovē, bet no 1665. g. – Obisonā. Latvijā pirmā zināmā gobelēnu manufaktūra darbojās 17. gs. Mežotnē Kurzemes hercoga galma vajadzībām. Mūsdienās Latvijā par ievērojamākajiem tekstilmāksliniekiem tiek uzskatīti R. Heimrāts, E. Pauls-Vignere, Dz. Vilks u. c.

GOTIKA (itāliešu val. *gotico* – burtiski: “gotu”, t. i., “barbarisks” saistībā ar vācu cilti – gotiem) – mākslas *stils*, kas radies 12. gs. Francijā un izplatījies Rietumeiropā un daļēji arī Centrāleiropā. G. nomainīja *romāniku*, turpinot attīstīt romānikas reliģiozi hierarhisko raksturu. G. laikā strauji veidojās un attīstījās pilsētas, tirdzniecība un amatniecība. Par sabiedrisko, kulta un kultūras centru kļuva pilsētas *katedrāle* (Francijā – Parīzes Dievmātes katedrāle, galvenie dievnami Šartrā, Reimsā, Amjēnā, Strashūrā; Vācijā – katedrāles Ķelnē un Ulmē; Anglijā – Vestminsteras abatija Londonā, Kenterberijas katedrāle). G. *arhitektūrai* raksturīgas karkasveida konstrukcijas ar smalkoka *arkām*, *arkbutāniem*, *kontrforsiem* un saišķpīlāriem. Tai piemīt vertikālisms un konstruktīva drosme. Izcilu virtuozitāti G. arhitektūrā sasniedza ribu *velvu* būvniecībā. G. visspilgtāk izpaudās kulta celtnēs. Ar G. arhitektūru bija cieši saistīta arī *tēlotāja māksla*: *fasāžu* un *interjeru tēlniecība*, virotņu *altāri*, krāsainas *vitražas*. G. mākslā kopumā vērojama arhitektūras, tēlniecības un *glezniecības* sintēze un pakļautība celtnes vispārējai iecerei.

Latvijā G. ienāk ar novēlošanos, šeit nav spilgtu G. mākslas piemēru. G. iezīmes Latvijas mākslā saskatāmas Doma, Jēkaba, Pētera u. c. baznīcu arhitektūrā, G. piederīgi arī Rīgas Doma Ziemeļu *portāla* gleznojumi un Lielās Ģildes t. s. Marijas *cilnis*.

GOTISKĀ ROZE, rozete – apļa formas dižgotikas logs ar precīzi veidotu akmens karkasu. T. s. lielā rozete dievnamos parasti atradās rietumu fasādē, bet nereti tādu veidoja arī sānu fasādes centrā. Ap to 6, 8 vai 12 akmens rādiusi veidoja pipe nes ziedlapiņām līdzīgu *ornamentu*. Akmens mežģīnes bija ļoti daudzveidīgas. Gotiskos dievnamus bieži vien būvēja pēc

Gotiskā roze, rozete

kādas citas, nozīmīgākas *katedrāles* parauga, atkārtojot arī izvēlētā parauga būvelementus, bet nekad neatkārtoja G. r.; tā jebkurai baznīcai bija individuāla. Ar savām G. r. slavena ir Parīzes Dievmātes katedrāle, kurā gan dienvidu fasādes G. r., gan galvenā – rietumu fasādes G. r. risināta sarežģītā vairākrādiusu *kompozīcijā*, un tās iekšpusi piepilda lieliskas *vitražas*.

GRAFIKA (grieķu val. *graphikē (technē)* – zīmēšanas māksla) – *tēlotājas mākslas* veids, kas aptver zīmējumu un uz zīmējumu balstītus iespieddarbus – *estampus*. Līdz 19. gs. beigām terminu attiecināja tikai uz rakstu un *kaligrāfiju*. Galvenie G. izteiksmes līdzekļi – līnija un melno un baltu laukumu savstarpējās attiecības. G. iedala stājgrafikā (*zīmējums, tušas mazgājums un gravīra*), grāmatu G. (ilustrācijas, vinjetes, iniciāļi, šrifts, titullapas, vāku *kompozīcija*), *ekslibri* un *dizaina G.* (uzlīmes, etiķetes, ražotājfirmu zīmes, pastmarkas, vēstuļu papīrs, aploksnes u. c.).

GRANĪTS (itāliešu val. *granito* – graudains, latīņu val. – *granum*) – kristālisks iezis, kurš sastāv no laukšpatiem (40–50 %), kvarca (25–30 %) un krāsainiem minerāliem (līdz 15 %), viens no *tēlniecības* darbu pamatmateriāliem līdzās *marmoram*,

smilšakmenim, kaļķakmenim. G. ir cietāks par marmoru, to ir grūtāk apstrādāt, bet, G. pulējot, var iegūt izteiksmīgu tumšu toni – melnu, sarkanu, zaļganu. G. *skulptūrai* raksturīga skarba izteiksmība, vispārinātas, masīvas formas. Latviešu tēlniecības attīstībā nozīmīga ir T. Zaļkalna novatoriskā darbība. Piemēram, Pirmā pasaules kara laikā viņš no G. darināja mātes tēlus, nozīmīgi ir arī viņa G. veidotie pieminekļi – R. Blaumanim, *kapa piemineklis* J. Porukam u. c.

GRAVĒŠANA (vācu val. *gravieren*: no franču val. *graver* – no kaut kā izgriezt) – *ornamentu*, uzrakstu iegriešana cietā materiālā – metālā, akmenī, kokā, kaulā, *stiklā*. G. metālā vai stiklā iespējama arī ar skābju palīdzību. G. izmanto kādas cietas virsmas apstrādei *grafikā*, mazo formu *tēlniecības* darbu apstrādē, *juveliermākslā*, ieroču izgatavošanā. Stikla G. ar dimantu tika izgudrota Venēcijā *renesanses* laikā. Stikla G. darbnīcas 15.–16. gs. pastāvēja Prāgā, Vīnē, Nirnbergā, bet šī mākslas veida uzplaukums vērojams 18. gs. Stikla G. paveids ir t. s. *punktēšanas maniere*, kas bija izplatīta Holandē 18. gs.

GRAVĪRA (franču val. *gravure*: no *graver* – izgriezt) – viens no senākajiem *dobspiedes* veidiem, tērauda vai vara *grebums*. Metāla plātnē *zīmējumu* iegravē ar *grebli*. G. radusies Vācijā 15. gs., un izcilus sasniegumus šajā mākslas veidā guvis A. Dīrers. 15.–16. gs. izplatīta t. s. reproducējošā G. Uz senām G. ir norādes par to autoriem: oriģināla autors – *pinx.* (*pinxit*) – attēlojis, zīmētājs – *del.* (*delineavit*) – zīmējis, gravieris – *sc.* (*sculpsit*) – izgriezis, iespiedējs – *imp.* (*impessit*) vai *exc.* (*excudit*) – iespiedis, attēlojis. Par G. plašākā nozīmē dēvē visus *estampa*, *dobspiedes* un *augstspiedes* (izņemot *gludspiedes*) tehnikā veidotus darbus.

GREBLIS – 1) rīks karošu grebšanai, kas Latvijas teritorijā lietots jau kopš 10. gs.; 2) *dobspiedes* darbarīks *grafikā*.

GREZDENS – metāla, kaula vai cita materiāla rota, ko parasti valkā uz pirksta. Pazīstams jau Senajā Ēģiptē un arābu zemēs. Nereti Senajā Krievzemē pilsētnieki valkāja zelta un sudraba, laucinieki – vara G., un arī mūsdienās ikdienišķu G. – rotu gatavo no vara (vai kāda cita vienkārša materiāla), bet sevišķos G. (saderināšanās, laulības u. tml.) – no cēlmetāla un rotā ar dārgakmeņiem. Senāk Latvijas teritorijā galvenokārt valkāja bronzas (retāk – sudraba) spirālgredzenus. Zelta G. Latvijas teritorijā ieviesās apmēram 15. gs. Mūsdienās Rietumeiropā saderināšanās vai laulības G. (parasti no zelta, ar gravējumu vai bez tā, bet abiem laulātājiem vienādi) tiek valkāti uz kreisās rokas, Latvijā – uz labās, bet uz kreisās to pārliet šķiršanās vai laulātā nāves gadījumā, tomēr pēdējos gados ir vērojama tendence šīs tradīcijas neievērot. Mūsdienās atdzimst arī viduslaikos un *renesansē* raksturīgā tradīcija valkāt absolventu, ieņēmamā amata vai zinātniskā grāda G.

GRIEZUMS – dažādu materiālu mākslinieciskās apstrādes paņēmiens. G. visbiežāk izmanto, strādājot ar koku, akmeni, kaulu vai *terakotu*. Izšķir apjomīgo *augstciļņa*, plakanciļņa vai *zemciļņa* G. Izmanto sīkplastikā, *dekoratīvi lietišķajā mākslā*, sadzīves priekšmetu pagatavošanā, nereti – arī būvelementu rotāšanai.

GRIZAJŠ (franču val. *grisaille*: no *gri* – pelēks) – 1) monumentāli dekoratīvās *glezniecības* paveids. G. *glezniecībā* izmanto tikai vienas *krāsas* (visbiežāk – pelēkās) gaišāku un tumšāku toņu gradācijas. G. sāka lietot 17. gs., to plaši izmantojot *klasicisma stila* iekštelpu gleznojumos, lai panāktu

skulpturālā *ciļņa* ilūziju. Zcili G. tehnikas piemēri sastopami 18. gs. b.–19. gs. sāk. piļu ansambļos, sevišķi Krievijā – Puškinā, Pavlovskā, Ostankinā; 2) apgleznojums ar vienas *krāsas emalju* (pelēku, brūnu, sārtu), kas papildināts ar smalku zeltītu *zīmējumu*.

GRUNTS, paotējums (no vācu val. *Grund* – pamats, dibens) – 1) gleznojuma pamats uz *audekla* vai koka. Izšķir apakšējo, plānāko līmes G. un augšējo G. slāni. G. ne tikai nodrošina *krāsu* neizžūšanu un pārlietu lielu neiesūkšanos pamata materiālā, bet arī piešķir tām vēlamo nokrāsu. Mēdz būt līmes, eļļas, emulsijas, sintētiskā G. Pēc krāsas atšķir baltu, tonētu un krāšainu G. Ticiāna, Veronezes, Tintoreto gleznas ir lieliski saglabājušās, jo to G. tika teicami sagatavota. 17. gs. sākās masveida gleznu sairšana nekvalitatīvās G. dēļ, bet tas nekad nenotika, piemēram, ar P. P. Rubensa gleznām. Viņa baltā, pelēkzilā vai pelēkzaļā G. piešķīra gleznai ne tikai savdabīgu nokrāsu, bet arī saglabāja pašu gleznu, savukārt G. Kurbē gleznas ar katru gadu aizvien vairāk nomelnē tumšās umbras G. dēļ.

GUAŠA (franču val. *gouache*: no itāliešu val. *guazzo* – ūdenskrāsa) – biezas, matētas, necaurspīdīgas, gleznošanai domātas *krāsas*, kas gatavotas no smalki saberztiem pigmentiem, kam līdzās līmvielām piejaukts arī cinka vai svina baltais. G. krāsas dēvē arī par klājošajām krāsām; izžūstot tās kļūst nedaudz gaišākas. G. plaši lietoja, jau gleznojot grāmatu *miniātūras* viduslaikos, vēlāk to izmantoja skicēm, kartoniem, *zīmējumu* krāsu paspilgtināšanai. 19. gs. vidū aizsākās G. krāsu rūpnieciska ražošana.

G

ĢEOMETRISKAIS STILS – termins, ar kuru apzīmēja sen grieķu *keramikas stilu* (8.–7. gs. pr. Kr.). Tam raksturīgs trauka virsmu viscaur sedzošs horizontālās joslās veidots ģeometriskais *ornaments*, kuru vēlāk papildināja ar stilizētiem dzīvnieku un cilvēku attēliem. Viena no populārākajām grieķu vāzēm, kas vislabāk raksturo Ģ. s., ir vāze “Mirusā apraudāšana” (ap 7. gs. pr. Kr.), kas atrodas Atēnu Nacionālajā arheoloģijas muzejā.

H

HALLE (vācu val. *Halle*, angļu val. *hall*) – plaša telpa, zāle publiskiem pasākumiem, uzgaidāmā telpa viesnīcā, kinoteātrī. Par H. dēvē arī ģimenes mājas galveno telpu, kurā parasti atrodas kāpnes un *galerija*, bet kopš 19. gs. – reprezentatīvu priekšnamu sabiedrisko ēku *arhitektūrā*. Mūsdienās par H. dēvē arī lielu sporta, tirgus vai izstāžu telpu, kas apvienota vienā būvkorpusā.

HALLES TIPĀ BAZNĪCA – kulta celtnie, kas atšķirībā no *bazilikas* sastāv no vienāda vai nedaudz atšķirīga augstuma *jomiem*.

HEPENINGS (angļu val. *hapening* – atgadījums, notikums) – mākslinieciska akcija, kuras idejiski estētiskais saturs izpaužas iepļānotā vai improvizētā notikuma, to virknējumu realizācijā. Radies 20. gs. 50. gados ASV, tā idejiskais autors ir Alans Kaprovs. Kā specifisks laikmetiskās mākslas apzīmējums vārds

“hepenings” radās tikai 60. gados, kad kādu darbu izstādē, kas tika sarīkota kādā nelielā Ņujorkas galerijā, A. Kaprovs izveidoja trijās atsevišķās telpās, no kurām katrā norisinājās savs “hepenings”.

HIASMS (grieķu val. *chiasmōs* – krustveida izvietoējums) – pretnostatījums; gurnu un plecu asu paralelitātes izjaukšana stāvoša cilvēka attēlojumā.

HIDRIJA (grieķu val. *hydria*) – antīks māla trauks ar olveida ķermeni, ar divām horizontālām un vienu vertikālu osu (trauka pielikšanai). H. parasti tika izmantota ūdens nešanai. H. ķermenis ir stipri paplašināts virzienā uz augšu, bet kakls – šaurs un garš. Lietišķākas, vienkāršākas H. neapgleznoja, apgleznoja tikai H., ko paredzēja svinīgiem gadījumiem.

HIGH TECH (saīs. no *high technology* – “augstā” tehnoloģija) – arhitektūras termins, kas ir Lielbritānijā 20. gs. 70. gados radusies projektēšanas pieeja. H. t. galvenokārt pievēršas tehniskajiem jauninājumiem un konstrukcijas un funkcijas izmanto par ieganstu neparastu formu un būvapjomu radīšanai. H. t. arhitektūras šedevri ir Honkongas un Šanhajas banka (arh. N. Fosters, 1986), Loida nams Londonas Sitiņā (arh. R. Rodžerss, 1986), laikraksta “*Financial Times*” tipogrāfijas ēka Londonā (arh. N. Grimšovs, 1988).

HIMATIJS – taisnstūrveida apmetnis, kura platums atbilda valkātāja augumam, bet garums bija vienāds ar 2,5 auguma garumiem. H. bija apliekams ap augumu tā, lai labā roka būtu brīva. H. mugurdaļai parasti piestiprināja svina atsvariņus, kuriem jāatsitas pret valkātāja papēžiem. Aristokrātu H. parasti bija baltā krāsā, lauku ļaudis valkāja pelēkus, brūnus, zaļganus H.

HIPERREĀLISMS (angļu val. *hyperrealism*) – 20. gs. 60. gadu kustība tēlotājā mākslā – glezniecībā un tēlniecībā ASV. H. nostiprina 1972. gada Kaseles *documenta* – nozīmīga laikmetīgās mākslas izstāde. Citās valstīs H. attīstījās 20. gs. 70. gados. H. pamatā ir detalizēta fotogrāfijas kopija, kuru palielina līdz liela *audekla* izmēriem. H. izmanto mehāniskus paņēmienus: dia-projekciju, liela mēroga sietu, aerogrāfiju *otas* vietā, strādāšanu ar aerosoliem, gatavās gleznas virsmas slīpēšanu. H. iecienītākās tēmas: lielveikalu skati, restorāni, degvielas uzpildes stacijas, standartēkas, dzērienu un cigarešu pārdošanas automāti – absolūti urbanizēta vide. Liela uzmanība tiek pievērsta priekšmetiem, kas spīd: *stiklam*, gludai plastikai, celofānam, pulētiem kravas automašīnu jumtiem, izstrādājumiem, kas pārklāti ar spīdīgu *laku*, slīpētam *granītam*. Intensīvi atklājot šādu virsmu gaismas efektu savstarpējo mijiedarbību, tiek panākts apjomu, *perspektīvas* un attāluma sajaukums. Mehāniski precīzs attēls maldina skatītāju, radot iracionālu iespaidu. H. nepastāv ilgi, tas turpina *popārta* aizsākto amerikāņu patērētāju sabiedrības atainošanu un ikdienas dzīves reportāžas. Ievērojamākie H. pārstāvji glezniecībā – D. Edijs, R. Īstiss, R. Goings, R. Kotingems, Č. Klozs, tēlniecībā (mulāža) – Dž. de Andrea, D. Hensons. Savdabīgi H. darbi radās arī 20. gs. 70. gados Latvijā (M. Polis), Igaunijā (A. Keskiula, R. Tammiks, H. Polli). H. mēdz dēvēt arī par fotoreālismu, asfokusa *reālismu*, radikālo reālismu.

HIPOSTILS, arī **hipostilu zāle** (grieķu val. *hypostylos* – ar kolonnām balstītais) – plaša, slēgta telpa, kuras griesti balstās uz daudzām *kolonnām*, kas novietotas tuvu cita citai. H. izplattīts Seno Austrumu *arhitektūrā* (Ēģipte, Irāna). Pati grandiozākā H. zāle saglabājusies Amona-Ra *templī* (16.–12. gs. pr. Kr.) Karnakā (Ēģipte). Tajā esošo 134 kolonnu akmens stāvi rotāti ar krāsotu *zemcilni*.

HITONS (grieķu val. *chiton*) – sengrieķu vīriešu un sieviešu kreklveida apakšējais apģērbs no lina vai vilnas auduma. Vīriešu H. bija piegriezts no taisnstūra auduma gabala. To izvilka caur padusi un sastiprināja uz kreisā pleca. H. vidū apjoza ar jostu. H. dažkārt bija arī nelielas piedurknes. H. garums bija atkarīgs no valkātāja vecuma un stāvokļa sabiedrībā. Ievērojami cilvēki un priesteri valkāja garus H., bet jauniešu un amatnieku H. sniedzās līdz ceļiem. Sieviešu H. bija gari, bagātīgi krokoti un rotāti.

HROMATISKĀS KRĀSAS, spektra krāsas (grieķu val. *chrōmatikos* – nokrāsa) – jēdziens krāsu mācībā par priekšmeta papildnokrāsu pigmenta, *krāsas* vai krāsvielas veidā. Par ahromatiskām dēvē tādas krāsas (galvenokārt pelēkās), kurām nav šīs papildnokrāsas, un krāsas tiek izšķirtas tikai pēc to paļaišuma pakāpes vai pēc atrašanās tuvumā melnajam vai baltajam. Baltā krāsa saules gaismā caur prizmu sadalās septiņās spektra krāsās: sarkanā – oranžā – dzeltenā – zaļā – gaiši zilā – zilā – violetā. Spektra krāsas pakāpeniski pāriet cita citā. No minētajām krāsām dažas ir *amatkrāsas*, tās vairs nav sadalāmas un nav iegūstamas, sajaucot citas krāsas, bet dažas ir atvasinātas no amatkrāsām.

HUA-NJAO (ķīniešu val. – ziedi, putni) – Ķīnas tradicionālās *glezniecības žanrs*, kuru izmanto *tīstokļu*, *vēdekļu*, albuma lapu un aizslietņu apgleznošanai. H.-N. ir ievērojami ietekmējis Ķīnas *dekoratīvi lietišķo mākslu* (porcelāna apgleznošanu, *lakas* gleznojumus, *arhitektūras* dekoru apgleznojumus, apģērbus). *Žanra* glezniecības objekti ir putni, puķes, kukaiņi, augi un augļi, kuru attēlus papildina kaligrāfisks uzraksts, visbiežāk paša autora sacerēts īss dzejolis. Žanrs saistās ar Ķīnā

valdošajiem uzskatiem par pasaules divējādo dabu, par sievišķo un vīrišķo, un tas veidojies laikā no 9. līdz 10. gs. Tieši H.-N. nepastarpināti saskatāma Ķīnas tradicionālās mākslas tendence cilvēku un viņa dzīves norises samērot ar pasauli, vilkt savdabīgas paralēles un piemērot simbolus, un tas atklājas gan uzrakstā, gan gleznojumā: zaļa zāle – mūžības alegorija, zosis – uzticīga mīlestība, orhideja – pavasaris, krizantēma – rudens, peonija – dižciltība, dzērve – jaunība, pūce – sargātāja no uguns u. tml.

IKEBANA (japāņu val. – puķu dzīve) – simboliska ziedu un augu *kompozīcija* Japānas tradicionālajā mākslā. I. veido atbilstoši gadalaikam, saimnieka noskaņojumam vai kādam īpašam notikumam. Parasti I. kompozīciju novieto mājas nišā, t. s. *tokonomā*, vai arī tējas paviljona *interjerā*, kā arī pils galvenajā telpā. I. kompozīcijas struktūrā tiek ievērota Debesu, Zemes un Cilvēka trīsvienība. I. plaši izmanto ne tikai mūsdienu Japānas interjeros, bet arī ārpus valsts robežām. Ir izveidojušās daudzas I. skolas.

IKONA (grieķu val. *eicon* – attēls, tēls) – kristīgās baznīcas, it sevišķi Pareizticīgās baznīcas svētbilde – pielūgsmes glezna, *zemcilnis* vai *mozaīka*, kurā attēlots Jēzus, Marija, kāds eņģelis vai svētais. I. ir neatņemama baznīcas *interjera* sastāvdaļa; tā var būt novietota arī dievlūdzēja mājā. Vēsturiski I. veidojusies kā sarežģīts mākslinieciskās izteiksmes un baznīcas interjera simbolikas apvienojums. I. glezniecība sākotnēji daudz aizguva no pirmskristietības mākslas (hellēnisma memoriālās mākslas,

Austrumu sakrālās mākslas). Tuvajos Austrumos sākotnēji I. gleznoja *enkaustikas* tehnikā, vēlāk I. pārsvarā gleznoja ar olas *temperu*; par lielākajiem I. *glezniecības* centriem kļuva Bizantija, Etiopija, Gruzija, Balkānu valstis. Krievijā I. glezniecībā augstākie sasniegumi saistās ar laiku no 12. līdz 16. gs. (Feofans Grieķis, A. Rubļovs, Dionisijs). Pēc Pareizticīgās baznīcas 1551. g. lēmuma (*Смоглавыи собор*) I. glezniecība kļuva stingri kanoniska. Krievijā pēc 17. gs. gleznas bieži vien pārklāja ar zelta vai sudraba aizsargapkalumu (rizu), atstājot redzamu tikai seju un rokas; nereti apkalums bija rotāts ar dārgakmeņiem, kurus dāvājuši ticīgie.

IKONOGRĀFIJA (grieķu val. *eikōn* – attēls un *graphikē* – rakstu, aprakstu) – lietām piešķirtā simboliskā jēga, kura palīdz noteikt, kas ir izteikts mākslas darbā, kāda ir attēlojamo personāžu variantu sistēma, kāds – sižeta traktējuma skaidrojums u. tml. Viduslaikos mākslinieki skrupulozi ievēroja I. sistēmas, kas ne tikai radīja tēmu atkārtosanos un zināmu izteiksmes vienveidību, bet arī palīdzēja skatītājam labāk orientēties mākslas darbā. Piemēram, svētais, kas tur rokā atslēgas, simbolizē Sv. Pēteri. Viduslaikos eksistēja arī *krāsu* simbolu I.: balts (mūžība, sākums un gals, nevainība), dzeltens – skaudība un apkaunojums, jūdu, ķeceru un prostitūtu apgērba krāsa. Viduslaiku bende valkāja tērpu sarkanā *krāsā*, altārgleznā gaiši zila un balta krāsa nozīmēja sadursmi starp debesīm un zemi, violeta – mistiku. Krāsu I. laika gaitā var mainīties. Sarkanā krāsa vēlāk kļuva par kardinālu apgērba krāsu, dzeltenā simbolizēja zeltu, gaismu un sauli, violetā – elēģiju un skumjas. *Renesanses* laikā mākslinieki sāka mazāk ievērot I. un izturēties pret to brīvāk, tomēr vēl mūsdienās I. zināšanas ļauj labāk izprast iepriekšējos gadsimtos radītos mākslas darbus.

IKONOLOĢIJA (angļu val. *iconology*: no grieķu val. *eikōn* – attēls un *lōgos* – vārds, nozīme) – *ikonogrāfijas* izpētes nozare, kas analizē glezniecisko un tēlniecisko motīvu un simbolu jēgu to sākotnējās nozīmes kontekstā. I. ir zinātniska metode, kas palīdz noskaidrot mākslas darba kulturoloģisko, politisko, reliģisko saikni ar laiku un vidi, kurā tas radīts. I. izveidojās 20. gs. sāk. ar mērķi – atklāt mākslas tēlu simboliski tēlainās veidošanas sistēmu un kopsakarības. Šo principu aizsācēji ir vācu mākslas zinātnieki A. Vārburģs un E. Panofskis. Liela nozīme šīs metodes attīstībā ir E. Kasīrera filozofiskajai pieejai I. jautājumiem, caur kultūrvēsturisko dialogu veidojot un atklājot mākslas sistēmu kopsakarības.

IKONOSTASS (grieķu val. *eikonostasō*: no *eikcion* – attēls, *stas* – vieta, kur atrodas) – sava veida siena ar noteiktā, jau iepriekš izstrādātā kārtībā izvietotām *ikonām* Pareizticīgajā baznīcā, kas atdala *altāra* daļu no lūgšanu telpas. Sākotnēji par I. dēvēja tikai šo ikonu novietošanas vietu, vēlāk ar šo jēdzienu saprata arī kārtību, kādā I. izvietotas ikonas. I. pirmsākumi meklējami 11. gs., lai gan tas attīstījās galvenokārt laikā no 13. līdz 15. gs. I. pārsvarā sastāv no 6 daļām. I. centrālajā vietā izvietotas *griezumiem* rotātas durvis – t. s. valdnieka vārti. Ikonas I. izkārtotas vairākās rindās pēc stingri reglamentētas reliģisko sižetu hierarhijas, kas nosaka arī rindas augstumu un ikonas lielumu. Abās pusēs no greznajām durvīm atrodas vietējās ikonas,

Ikonestass

virš tām – deīsu rinda (*деисусский чин*), virš tā – svētku rinda
vēl augstāk – praviešu rinda (*пророческий чин*), pašā augšā-
apustuļu rinda (*праотеческий чин*).

IMPRESIONISMS (franču val. *impressionnisme*, *impression* – iespaids) – mākslas, galvenokārt *glezniecības* virziens 19. gs. 2. p.–20. gs. sāk. Nosaukums cēlies no šī virziena līdera K. Monē gleznas “Impresija. Saullēkts” (1872). I. franču glezniecībā 19. gs. 70. gados izveidojās kā autora subjektīvo iespaidu māksla. I. ievērojamākie pārstāvji: K. Monē, E. Degā, O. Renuārs, K. Pisaro, A. Sislē. Impresionisti attēloja *ainavas* un ainavu motīvus, sadzīves skatus. Viņi gleznoja *plenērā* un savos darbos akcentēja gaisa un *gaismēnu* nozīmi glezniecībā. I. darbos dominē ūdens daudzveidīgā *ņirboņa*, saules gaismas rotaļas gan uz ūdens virsmas, gan koku lapotnēs. Impresionisti atteicās gleznot panorāmiskas ainavas, priekšroku dodot fragmentārai *kompozīcijai*. Priekšmetu *krāsas* I. darbos tiek izmantotas tā, lai attēlotu, kā priekšmets vai figūra izskatās atmosfēras vidē, gaismas un krāsas iedarbībā. *Ēnas* impresionistu gleznās ir krāsainas, mākslinieki izmanto tikai tīrās *spektra krāsas*, gaisumam piejaucot balto. Krāsas nejauca uz *paletes*, bet klāja tieši uz *audekla* citu pie citas, lai, raugoties no attāluma, tās, optiski sajaucoties, radītu vēlamo efektu un bagātīgas toņu nianses. Tēlniecībā O. Rodēns, M. Roso izmantoja kopformas daļu sakausējumu un nelīdzenu, “glezniecisku” akmens virsmu. Latvijā I. iezīmes vērojamas 19. gs. beigās–20. gs. sāk. J. Rozen-tāla, V. Purviša, J. Valtera, G. Šķiltera daiļradē. I. izpaudies arī literatūrā un mūzikā.

INKRUSTĀCIJA (latīņu val. *incrustatio* – pārklāšana ar garozu) – mākslas priekšmetu rotāšana ar kaula, metāla, koka, perlamutra, *keramikas* u. c. plāksnītēm, ko iestrādā pamatmateriāla virsmā vienādā līmenī ar to. Izmanto galvenokārt

dekoratīvi lietišķajā mākslā, tēlniecībā un arhitektūrā. I. bija pazīstama jau Seno Austrumu un antīkajā mākslā. Augstu attīstības līmeni I. sasniedza itāliešu *renesanses* un *baroka* laikā.

INKUNĀBULA (latīņu val. *incunabula* – šūpulis, autiņi) – saliekamu formu grāmata Rietumeiropā un Centrāleiropā no grāmatiespiešanas sākuma līdz 1501. g. Kopumā zināms apmēram 40 tūkst. nosaukumu I. Daudzas I. atrodas Maincā, Bāzelē, Nirnbergā, Parīzē, Venēcijā, Budapeštā, Krakovā. Radītājām I. blakus kultūrvēsturiskajai ir arī izcila mākslinieciska vērtība.

INSTALĀCIJA (franču val. *installation* – ierīkot) – apjomīga *kompozīcija*, kas var būt veidota no visdažādākajiem materiāliem – sadzīves priekšmetiem, rūpnieciskiem ražojumiem, sagatavēm, dabas materiāliem, tekstuālas vai vizuālas informācijas fragmentiem. Par I. pamatlicējiem tiek uzskatīts dadaists M. Dišāns un sirreālisti. Laikā no 1960. līdz 1970. g. daudzas I. radīja avangardisti: R. Raušenbergs, J. Boiss, J. Kunellis. Veidojot I., triviāli priekšmeti tiek apvienoti kompozīcijās, kuras skatītājos raisa neparastas un neadekvātas emocijas un pārdomas. I. priekšmeti atbrīvojas no sava utilitārisma un iegūst simbolisku nozīmi. I. ir grūti un vienlaikus arī aizraujoši uzvert, jo tai pietrūkst iepriekšējo gadsimtu kanoniskās mākslas pieredzes. Skatītājs ne vienmēr I. ietverto simboliku saprot tieši tā, kā to ir iecerējis tās radītājs, bet tā tam arī jābūt, jo skatītājam jāveido pašam savas simbolu kombinācijas.

INTALJA (itāliešu val. *intaglio* – griezumš) – *gliptikas* paveids – *gemma* ar iegrieztiem, iedobtiem attēliem.

INTARSIJA (itāliešu val. *intarsio* – inkrustācija) – *mēbeļu* u. c. priekšmetu *inkrustācijas* veids, kurā rotājumu vai figūru attēlu uz speciālām, pēc krāsas un formas piemeklētām koka

plāksnītēm iestrādā koka izstrādājuma gludajā virsmā, ko vēlāk iededzina karstās smiltīs. I. radās Senajā Ēģiptē un piedzīvoja uzplaukumu Itālijā *renesanses* laikā. Plašu izplatību I. guva angļu 18. gs. beigu *mēbeļu* mākslā, kur I. raksturīgi šauri gaišu un tumšu ielaidumu veidojumi.

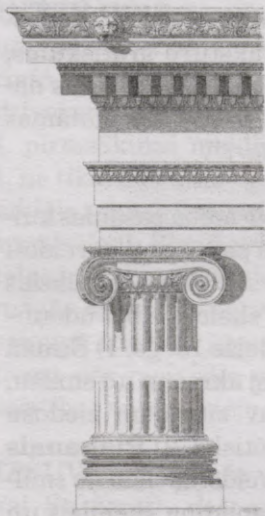
INTERJERS (franču val. *intérieur* – iekšējs) – arhitektoniski un mākslinieciski izveidota ēkas iekšējā telpa. I. tiek projektēts ciešā saistībā ar celtnes plānojumu un telpu struktūru. Izšķir dzīvojamo telpu, sabiedrisko un rūpniecības telpu I. Sabiedrisko I. pirmsākumi meklējami senajās *sakrālajās celtnēs*, kurās I. ne tikai bija atkarīgs no attiecīgās kulta ceremonijas, bet arī atklāja sabiedrības priekšstatu par pasaules uzbūvi (Sv. Pētera *katedrāles* I. Romā atspoguļo kristiešu priekšstatu par pasaules telpu). Augstu māksliniecisko līmeni I. sasniedza *baroka* un *rokoko* stila *arhitektūrā*. Jaunus I. izveides principus 20. gs. sākumā izvirzīja *jugendstils*. Mūsdienu modernā arhitektūrā tiecas pēc racionālo un estētisko komponentu kopnosaukuma saistības ar apkārtējo vidi un daudzfunkcionālisma.

IZŠŪVUMS (franču val. *broderie*, angļu val. *embroidery*, vācu val. *Stickerei*) – *dekoratīvi lietišķās mākslas* veids, apģērba un sadzīves priekšmetu rotājums uz auduma, kas veikts, izšūjot ar rokām vai šujmašīnu. Izšūšanā pazīstami gan baltie, gan krāsainie darbi. I. izmanto ne tikai lina, zīda, vilnas un kokvilnas, bet arī zelta, sudraba u. c. diegus. I. bija pazīstama jau 5.–3. gs. pr. Kr., tomēr tā uzplaukums saistās ar viduslaikiem, kad izšūšanas tehnikā darināja gleznas (Anglijas iekarošanas ainas no Baie, 1080). 14. gs. Ķīnā bija populāra t. s. “*adatas glezniecība*”, bet Eiropā *renesanses* laikā tapa apjomīgi *altāri*. I. Flandrijā 17.–18. gs. raksturīgs sarežģīts, bet smalks I., ko izmantoja apģērba rotāšanai.

JAMATO – E, arī **jamatoe** – viena no Japānas *glezniecības* skolām 10.–14. gs. Heianas kultūras beigu posmā, kas īpaši uzplauka 13. gs. Kamakuras periodā. Polihromās *J. kompozīcijas* gleznoja ar *tušu* un *krāsām* uz *tīstokļiem*, veidojot gleznojumu sērijas – emakimono. *J.* stilu raksturo grafiskums, dinamika un ekspresīvs dažādu cilvēka tipu raksturojums nacionālās vēstures un leģendu ainās. Par *J.* šedevru uzskatāmas ilustrācijas daiļdarbam “*Gendzi monogotari*”.

JAPĀŅU DĀRZA MĀKSĻA – unikāla parādība pasaules kultūrā. Pirmie japāņu dārzi pēc Ķīnas dārzu parauga tika veidoti Narā. *J. d. m.* var salīdzināt ar *ainavu glezniecību*. Abās mākslas jomās kalni simbolizē dabas pamatu jeb “skeletu”, bet ūdeņi – “asinis”. *J. d. m.* trīs klasiskie veidi izveidojās 13. gs. 1) **Sausā ainava**. Ezerus un ūdenskritumus aizstāj akmeņu un smilšu, krūmu un koku *kompozīcijas*. Tajā nav ziedu un ziedošu krūmu – dārzs kļūst monohroms un askētisks. 2) **Plakanais dārzs** – neliela izmēra kompozīcijas, kas veidotas tikai no smiltīm un akmeņiem. Dažreiz to visu vēl papildina šķembas un sūnas. 3) **Tējas dārzs** radās 16. gs. kā nelielu krūmu, krūmāju, zālienu, sūnu un akmeņu kompozīcijas miniatūra tējas paviljona ieejas tuvumā. Vēl ir zināmas šādas *J. d. m.* formas: 1) pilnā, visaptverošā; 2) daļēji saīsinātā; 3) saīsinātā. Viens no slavenākajiem *J. d. m.* paraugiem ir Rjoanzi dārzs (15. gs., Kioto). Tas ir līdzens, 23 × 9 m liels laukums, kurš nobērts ar baltām smiltīm un kurā izvietoti 15 akmeņi. Tie sakārtoti piecās grupās, ap katru akmens grupu veidojot sūnu oreolu. Lai arī kā skatītājs pārvietotos pa verandu, viņa skatam atklājas tikai 14 akmeņi, un tas rada zināmu noslēpumainības noskaņu.

JOMS (latīņu val. *navis* – kuģis) ar *kolonnu* vai stabu rindām nošķirta gareniska telpas daļa *bazilikās* un zāles tipa celtnēs. *Sakrālajās celtnēs* mēdz būt vairāki garenjomi, no kuriem vidējais parasti noslēdzas ar *apsīdu* un ir platāks (bazilikās arī augstāks) par sānu J., un šķērsjoms (*transepts*).

Joniskais stils, orderis

JONISKAIS STILS, orderis (grieķu val. *Iōnes* – Jonija, vieta Egejas jūras austrumkrastā) – grieķu klasiskās mākslas stils tāpat kā *doriskais* un *korintiskais*. Viens no trim galvenajiem *orderiem arhitektūrā*. Tam raksturīgas harmoniskas proporcijas un izsmalcinātas detaļas. Ordera *kolonnai* ir bāze, tās stāvā iegrieztas dziļas *kanelūras*, *kapitelim* raksturīgas divu galvu *volūtas*. *Arhitrāvs* sadalīts horizontālās joslās, *frīzi* parasti rotā *barokā jefu* josla. J. s. uzplaukums saistāms ar 7.–6. gs. pr. Kr. Salīdzinājumā ar dorisko J. s. raksturo izsmalcinātās *proporcijas*, sīkas dekoratīvās detaļas un *polihromija*.

JŪGENDSTILS (vācu val. *Jugendstil*), arī **Art Nouveau** (Lielbritānija), **Style moderne** (Francija), **Sezessionstil** (Austrija), **Stil Liberty** (Itālija), **Modepu** (Krievija) – *arhitektūras dekoratīvi lietišķās, tēlotājas mākslas stils* Eiropā un ASV 19. gs. beigās, 20. gs. sāk. J. radās kā pretstats *eklektismam* un bija mēģinājums estetizēt cilvēka telpisko un priekšmetisko vidi. J. raksturīga dekoratīva stilizācija, neregulāru viļņveidīgu līniju un formu ritms, gaišu krāsoņu gamma, saspringti, vijā

stilizētu augu un dzīvnieku motīvi. *Arhitektūrā* un būvniecībā tika ieviesti jauni tehnikas un konstrukcijas elementi, kas radīja brīvu un racionālu plānojumu un bija aizsākums mūsdienu arhitektūras attīstībai. *Tēlotājā mākslā* J. galvenokārt dominēja dekoratīvajā *glezniecībā*, *tēlniecībā* un grafiskajās ilustrācijās. Ievērojamākie J. pārstāvji: V. Ortā, H. van de Velde (Beļģija), O. Bīrdslis (Anglija), Č. R. Makintošs (Skotija), J. Hofmanis, J. Olbrihs (Austrija), G. Klimts (Austrija), M. Vrubels (Krievija) u. c. Latvijā J. visspilgtāk izpaudās arhitektūrā. J. aizsākās ap 1900. gadu un jūtami ietekmējās no somu nacionālā *romantisma* (E. Laube, A. Vanags). 20. gs. sāk. 40 % Rīgas daudzstāvu apbūves veidoja J. celtnes. Augstāko dekoratīvo ievirzi J. sasniedza M. Eizenšteina projektētajos namos Alberta un Elizabetes ielā. Rīgā bija izplatīts arī t. s. romantizētais J., kam raksturīgi stilizēti *zelmiņi* virs *erkeriem*, *rizalītiem* u. c. (arh. H. Šēla, J. Alkšņa, A. Šmēlinga projektētie īres nami Brīvības, Elizabetes, K. Valdemāra ielā), kā arī stateniskais jeb vertikālais J., kurā vairākiem stāviem caurejošas *lizēnas* un *pilastri* akcentēja ēkas iekšējo struktūru (J. Alkšņa, E. Laubes, P. Mandelštama projektētie īres nami Ģertrūdes, Tērbatas, Brīvības ielā). *Glezniecībā* J. iezīmes vērojamas J. Rozentāla, V. Purviša u. c. mākslinieku darbos. Latviešu *dekoratīvi lietišķajā mākslā* nepārspēts bija J. Madernieks.

JUVELIERMĀKSLA (vācu val. *Juwel*, holandiešu val. *juweel* – dārgakmens, angļu val. *jewelry*, vācu val. *Juwelierkunst*) – *dekoratīvi lietišķās mākslas* veids, mākslinieciski augstvērtīgu juvelierizstrādājumu, sadzīves, *interjera* un kulta priekšmetu, ieroču rotājumu u. tml. izgatavošana no cēlmetāliem (zelta, sudraba, platīna), nereti tos kombinējot ar dārgakmeņiem un pusdārgakmeņiem (perlamutru, pērlēm, dzintaru, lazurītu, ametistu, jašmu, smaragdu u. tml.) un kaulu

vai *stiklu*. Pie juvelierizstrādājumiem tiek pieskaitīti arī mākslas darbi, kuri izgatavoti no bronzas, vara, tērauda, misiņa u. c. J. izmanto dažādas metālapstrādes tehnikas: cizelējumu jeb kaldinājumu, gravējumu, granulējumu, emaljas tehnikas. Senajā Ēģiptē J. pielietoja *polihromijas* efektus. Viduslaikos Eiropā J. raksturīga aukstās *emaljas* izmantošana, neslīpētu dārgakmeņu iestrādāšana zeltā. J. izstrādājumu ornamentikā dominēja zvēru motīvi. Bizantijas J. darinājumi (*krucifiksi*, liturģiskie trauki, evaņģēliju apkalumi) nereti rotāti ar smalku šūnu emalju. 18. gs. J. dominēja *rokoko* formu izsmalcinātība bet 19. gs. – *ampīram* raksturīgā stingrība.

1360. g. Rīgā tika nodibināta zeltkaļu cunftē. 20. gs. 20. un 30. gados Latvijā darbojās privātās juvelierdarbnīcas (R. Zariņš, B. Dzenis, G. Šķilters). Pēc Otrā pasaules kara J. izcilus darbus radījuši L. Andrjukaitīte, Dž. Bodnieks, L. Burvis, M. Burve, M. Krasta, G. Lauders, V. Štrāls u. c.

K

KABINETS – dekoratīvs skapis, visbiežāk paredzēts īpaši vērtīgu kolekciju un dokumentu glabāšanai. 15.–17. gs. Spānijā izplatīti bija ekstravaganti, Anglijā – eleganti, Itālijā (Venēcijā) – bagātīgi ar *intarsijām* rotāti K. Francijā izgatavoja arī neparastus K. – pompozus skapja, K. un sekretāra apvienojumus.

KAKLA RIŅĶIS – dižciltību demonstrējoša bronzās, retāk – zelta, sudraba vai dzelzs kaklarota. Bronzas laikmetā K. valkāja skiti, persieši, romāņi, sarmati, skandināvi, balti, slāvi. Latvijas teritorijā senākie K. r. (galvenokārt sieviešu rotas) atrasti

Rīgas raj. Ķivutkalnā un ir attiecināmi uz 7.–6. gs. pr. Kr. Latvijas rietumdaļā K. lietoti līdz pat 14. gs.

KALIGRĀFIJA (grieķu val. *kalligraphia* – glīts raksts) – māksla skaidri un skaisti rakstīt. K. ir saistīta gan ar šrifta, gan rakstāmpiederumu attīstības vēsturi: niedres spalva Senajos Austrumos, ota Tālajos Austrumos, putna spalva Eiropā līdz 19. gs. K. ir saistīta arī ar kopīgo mākslas stilistisko evolūciju. Ķīnas *glezniecībā* K. ir svarīga nozīme mākslas darba pilna apjoma procesā. Glezniecību, kas sastāv no šiem trim pilnajiem komponentiem – gleznas *tīstokļa*, paša autora sace-rēta, kaligrāfiski pierakstīta īsa dzejoļa un zīmoga – sauc par pilno jeb pabeigto glezniecību. Ķīnas un Japānas mākslā pastāv trīs kaligrāfiju veidi: 1) pilnais hieroglifs, 2) daļēji saīsinātais hieroglifs, 3) ātrraksts. K. ir cieši saistīta ar skaistu un izkoptu rokrakstu, kas liecina par cilvēka gaumi, izglītotību un inteliģenci, cieņu pret tiem, kuri lasīs uzrakstīto. Rokraksta izkop-tība liecina par cilvēka raksturu.

KALĶAKMENS – karbonātiezis, kas sastāv galvenokārt no kalcīta un ko plaši izmanto arī *tēlniecībā*. K. ir ļoti jutīgs pret skābju iedarbību, un bieži ir sastopami tādi tēlniecības darbi, kuri, izvietoti vidē, bojājas no skābju lietus. Latvijā tēlnieki iecienījuši vienu no K. paveidiem – *šūnakmeni*. K. nav piemē-rots asu, precīzu, sīki detalizētu formu darināšanai.

KAMĀRES STILA TRAUKI – Krētas *keramikas* paveids, kam raksturīgas daudzveidīgas formas: uz tumša pamata ar gaišām *krāsām* attēloti dažādi *ornamenti*, visbiežāk izmantots līkloču, *rozetes* vai spirāles motīvs, kā arī stilizēti ziedi un lapas. Trauku sienīņas bija ļoti plānas, bet izturīgas apdedzinot.

KAMEJA (franču val. *camée*) – apstrādāts akmens, galvenokārt slāņains – ahāts, onikss, ar reljefu attēlu. K. ir dārgakmens vai pusdārgakmens, kura reljefs izvirzīts uz āru. Sākotnēji K. izmantotas par zīmogiem, īpašuma zīmēm, amuletiem. Vēlāk tās lietoja kā piespraudes, kulonus, *gredzenus*.

KAMĪNS (vācu val. *Kamin*, latīņu val. *caminus*, grieķu val. *kaminos*) – krāsns ar platu, vaļēju kurtuvi, no kuras atklāta liesma silda telpu, un taisnu dūmvadu. Labai velkmei ir svarīgas kurtuves, dūmvada augstuma un šķērsriezuma, kā arī kurtuves izmēru savstarpējās attiecības. Neliels K. ar *marmora* podiņiem un smalki veidotu *stuka* dekoru bija galvenais *rokoko* stila *interjeru* elements.

KANCELE (vācu val. *Kanzel*, latīņu val. *cancelli* – režģis, nožogojums) – paaugstinājums kristiešu baznīcās, no kura mācītājs teic sprediķus un lūgšanas, lasa Bībeli. K. izvietojumu dievnāmā un tās ārējo veidolu noteica ne tikai reliģiskās ceremonijas raksturs, bet arī valdošā *arhitektūras* stila iezīmes. Bagātīgi dekorētas K. sastopamas *baroka* laikā (Sv. Pētera *katedrāle* Romā) un kontreformācijas laikā. Latvijā ievērojamākie K. paraugi saistīti ar kokačelnieku Sēfrensu vārdu 17.–18. gs. būvēto Kurzemes baznīcu *interjeros*.

Kandelabrs

KANDELABRS – krāšņi dekorēts divu vai vairāku sveču, kā arī elektrisko lampu turētājs, kas visbiežāk izgatavots no bronzas. Par K. dēvēja arī etrusku un vēlāk arī romiešu bronzas svečturi ar eļļas lampām. Saglabāties bronzas K. – trijkājis no etrusku *kapenēm*. K. bieži izmanto kā dekoratīvu elementu.

KANELŪRAS (franču val. *cannelure*) – grope jeb rievteka, kas iedobta vertikāla *pilastra* vai *kolonnas* stāvā. K. rotā kolonnu, padarot to slaidāku un radot gaismēnu spēli. *Doriskajā orderī* K. ir seklas, saplūstošas; pārējo orderu kolonnās tās ir dziļas un atdalītas.

KANONS (grieķu val. *kanōn* – mēraukla, likums) – stingri noteiktu, vispārpieņemtu, obligātu likumu kopums. Terminu lieto filozofijā un teoloģijā. *Tēlotājā mākslā* K. nosaka *ikonogrāfijas* normas, *skulptūras*, *zīmējuma*, *kolorīta* proporcijas, norāda uz kādu normatīvu piemēru. Kā pastāvīga estētiska kategorija termins radās 5. gs. pr. Kr. līdz ar Polikleita traktātu “Kanons” un pēc šī darba darinātās skulptūras “Dorifors” izveidi. Senajā Grieķijā par svarīgāko K. uzskatīja cilvēka ķermeņa *proporciju* ideālo samēru. Kanoniskas ir ne tikai daudzas Āzijas, Āfrikas un Amerikas senās kultūras, bet pat pirmatnējās sabiedrības māksla. Viduslaikos K. jēdzienu sistēmā tika iekļauti arī kosmoloģiskie un ikonogrāfiskie likumi. Kanonisks mākslas darbs vienlaikus var būt kāda cita darba precīzs atdarinājums un paraugs. K. normas par neradošām sāka uzskatīt *renesansē*, atkārtoti tās atdzima *klasicisma* mākslā.

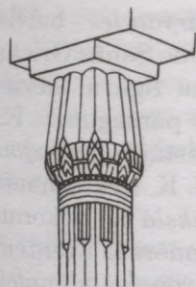
KAOLĪNS (no ķīniešu val.) – māla iezis, kas galvenokārt sastāv no minerāla kaolinīta. K. ir viena no trim *cietā porcelāna* sastāvdaļām (*kaolīns*, kvarcs, laukšpats). Cietais porcelāns ir Eiropā izplatīts porcelāna veids.

KAPA PIEMINEKLIS – piemiņas zīme mirušajam (plāksne, *obelisks*, *krusta zīme*, *figurāla kompozīcija*), kas novietota pie apbedījuma vai virs tā. Par K. p. var uzskatīt arī kapliču vai memoriālu *ansambli*. Senajā Grieķijā K. p. bija arī *statujas* vai *stēlas* ar mirušā atveidu. Agrajos viduslaikos Eiropā plakanciļņu

stēlas nomainīja *krusta zīmes*. *Renesansē* plaši izplatījās *kapelas* tipa K. p. 16. gs. reformācijas laikā baznīcās sāka izvietot *epitāfijas*. 17.–18. gs. lielu nozīmi ieguva uzraksti uz K. p. 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. K. p. sakrālā nozīme mazinājās un K. p. pārsvarā sāka izmantot mirušā *portretu* vai lakonisku emblēmu ar memoriālu nozīmi. Latvijas teritorijā vecākie K. p. ir *romānikas* un *gotikas* laika akmens plāksnes, kurās iekaltas mirušo portretu kontūras, dzimtas zīmes, ģerboņi un uzraksti. Vecākā no šāda veida plāksnēm ir libiešu karavīra attēls (Mārtiņsalas baznīca pie Salaspils, 12. gs.). Kopš 1773. g., kad Latvijā ieviesa aizliegumu mirušos apglabāt baznīcās, K. p. sāka novietot kap-sētās. 19. gs. sāk. plaši izplatījās *klasicisma* stilam raksturīgā K. p.: nošķeltas, pēc antikajiem paraugiem darinātas *kolonnas* uz paaugstinājumiem novietotas dekoratīvas *urnas* un vāzes. Nozīmīgus K. p. ir veidojuši B. Dzenis, G. Šķilters, T. Zaļkalns, A. Briede, K. Jansons, M. Lange, M. Zauris u. c.

KAPELA (latīņu val. *cappella*) – neliels dievnams katoļu, arī anglikāņu sakrālajā *arhitektūrā*, kā arī telpa pili, baznīcā, klosterī, slimnīcā, kas paredzēta ģimenes (ģildes, armijas daļas u. tml.) dievkalpojumiem un lūgšanām. K. ir arī vieta, kur glabājas relikvijas. Dažkārt ap baznīcas *altāra* daļu (*korī*) var rākas K. veido t. s. kapelu vainagu (kora apeju).

KAPENE – celtne vai telpa mirušo apbedīšanai, kas būvēta izmantojot monumentālas *arhitektūras* formas. Grandiozu K. celtniecība raksturīga senajās kultūrās. Tās tika būvētas valdniekiem. Vēlāk K. cēla arī sabiedriskajiem un kultūras darbiniekiem. K. formu daudzveidība ir ļoti liela: *piramīdas* (Senajā Ēģiptē), klinšu K. (Indijā un Ēģiptē), šahtu K. un kupolkapenes (Mikēnās), katakombas (agro kristiešu apbedījumos), *mauzoleji* (Senajā Romā un musulmaņu apbedījumos).

Kapiteļi

KAPITELIS (latīņu val. *capitellum* – galviņa; kapitelis) – kolonnas, pilastru, stabu vainagojums, to augšējā daļa, uz kuras balstās pārsegums. K. parasti ir mākslinieciski veidots. Senās Ēģiptes arhitektūrā dominēja stilizētas augu (papirusa, lotosa, palmu) lapu, ziedu vai pumpuru formas; Mezopotāmijā galvenokārt bija izplatīti ģeometrisku formu K., Persijā K. parasti bija veidoti dzīvnieku (visbiežāk – vērša) galvas veidā. Klasiskās formas pilnību K. ieguva Senās Grieķijas un Senās Romas orderu sistēmā. K. pamatforma ir *doriskā*, un tās galvenās sastāvdaļas ir pamatne, kolonnas vai pilastru un *antablement*s.

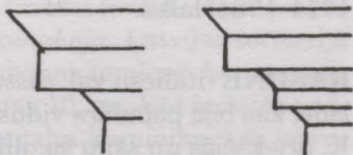
Kariatīde

KARIATĪDE (grieķu val. *karyatides* – burtiski Artemīdas tempļa priesteriene Senās Grieķijas pilsētā Kārijā) – tektoniska figūra, sievietes *skulptūra*, kas balsta ēkas pārsegumu. K. ir konstruktīva funkcija, tā aizstāj *kolonnu joniskajā* vai *korintiskajā orderī*. K. tiek izmantota arī *dekoratīvi lietišķajā mākslā* kā dekoratīvs elements. Spilgtākais K. piemērs ir Erehtejona dienvidu *portiks* Atēnu Akropoles kompleksā (421.–406. g. pr. Kr.). Šī tempļa vienā portikā kolonnu vietā novietoja meiteņu figūras – kariatīdes.

KARIKATŪRA (itāliešu val. *caricatura*: no *caricare* – pārspīlēt) – *tēlotājas mākslas žanrs*, kurā izmanto satīras, humora, sarža un groteskas elementus. K. mākslinieks apzināti pārspīlē attēlojamā cilvēka raksturīgākās īpašības, īpatnības ārējā izskatā vai kādu sadzīvisku situāciju. Visbiežāk K. izmanto presē, kā arī satīriskajā *glezniecībā* un *grafikā*, retāk – *tēlniecībā* un *plakātos*. K. aizsākumi meklējami antīkajā mākslā, tomēr popularitāti tā pirmo reizi ieguva Zemnieku kara laikā Vācijā (1524–1526), kā arī Nīderlandes, Anglijas un Francijas revolūciju laikā 16.–18. gs. Estētisku vērtību K. pirmo reizi ieguva Anglijā 18. gs. beigās V. Hogārta daiļradē. Spilgts politiskās K. meistars 19. gs. 2. pusē bija O. Domjē. 20. gs. sāk. K. tradīciju turpināja mākslinieki, kuri darbojās vācu žurnālā “*Simplicissimus*” (O. Gulbransons). Otrā pasaules kara laikā īpaši attīstījās politiskā K., kas vērsās pret fašismu (V. Gropers un F. Eliss ASV, Ž. Gross un H. Cille Vācijā, Ž. Efels un “Kukriņiksi” Padomju Savienībā).

KARKASS, armatūra (franču val. *carcasse* – burtiski: skelets; latīņu val. *armatura* – sagatavošana) – izstrādājuma, konstruktīvā elementa, ēkas vai būves skelets, ko veido atsevišķi savā starpā savienoti lineāri vai liektu līniju elementi. K. izgatavo no koka, metāla, dzelzsbetona vai citiem materiāliem.

KARNĪZE (vācu val. *Karnies*, grieķu val. *korōnis* – noslēgums) – celtnes noslēguma josla, kas atdala sienu no jumta (sk. *dzega*).

Karnīze

KARTONS (franču val. *carton*) – 1) palīgzīmējums, kas precīzi attēlo iecerēto *kompozīciju* un tās detaļas, ievērojot arī topošā darba izmērus. Šāds K. paredzēts *špaleru*, *gobelēnu*, sienas gleznojumu, *fresku* (retāk – gleznu) sagatavošanai. K. izmantota bija populāra *renesanses* laikā un 17. gs. *klasicisma glezniecībā*; 2) K. izmanto arī *grafikā* un *glezniecībā* par pamatmateriālu tāpat kā papīru un *audeklu*.

KARTUŠA (franču val. *cartouche*: no itāliešu val. *cartoccio* – vistoklis) – ornamentāla *kompozīcija* vairoga vai daļēji atritināta *tīstokļa* veidā, arī laukums, kurā tiek izvietots ģerbonis, emblēma, devīze u. tml. Griezta vai *stuka* veidojuma K. virs ēkas ieejas nereti norāda mājas īpašnieka vārdu. Ar K. dekorēja senlaicīgus dokumentus, kartes, arī kapa plāksnes vai pieminekļus. K. lieto arī *ekslibra*, grāmatzīmes vai izdevniecības zīmes ierāmēšanai. Galvenie K. veidi: *rokaja*, “*auss skrimstalas*” un *rolverka* K.

Kartuša

KASKĀDE (franču val. *cascade*, itāliešu val. *cascata, cascare* – lejupešlidošais, lejupejošais) – kāpņveida izvirzījumu virkne, pa kurieni lejupe tek ūdens. K. var būt dabisks vai mākslīgs veidojums. Mākslīgā K. parasti tiek projektēta kopā ar *strūklaku*. K. bija ļoti populāras vēlās *renesanses* (d'Estes villas K. arh. P. Ligorio, 1550–1572) un *baroka* (Lielā Pēterhofas K. 1714–1724) laikā.

KASONE (itāliešu val. *cassone* – burtiski: kaste, lāde) – koka lāde, kas bija populāra viduslaikos un *renesanses* laikā Itālijā. K. priekšējās un sānu sienīņas tika apgleznotas (parasti gleznojumā izmantoja kādu laicīgu sižetu), dekorētas ar *griezumiem* vai apzeltītas. K. ir dekorējuši tādi ievērojami 15. gs. mākslinieki kā, piemēram, P. Učello un S. Botičelli. Kopš 15. gs. beigām K. nereti dekorēja arī ar *arhitektūras* detaļām vai motīviem, kā arī papildināja ar *intarsiju*.

KATEDRĀLE (vācu val. *Kathedrale*, latīņu val. *cathedralis aedes* – ēka, kur atrodas bīskapa sēdeklis) – pilsētas vai klostera galvenā baznīca, kurā dievkalpojumus notur arhibīskaps vai patriarhs. K. bez klostera Vācijā un Baltijā sauc par domu, bet klostera K. – par minstereju. Līdz ar pilsētu straujo attīstību K. jo strauji attīstījās *gotikas* laikā. Par slavenākajām K. uzskata Parīzes Dievmātes K., Sv. Pētera K. Romā, Sofijas K. Kijevā. Viduslaikos Rīgas K. bija Rīgas Doms.

KERAMIKA (grieķu val. *keramikē* – podnieka māksla, *keramos* – māls) – izstrādājumi un materiāli, ko iegūst, saķepinot mālus vai/un to maisījumus ar minerālvielām, kā arī oksīdiem u. c. neorganiskiem, nemetāliskiem savienojumiem. Lai K. izstrādājumus pasargātu no apkārtējās vides kaitīgās ietekmes,

kā arī lai sagatavotu dekoratīvai apdarei, tos pārklāj ar *glazūru* un *keramiskajām krāsām*. Sākotnēji par K. uzskatīja tikai no māla darinātus izstrādājumus, vēlāk K. iedalīja divās grupās: K. ar porainu drumstalu (*šamota* ķieģeļi, māla trauki) un blīvu drumstalu (*porcelāns*, akmensmasa u. c.). Lai arī K. pazīstama jau kopš neolīta laika, uzplaukumu tā sasniedza Senajā Grieķijā, kurā pazina apmēram 20 K. trauku formu. Populārākās ir *amfora*, *krāters*, *lekita*, *kiliks*, *oinohoja*. Latvijas teritorijā senākie K. izstrādājumi atrasti Lubānas zemienē, bet par patstāvīgu amatniecības nozari K. kļuva 10. gs., kad ieviesās podnieka ripa. Latvijā populāra ir Latgales keramika, kas joprojām turpina attīstīties (A. Paulāns, P. Vilcāns un viņu pēcteči). Latvijā plaši attīstīta arī mūsdienu modernā K. (S. Cihovska, V. de Būrs, V. Jātniece, I. Krolle, P. Martinsons, L. Medniece, S. Ozoliņa u. c.).

KERAMIKAS AKMENSMAŠAS IZSTRĀDĀJUMI – izstrādājumi, kuru neglazētā drumstala ir ūdensnecaurļaidīga, stipri saķepusi un uzsūc 5–7 % mitruma. Pat plānā slānī K. a. i. drumstala nav caurspīdīga. K. a. i. mēdz būt gan neglazēti, gan glazēti. Keramikas akmensmasu iegūst no dažu šķirņu māliem, kā arī no jebkuriem citiem māliem, kam pievienoti viegli kūstoši ieži, piemēram, laukšpats.

KERAMIKAS DEKORS ZELTĀ – virsglazūras dekorēšanas materiāls. Ir četri zelta preparātu veidi un apdares paņēmieni. Vecākais K. d. z. ir pazīstams Eiropā jau kopš 18. gs.: pulverveida zeltu, kas iepriekš sajaukts ar viegli kūstošām vielām, apdedzinot nostiprina uz *porcelāna* vai *fajansa* virsmas un to pēc tam pulē. 19. gs. un 20. gs. sāk. Rīgas fabrikās izmantoja divus citus zelta preparāta veidus: šķidro pulējamo zeltu un spīdzeltu. Lai dekorējums spīdētu, to pēc apdedzināšanas pulēja

ar ahātu; spīdzelts pēc apdedzināšanas nav jāpulē. Rīga
fabrikās 20. gs. sāk. izmantoja arī matzeltu – īpašu zelta pre-
parātu terpentīnā.

KERAMISKĀS KRĀSAS – krāsas, ko izmanto *keramikas*
izstrādājumu dekorēšanai. Pēc lietošanas veida izšķir zemglazū-
zūras un virsglazūras *krāsas*. K. k. bez pigmenta satur arī
saistvielu, kas nostiprina krāsas uz izstrādājuma virsmas.
Zemglazūras krāsas apdedzina tādā pašā temperatūrā kā pašas
priekšmetu un pirms glazēšanas uznes uz virsmas. Virsglazūras
krāsas lieto uz jau gataviem izstrādājumiem un ar apdedzinā-
šanu mufelkrāsni 600–900 °C temperatūrā nostiprina. Šīs
krāsas izmanto *porcelāna* un *fajansa* apdarei.

KESONS (franču val. *caisson* – kaste) – ģeometriskas formas
padziļinājums ar profilētām sienām griestu, *velvu* un *arkas*
apakšējā virsmā. K. ir konstruktīva un dekoratīva nozīme. Tas
atvieglo pārseguma spiedienu, uzlabo akustiku telpā; nereti K.
rotā gleznojumi un *ciļņi*. K. izmantoja jau antīkajā mākslā, bet
plašāk tas sāka izplatīties spāņu *renesanses arhitektūrā* (t. s.
artesonado – kokgriezumiem rotāti K. griesti).

KIČS (vācu val. *Kitsch* – haltūra, poļu val. *cyć* – atdarinājums)
bezgaumīgs mākslas darbs, kas neatbilst vispārpieņemtajām
estētikas normām, tomēr šī vārda skaidrojums kultūras vēsturē
nav viennozīmīgs. Visbiežāk par K. sauc lētus, sentimentālus
izstrādājumus (arī mākslas darbus), kas producēti masu tirgum.
Tomēr daudzi 20. gs. 90. gadu mākslas teorētiķi K. definē
izvērstāk. Šajā skaidrojumā parasti izmanto poļu režisors
J. Hofmaņa spēlfilmu “Dziednieks”, kas skatītājam var izraisīt
asociācijas ar labu melodramu, bet intelektuālis baudīs to, kā
“patiesībā” šī filma ir veidota, – kā lielisku intelektuālu par-

diju par melodrāmu. Šī spēlfilma ir piemērota skatītājiem ar atšķirīgu gaumi, un līdz ar to filmu var uzskatīt par K. Par šāda veida K. vēl var uzskatīt arī izcilo K. Tarantīno spēlfilmu "Lubene" ("Pulp fiction") un postmodernisma šedevru U. Eko romānu "Rozes vārds".

KILIKS (grieķu val. *kylix* – kauss) – metāla vai *keramikas* trauks, kas paredzēts vīna dzeršanai Senajā Grieķijā. Plats, lēzens kausiņš ar zemiem, horizontāli izvietotiem rokturiem. Pats trauks novietots uz augstas kājiņas. Nereti kausa iekšpuse izrotāta ar apļa *kompozīcijām*.

KINĒTISKĀ MĀKSLA (grieķu val. *kinēsis* – kustība) – kustīgi objekti vai *arhitektūras kompozīcija*. Viens no avangarda mākslas novirzieniem, kam parasti raksturīgas abstraktas izpausmes. "Kinētiskās skulptūras" aizsākumi meklējami franču mākslinieka L. Sirvāža daiļradē, bet vislielāko popularitāti K. m. guva ASV. 1931. g. amerikāņu tēlnieks A. Kolders radīja kompozīciju no stieples, kuru kustībā uzturēja motors vai vējš. Amerikāņi par jauno mākslu bija sajūsmā, un A. Kolders izgatavoja vairākus darba variantus. Ar daudziem atdarinājumiem viņa māksla saistās 20. g. 50.–60. gados. Kinētiskās skulptūras organiski iekļāvās konstruktīvās arhitektūras *ansambļos*.

KLASIKA (latīņu val. *classicus* – paraugs) – 1) antīkās kultūras augstākais sasniegums, kas saistīts ar sengrieķu pilsētu – polisū attīstību 5.–4. gs. pr. Kr. K. lielākie sasniegumi saistās ar Perikla laiku 5. gs. vidū pr. Kr., kad savus šedevrus radīja Mīrons, Polikleits, Feidijs, Prāksitels, gleznotājs Polignots, arhitekti Iktīns un Kallikrats – Atēnu Partenona autori. K. periodā izveidojās galvenie sengrieķu *arhitektūras orderi*, uzplauka

tēlniecība un dekoratīvi lietišķā māksla (keramika); 2) plašākā nozīmē par K. sauc tādu periodu mākslas vēsturē, kas iezīmē valsts vai laikmeta vislielāko uzplaukumu; 3) par klasisku dēvē arī perfektu, nevainojamu mākslas darbu, kas var kalpot kā paraugs.

KLASICISMS (franču val. *classicisme*, angļu val. *classicism*, vācu val. *Klassizismus*) – mākslas stils Eiropā no 17. gs. līdz 19. gs. 1. pusei, kas valdīja centralizētu nacionālu monarhiju uzplaukuma laikā. K., atzīdams antīko mākslu par augstāko sasniegumu pasaules kultūrā un balstīdamies uz *dižrenesanses* tradīcijām, atklāja tādas harmoniskas sabiedrības attīstības modeli, kura pamatojas mūžīgās saprāta likumbās, pakļaujot indivīda vajadzības sabiedrības interesēm un par galveno pilsoņa vērtību uzskatot kalpošanu valsts interesēm. K., zaudējies dabisko *renesanses* harmoniju, konfliktēja starp ideālo un reālo, prātu un jūtām, pienākumu un personību. K. raksturīga formu sakārtotība, līdzsvarotība, tēlu skaidrība un harmonija. N. F. Blondels, Parīzes Karaliskās akadēmijas direktors, izstrādāja Parīzes un Rošforas pilsētbūvnieciskos projektus, kas uzskatāmi par K. teorētiskās sistēmas pamatu. **Arhitektūrā** K. raksturīga antīko *orderu* sistēma, ģeometriskās plānošanas un apjomu precizitāte, uz plaknes virsmas izvirzītas kolonnas *statujas* un *ciļņi*. Viens no izcilākajiem K. pārstāvjiem angļu arhitektūrā ir K. Rens (Sv. Pētera katedrāle, 1675–1710, Grinīčas hospitālis, 1698). K. **glezniecībā** svarīgs bija loģiskā sižeta izklāsts un līdzsvarota *kompozīcija*. Gleznas kompozīcijai bija skaidri jādalās plānos: priekšplāns – brūns, vidējais plāns – zaļš, visattālākais – gaiši zils (N. Pusēns, K. Lorēns). Izcilākais 18. gs. beigū–19. gs. sāk. K. gleznotājs – Ž. L. Davids. Latvijā K. izplatījās 18. gs. b.–19. gs. sāk. (arh. K. Hāberlands, glezniecībā J. L. Eginks).

KLĒTS – saimniecības ēka produktu un apģērba glabāšanai. K. bija viena no pirmajām guļbūvēm Austrumeiropā. K. graudu glabāšanai pazina jau 8.–10. gs. (piem., Donas vidustecē), Latvijas teritorijā – kopš 10. gs. (Talsu pilskalns). Kurši K. glabāja miežus, rudzus, kviešus un zirņus. Vidzemē bija izplatītas vairākas K. formas: cita – labībai, cita – augļiem, cita – dārzkopības vai biškopības inventāram. Latvijas teritorijā sastopamas arī divstāvu K., kuras uzbūvētas virs pagraba. Kurzemē (kopš 18. gs. vidus) sāka celt greznas K., ko rotāja ar dekorētiem stabiem ar lokailām, margotām durvīm u. tml.

KLISMOSS – eleganta grieķu krēsla forma ar vienādi izliektām kājiņām un atzveltni. Senākā atrastā K. forma attiecināma uz 4. gs. pr. Kr. K. atrasts Atēnās, lai gan uzskata, ka K. radies 5. gs. pr. Kr. Šo krēslu ikdienā izmantojušas sievietes. Visticamāk, ka K. izgatavoja no liekta koka un rotāja ar bronzas elementiem. Tā ir pirmā *mēbeļu* forma *mākslas vēsturē*, kurā funkcija jau sākotnēji savienota ar lielisku māksliniecisku izpildījumu. K. var uzskatīt par antīkās mēbeļu mākslas augstāko sasniegumu, to izmantoja visā turpmākajā antīkās kultūras attīstībā – no Senās Grieķijas *klasikas* laika līdz hellēnisma periodam. Mēbeļu vēsturē K. likumsakarīgi atgādināja par sevi *ampīra* laikā.

KLĪŠEJA (franču val. *cliché*) – augstspiedes vienkrāsas vai daudzkrāsas forma ilustrāciju iespiešanai. Shēmām un grafikiem izmanto svītru K., bet fotogrāfijām – rastra K. K. izgatavo fotoķīmiski vai fotomehāniski (*cinkogrāfija*). Par K. dēvē arī ar rokas gravēšanas paņēmienu izgatavotas *augstspiedes* iespiedformas no linoleja vai koka.

KLUSĀ DABA (franču val. *nature morte* – nedzīva daba) – *tēlotājas mākslas žanrs* (arī atsevišķs darbs), kas atveido

kompozīcijā sakārtotus sadzīves priekšmetus, ziedus un augļus. K. d. motīvi sastopami jau Seno Austrumu mākslā, tomēr par patstāvīgu žanru tas izveidojas samērā vēlu – tikai 16. gs. beigās–17. gs. sākumā Itālijā, Holandē un Flandrijā. Par K. d. žanra aizsācējiem uzskatāmi holandieši. Pirmais, kurš K. d. kompozīcijas sastāvdaļas uzskatīja par vienu veselu un priekšmetus pat monumentalizēja (“Augļu grozs”, 1596), ir Karavadžo. K. d. žanrs uzplauka flāmu un holandiešu mākslā. Flāmu *glezniecībā* pastāvēja arī neatkārtojama *ainavas* un K. d. apvienojums (dabasskats ziedu vītnes ietvarā; vairākas šādas gleznas aplūkojamas Rīgā, Ārzemju mākslas muzeja ekspozīcijā), bet holandiešu tradicionālais K. d. “brokastu tips” atklāja vidēji situētā pilsētnieka, jaunā buržuā tieksmi demonstrēt savas dzīves sakārtotību un turību (V. K. Heda, P. Klāss). Mūsdienās kā viena no glezniecības studiju pamatmetodēm tiek izmantota dažādu *faktūru* un formu apvienojumu gleznošana K. d. uzstādījumā (metāls, stikls, biezāks un plānāks audums, dažādi ēdieni un *aksesuāri*). K. d. žanrs ir cieši saistīts ar F. Sneidersa vārdu. Viņš gleznoja dārzeņu, augļu un medijumu kompozīcijas. Atkārtotu uzplaukumu K. d. žanrs piedzīvoja postimpresionistu (P. Sezans, V. van Gogs) darbos 20. gs. sāk. K. d. kļuva populāra modernistu darbos (Ž. Braks, P. Pikaso, F. Ležē). Latviešu mākslā izcilu ziedu atveidotāji bija R. Pērle, L. Svemps, K. Sūniņš, A. Artums. Nozīmīgs devums šajā žanrā ir arī O. Skulmem, V. Tonem, E. Cēsniekam, R. Bēmam, L. Endzelīnai, I. Zariņam u. c. K. d. ir populāra arī latviešu grafikā (A. Junkers, O. Ābelīte, G. Krollis u. c.).

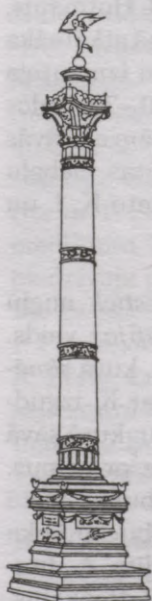
KOKA LIEKNIS – *mēbeļu* detaļu (visbiežāk – kāju) formā kuru iegūst, detaļu tvaicējot vai karsējot. Pēc izžāvēšanas koka pieņem attiecīgo liekto formu. Koka detaļas var arī izgriezt, izmantojot S veida šablonu, bet tad tās bieži lūst un arī neiz-

mantotās koksnes atlikumu ir ļoti daudz, toties K. l. šāda veida negatīvu īpašību nepiemīt. Anglijā jau 17. gs. izgatavoja *mēbeles* ar liektu atzveltni (t. s. Vindzoras krēsls), 18. gs. no liekta koka atsevišķas mēbeļu detaļas izgatavoja angļu un franču meistari, bet 1808. gadā amerikānis S. Gregs patentēja "*Elastic chair*" – krēslu, kura atzveltnes rāmis, sēdekļis un priekšējās kājas bija izgatavotas no vienlaidus K. l. 1841. gadā Francijā patentu saņēma čehu izcelsmes mēbeļu meistars M. Tonets. Eiropā Toneta princips kļuva populārs 1851. gadā pēc M. Toneta ekspozīcijas pirmajā Vispasaules izstādē Londonā, Kristāla pili. 1862. gadā brāļi M. un A. Tonets atvēra savu mēbeļu fabriku Bisticā (Ungārija). Par Toneta principu no jauna ierunājās Lekorbizjē 20. gs. 20. gados, un jau 1927. gadā J. Hofmanis, J. Franks, F. Krāmers, A. Šneks mēbeļu izgatavošanā atkal sāka lietot K. l. 1929. gadā pirmo reizi Toneta principu izmantoja no liekta metāla izgatavotās mēbelēs. Arī 20. gs. 60.–70. gados bija populāras K. l. un metāla mēbeles. Sevišķi ar tām aizrāvās amerikāņu dizaineri, veidojot visdažādākās atpūtas mēbeļu formas. Arī mūsdienu mēbeļu mākslā plaši izmanto K. l. un Toneta principu.

KOKDZELUMS, arī **kokgrebums** (vācu val. *Holzstich*, angļu val. *woodcut engraving*) – *augstspiedes ksilogrāfijas* veids. K. *klišejas* darina no stāvšķiedras koka plāksnēm, kurā *zīmējums* iegrebj ar īpašiem kaltiņiem – *grebliem*. Par K. izgudrotāju uzskata 18. gs. angļu mākslinieku T. Bjūiku, kurš savā daiļradē apvienoja *kokgriezuma* un *vara grebuma* principus. Izcilais latviešu ksilogrāfs P. Upītis vārda "kokgrebums" vietā lietoja "kokdzelums", tā uzsverot pēdējā atšķirību no koka amatniecības. K. tehnikā daudz strādājuši O. Ābelīte, A. Junkers, J. Plēpis, vēlāk arī G. Krollis, V. Villerušs, D. Rožkalns, Z. Zuze u. c.

KOKGRIEZUMS (vācu val. *Holzschnitt*, angļu val. *woodcut*) – *augstspiedes ksilogrāfijas* veids, kurā garenšķiedras dēli attēlam paredzētos baltos laukumus padziļina ar speciāliem nažiem un kaltiem. K. raksturīgas kontrastainas melni balto toņu attiecības. K. 6. gs. radās Ķīnā, bet Eiropā to pazīst kopš 14. gs.: visbiežāk K. ticis izmantots grāmatu ilustrācijās. K. attīstībā vislielākie nopelni ir ziemeļu *renesanses* (īpaši – vācu) māksliniekiem. Visnozīmīgāko ieguldījumu K. attīstībā ir devuši A. Dirers, H. Holbeins Jaunākais un L. Krānahs Vecākais.

KOLĀŽA (franču val. *collage* – uzlīmēšana) – tehnisks papēmiens, ko izmanto *glezniecībā, tekstilmākslā* u. c. Tā pamatā ir dažādu materiālu uzlīmēšana uz *krāsas un faktūras* ziņā atšķirīgas pamatnes. Piemēram. K. var būt auduma, fotogrāfiju vai to fragmentu, laikrakstu strēmeļu u. tml. uzlīmes uz *audekla*. K. radusies 20. gs. sāk. un visbiežāk ir sastopama kubistu, futūristu un dadaistu daiļradē.

Kolonna

KOLONNA (franču val. *colonne*, latīņu val. *columna* – stabs, kolonna) – ēkas nesošās konstrukcijas un *ordera* daļa, arhitektoniski izveidots šķērsgrīzumā apaļš balsts. *Karkasa* ēkās K. ir viens no galvenajiem konstrukcijas elementiem, kas uzņem slodzi no tai piestiprinātiem vai uz tās balstītiem elementiem. K. sastāv no *kapiteļa, stāva* un *bāzes*. Antīkajā *arhitektūrā* K. mērogs un *proporcijas* bija stingri samērotas. Dažkārt K. izmantoja arī kā atsevišķi stāvošu monumentu, kas veltīts kādam vēsturiskam notikumam vai ievērojamai personai, – tādas bija triumfa K. (Trajāna kolonna Romā, 113. g.).

KOLONĀDE (franču val. *colonnade*) – viena vai vairākas kolonnu rindas ar horizontālu pārsegumu. K. portikos var būt kompozicionāls akcents, bet *dipteros* un *peripteros* – apvienojošs elements. K. var norobežot laukumu vai pagalmu (*peristils*) vai arī veidot gan galeriju, gan arī atsevišķas ieejas vārtus. K. bija populāras Senās Ēģiptes Jaunās valsts lielajos pils kompleksos Lukсорā un Karnakā (Amona-Ra *templis* Karnakā, arh. Ineni, 16. gs. pr. Kr.), antīkajā mākslā (Hēras *templis* Pestumā, 5. gs. pr. Kr.), *baroka* laikā (Sv. Pētera laukums Romā, arh. L. Bernīni, 1657–1663), *klasicisma* laikā (Kazaņas Universitāte Pēterburgā, arh. A. Voronihins, 1811).

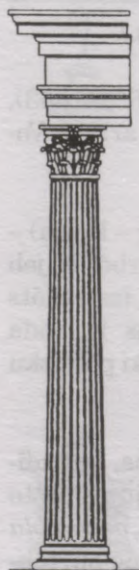
Kolonāde

KOLORĪTS (itāliešu val. *colorito*, latīņu val. *color* – krāsa) – krāstoņu savstarpējo attiecību sistēma mākslas darbā. K. jeb krāsziedu veido *lokālās krāsas* un toņu attiecībās izstrādāts telpas, gaisa, *gaismēnu* attēlojums. Kontrastains K. rada dramatisku noskaņu, niansēti līdzsvarots K. – liriski poētisku iespaidu.

KOMPOZĪCIJA (latīņu val. *compositio* – salikums, sastādīšana, sacerēšana) – daiļdarba uzbūve, daļu izkārtojums un to savstarpējā saistība. **Arhitektūrā** K. nosaka celtnes, *ansambla* vai pilsētībūvnieciskā kompleksa māksliniecisko principu, tehnisko konstrukciju savstarpējo saskaņu un saistību ar apkārtējo vidi. **Glezniecībā** un **grafikā** ir svarīgi apvienot dažādos

K. elementus – līnijas, krāsu laukumus, gaismas, ēnas u. c. tā, lai tie būtu viens veselums. Gleznas K. liela nozīme ir līniju ritmam un galveno līniju virzienam; tas tāpat attiecināms uz *grafiku*, jo šīs līnijas veido gleznas vai *gravīras* K. skeletu. Pazīstamākās K. *renesanses* laikā bija aplis un trijstūris (K. – visbiežāk simetriska, radot līdzsvara un miera iespaidu). *Barokā* diagonālā K. (akcentē kustību), 19. gs. beigās – asimetriskā K.

KOMPOZĪTS ORDERIS (itāliešu val. *composito*, latīņu val. *compositus* – sastāvošs no vairākām daļām, sarežģīts) – Senās Romas *arhitektūras* sistēmas *orderis*. K. ir tuvs *korintiskajam orderim*, tikai atšķiras ar *kapiteļa* formu, kurā korintiskajam

Kompozīts
orderis

kapitelim pievienots joniskais *ehīns* un *volūtu* “spilventiņš”. 17. gs. K. o. pilnībā noliedza un neizmantoja, uzskatot to par nepiemērotu *klasi-cisma stilam*. K. no jauna atdzima 19. gs. 50. gados.

KONCEPTUĀLĀ MĀKSLA, arī **konceptu māksla**, arī **konceptuālisms** (angļu val. *Conceptual Art of Concept* – mākslas ideja, mākslas koncepcija) – *avangarda* mākslas virziens, kas radās 20. gs. 60. gados un turpināja 50. gadu *pop-ārta* mākslas tradīcijas. K. m. darbu *kompozīcija* tika veidota no “konceptiem” – priekšmetiem, kuri simbolizēja industrializētās dzīves filozofiskās atziņas. K. m. mērķis ir paust idejas, nevis radīt vizuālus tēlus. K. m. tiek izmantoti ar vizuālo mākslu visai maz saistīti priekšmeti: fotogrāfijas, rakstīts teksts, diagrammas, audiolentes un videolentes u. tml. Par K. m. teorētiski uzskata S. de Vitu, bet par ievērojamākajiem pārstāvjiem – B. Naumanu un D. Košutu.

KONSOLE (franču val. *console*) – sienas izvirzījums ar atbalsta (balkona vai *karnīzes* balsts) vai dekoratīvu funkciju. K. viens gals ir stingri nostiprināts, bet otrs – brīvs. K. var būt arī atbalsts kādam priekšmetam *interjerā* – pie sienas piestiprinātam galdiņam vai *statujai*. K. paveids ir kronšteins. *Dekoratīvi lietišķajā mākslā* K. mēdz būt veidota *volūtas* vai *akanta* lapas formā. K. lieto gadījumā, ja nevar izveidot papildu balstu, piemēram, balkonam.

Konsole

KONSTRUKTĪVISMIS (latīņu val. *constructio* – veidojums, uzbūve) – mākslas, *arhitektūras* un *dizaina* virziens, kas attīstījās 20. gs. 20. gados. K. izplatību guva galvenokārt Padomju Krievijā, bet tam bija arī sekotāji Vācijā, Itālijā un Francijā. Par K. izveidotāju uzskata arhitektu E. Ļisicki. K. Maļeviča, V. Tatļina, A. Rodčenko estētiskie principi veidojās arhitektūras, dizaina un *glezniecības* saskarsmes punktos. K. pārstāvji, piem., V. Stepanovs, meklēja jaunas mākslinieciskas atklāsmes metālā, betonā, *stiklā*, ja vien tam varēja piemērot rūpniecisko ražošanu. K. uzskata par universālu, kosmopolitisku un tehnisku mākslas koncepciju, kas vadošo lomu paredz inženierim, nevis māksliniekam. Virziena pārstāvji noliedza tradicionālo mākslu, *tēlniecībā* un *glezniecībā* nonākot līdz formu galējai vienkāršošanai. Agrīnā K. arhitektūrā dominēja masīvas, gludas sienas, bet jau 30. gados estētisko līdzekļu klāsts paplašinājās, sienas sāka aizvietot stikls, asimetrisko konstrukciju sāka izvērst pa horizontāli (K. Meļņikova māja Maskavā, 1927–1929, Automobiļu rūpnīcas *ЗИЛ* Kultūras nams, arh. brāļi Vesņini, 1930–1934).

KONTRAPOSTS (franču val. *contraposte*, itāliešu val. *contrapposto* – pretējs, pretnostatījums) – gurnu un plecu paralitātes izjaukšana stāvoša cilvēka tēlojumā antikajās *skulptūrās*, kas piešķir figūrai saspringtību, sarežģītu kustību, akcentējot tās trīsdimensionalitāti. Viena ķermeņa daļa K. tiek pretstatīta citai (viena roka otrai, ķermeņa augšdaļa apakšdaļai u. tml.), lai

Kontrfors

Kora

izteiktu tēla kustību vai paustu saspringdzinājumu, nezaudējot līdzsvaru (Praksitels, “Dorifors”, 4. gs. pr. Kr.).

KONTRFORSS (franču val. *contre-force* – pretspēks) – vertikāls izvirkājums ēkas ārsienā, kas uztver *velves* horizontālo sānspiedienu. Ja K. nostiprina ar *arkbutānu*, tad to var atzīrīt tālāk no sienas. K. var būt būvēts no mūra, betona vai dzelzsbetona. Mūra K. ir viens no *gotiskās arhitektūras* pamatelementiem.

KORA – jaunas meitenes skulpturālais atveidojums Senajā Grieķijā arhaīkās periodā. Viena no savdabīgākajām K. (“K. peplā”) bija attēlota, tērpusies atbilstoši tālaika tradīcijām – doriešu peplā. 6. gs. pr. Kr. K. tēls mainījās, tas tika ietērpts puscaurspīdīgā *hitonā*, kuram raksturīgas daudzas ieloces un drapējums (“Domīgā K.”). Vēlāk *skulptūras* sāk novietot uz neliela paaugstinājuma, tāpēc radās iespaids, ka meitenes kautrīgi raugās lejup.

KORINTISKAIS STILS, orderis

(grieķu val. *Korinthos* – Korinta, doriešu pilsēta Peloponēsas centrā) – ir viens no grieķu klasiskās arhitektūras orderiem līdztekus doriskajam un joniskajam orderim. Proporciju ziņā tas ir ļoti tuvs joniskajam orderim, bet atšķiras ar daudz augstāku, bagātīgāk dekorētu četrstūrīgu kapiteli, kas sastāv no vairākās pakāpēs kārtotām *akanta* lapām. Lapas četros kapiteļa stūros it kā pāraug lentveida *volūtās*. K. s. uzskatāms nevis par patstāvīgu klasiskā ordera sastāvdaļu, bet gan tikai par joniskā ordera variantu. Grieķi K. s. izmantoja ļoti maz; viņi priekšroku deva vai nu doriskajam, vai joniskajam orderim. Apollona templī Basos (430. g. pr. Kr.) atrodas senākais korintiskais kapiteļis – tā konstrukciju pilnībā slēpj dekoratīvie elementi. Senās Romas arhitektūrā visbiežāk izmantoja tieši krāšņo K. s.

Korintiskais stils,
orderis

KORIS (grieķu val. *choros*) – baznīcas altārdaļa. Sākotnējā nozīme – vieta dziedātājiem dievkalpojuma laikā. K. tiek atdalīts no pārējās baznīcas daļas ar speciālu norobežojumu.

KRAKELŪRA (franču val. *craquelure*) – gleznas *krāsu* un *grunts* slāņa plaisājums tūlīt pēc gleznošanas pabeigšanas, kas rodas, eļļas krāsām nevienmērīgi žūstot. K. var rasties arī laika

gaitā, jo pamatne atmosfēras iedarbībā sašaurinās un izplešas. tādējādi radot plaisas grunts un krāsas slāņi. K. var rasties arī nepareizas tehnoloģijas u. c. iemeslu dēļ. 16. gs. K. vēl nebija pazīstama, bet 18. gs. tā jau bija visaptveroša parādība *glezniecībā*.

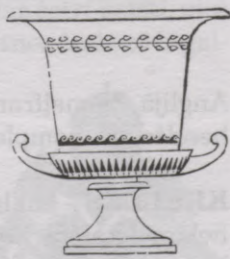
KRAKLĒ (franču val. *craquele* – saplaisājis) – sīku plaisu tīkls, ko veido glazētā *keramikas* izstrādājumu virsmā, lai panāktu īpašu dekoratīvu efektu. K. iegūst apdedzināšanas procesā, izmantojot māla lauskas un *glazūras* termiskā izplešanās koeficienta atšķirību. Ķīnā 14.–18. gs. attīstījās tāda *porcelāna* izgatavošana, kurā tika izmantots jaunradīts dekoratīvs paņēmieni – mākslīgs K.

KRĀSA, krāsu materiāls – viendabīga organisku un neorganisku pigmentu suspensija, plēvi veidojošā viela. Izšķir eļļas krāsas, kurām plēvi veido augu eļļas vai pernica, emaljas krāsas – sintētiskos oligomērus vai polimērus – un emulsijas krāsas, kuru pamatā ir žūstošas eļļas vai alkīdsveķi. Attēlojamā priekšmeta K. sauc par *lokālo krāsu*. Ir mākslinieki, kuri atzīst tikai lokālo K. Priekšmeta K. dažādā apgaismojumā var mainīties – to *glezniecībā* izmanto kā vienu no spēcīgākajiem izteiksmes līdzekļiem. K. iedala divās pamatgrupās: ahromatiskās K. (baltā un melnā) un hromatiskās K. (*spektra* jeb septiņas varavīksnes K.: sarkans, oranžs, dzeltens, zaļš, gaiši zils, zils, violetš). Dažas no spektra K. vairs nevar sadalīt, un tās tiek uzskatītas par *pamatkrāsām* (dzeltens, sarkans, zils), no kurām atvasina pārējās (violets = sarkans + zils, oranžs = sarkans + dzeltens, zaļš = dzeltens + zils).

KRĀSAINĀ GRAVĪRA – *gravīras* veids, kuru iegūst ar diviem paņēmieniem: 1) uz vienas plāksnes ar tamponiem klāj dažādu

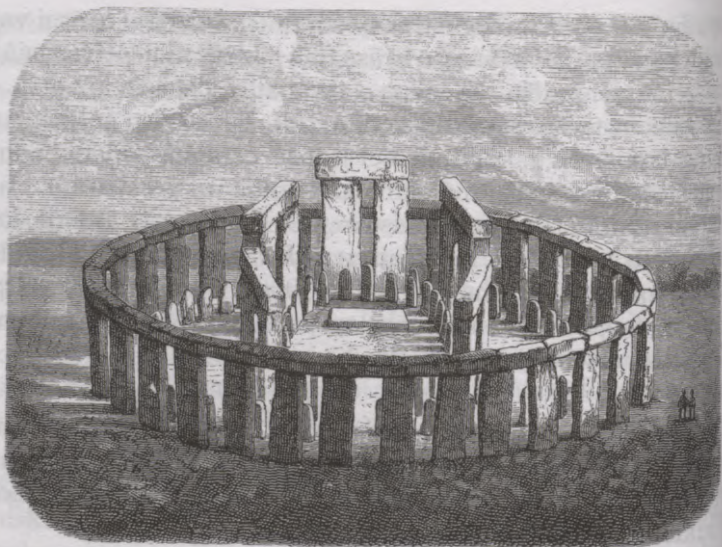
toņu *krāsu*, pēc tam iegūst nospiedumus; 2) katrai krāsai vai tonim izgatavo savu dēli, un krāsa tiek ieklāta tikai attiecīgajās vietās uz viena dēļa (uz viena – tikai zilās debesis, uz otra – zaļā zāle, uz trešā – sarkani ziedi u. tml., bet to visu nospiež uz vienas lapas). K. g. kopumā, bet it īpaši otrajam paņēmienam nepieciešama sevišķa mākslinieka rūpība un precizitāte. Pasaulē ir zināmi tikai daži meistari – O. Renuārs, O. Domjē, kā arī japāņu ksilogrāfi, kuri šajā *grafikas* nozarē spējuši radīt izcilus mākslas darbus. Bieži 18.–19. gs. melnbalto *gravīru* tikai izkrāsoja, bet jebkurš mākslas speciālists spēj bez grūtībām atšķirt izkrāsotu gravīru no K. g.

KRĀTERIS, arī **krāters** (grieķu val. *kratēr* – trauks vīna sajaukšanai) – viena no galvenajām grieķu klasiskās *keramikas* trauku formām. K. izmēra ziņā ir viens no lielākajiem grieķu traukiem. To izmantoja vīna atšķaidīšanai ar ūdeni. Uz galda K. nelika, bet vīnu no tā pārlēja nelielās, greznās *amforās*. K. ir olveida ķermenis ar zemu kāju, platu kaklu un divām nelielām osām pamatkorpusa augšdaļā vai arī apakšā. Keramikas K. rotāja ar apgleznojumiem *melnfigūru*, bet kopš 6. gs. pr. Kr. – arī *sarkanfigūru stilā*. Gatavoja arī metāla vai *marmora* K., kurus rotāja ar *ciļņiem*.

Krāteris

KROMLEHS (bretoņu val. *crom* – aplis un *lech* – akmens) – megalītiskās celtnes veids, akmens stabu grupa, kas parasti pārklāta ar horizontālām akmens plāksnēm. K. izvietoti vienā vai vairākos apļos. Uzskata, ka K. ir Saules rituāla *tempļa* daļa, kuras centrā atradās *dolmens* vai *menhīrs*. K. sastopami

Kromlehs

Anglijā, Ziemeļfrancijā u. c. zemēs. Vispazīstamākais ir Stounhendžas K. komplekss Anglijā (2. g. tūkst. pr. Kr.).

KRELLES – kaklarota, kas darināta no virtenē savērtām nelielām detaļām. Senākās K. attiecināmas uz neolīta laikmetu, kad tās darināja no dzīvnieku zobiem, zivju mugurkaula skriemeļiem un gliemežvākiem. Bronzas laikmetā K. sāka darināt no metāla, bet Senajā Ēģiptē – arī no *stikla*. Viduslaikos K. izgatavoja Venēcijā, Vidusāzijā, Krievijā. Latvijas teritorijā neolītā K. darināja no *dzintara* un dzīvnieku zobiem, bet 3.–4. gs. no Bizantijas un Tuvajiem Austrumiem sāka ievest arī *stikla* K. Latvijas teritorijā K. dažkārt tikušas valkātas arī kā tautas tērpa rotājums.

KRUCIFIKSS – krustā sistā Jēzus Kristus skulpturāls vai reljefs attēls. Ar Konstantinopoles koncila dekrētu 7. gs. beigās Dievu sāka attēlot cilvēka (Kristus) veidolā kopā ar krustu vienā simbolā.

KRUSTA ZĪME – *ornamenta* elements, kuru veido divas vai vairākas līnijas, kas šķērso cita citu; kristiešu reliģiskā simbola atveidojums mākslā. K. z. forma iegūta no sena uguns iegūšanas rīka (divām sakrustotām nūjiņām). K. z. redzama jau uz akmens laikmeta pāļu būvēm, darbarīkiem un rotaslietām. Daudzus tūkstošus gadu pirms kristietības K. z. pielūdza un atdarināja kā dzīvības, saules, uguns zīmi, simbolu. Dažādos variantos K. z. sastopama daudzu pasaules tautu nacionālo ornamentu sistēmās, arī latviešu rakstos. K. z. izmantoja arī kā zīmi, kas aizsargā pret ļaunajiem spēkiem.

KRUSTA KUPOLA CELTNE – kristīgo baznīcas ēkas tips. Celtne klasiskajā variantā tās centrā atrodas četri balsti, virs kuriem novietots centrālais *kupols*. Tam celtne ārskatā ir galvenā nozīme, jo kupols paceļas augstu virs ēkas. Vidējais kvadrāts, šķērsojot perpendikulārās *velves*, veido krustu. Stūros tiek novietoti mazāki kupoli vai arī tie tiek pārklāti ar velvēm. Iekšējās telpām raksturīgas masīvas sienas, bet *fresku* un *mozaīku kompozīcijas* ir stingri kanoniskas un *igonogrāfiskas*. K. k. c. tips radās 5. gs. (Hosija Dāvida baznīca Salonikos), bet pilnībā izveidojās tikai laikā no 9. līdz 12. gs. Konstantīnopolē (Lipsa klosteris, 908. g.). Dažādos variantos K. k. c. izpaudās Grieķijā, Kaukāzā, Krievijā, Balkānos.

Krusta kupola celtne

Krusta puķe

KRUSTA PUĶE, arī **flerons** (angļu val. *finial*, franču val. *fleuron*, vācu val. *Kreuzblume*) – dekoratīvs elements gotiskajā arhitektūrā un dekoratīvi lietišķajā mākslā: stilizēta puķe ar krustveidā izkārtotām ziedlapām. K. gotiskajā arhitektūrā vainago torņus, *vimpergus* vai *fiales*. K. izmantoja arī *neogotiskajā* arhitektūrā.

KRŪŠUTĒLS (sk. *biste*).

KSILOGRĀFIJA (grieķu val. *xylon* – koks un *graphein* – rakstīt, zīmēt) – viens no izplatītākajiem un senākajiem *augstspiedes estampa* veidiem, kurā *klišējas* izgatavo no koka. Izšķir divas K. tehnikas: *kokgriezumu* un *kokdzelumu* (sk. *kokgrebums*).

KUBISMS (franču val. *cube* – kubs) – Eiropas mākslas virziens 20. gs. sākumā, galvenokārt franču *glezniecībā*, daļēji arī *tēlniecībā*. K. raksturīgas apjomīgas formas, *kompozīcijas* detaļu sadalīšana sastāvdaļās un sakārtošana citās kombinācijās. K. bija dabiska reakcija uz tālaika *naturālistisko impresionismu* un *analītisko postimpresionismu*. Šī virziena pārstāvji uzskatīja, ka mākslas darbs pastāv pats par sevi un nav reālās pasaules atspulgs. Par K. aizsācēju uzskata izcilo postimpresionisma gleznotāju P. Sezanu. 1904. gadā Parīzē Rudens Salonā tika izstādīti Sezana darbi, kuros bija saskatāmas nepārprotamas K. iezīmes. K. dibinātāji – P. Pikaso un Ž. Braks – dievināja P. Sezanu, un viņus aizrāva Sezana strukturētā vizuālā māksla, lai gan tas vēl nebija K.

1907. gadā P. Pikaso glezno "Aviņonas meitenes", kas uzskatāma par K. aizsākumu un kas sākotnēji izraisīja skandālu. Kritiķi šo darbu pasteidzās nodēvēt par "bordeļa izkārtņi". **Analītiskā kubisma** laikā (1907–1912) telpiskie objekti tika "pārmontēti" sarežģītos plakniskos tēlos, vispirms tos sadalot skaldnēs un izanalizējot. Pēc 1912. gada attīstījās **sintētiskais kubisms**, kurā mākslas tēlus vairāk vienkāršoja, *krāsas* pāspilgtināja, sāka izmantot *kolāžu*. Izcilākie K. pārstāvji bija F. Ležē, R. Delonē, H. Griss. Par pēdējo K. fāzi uzskata 1918. gadu, kad Lekorbizjē un A. Ozanfāns K. pasludināja par pūrismu, bet pēc tam – par orfismu. Krievijā šis mākslas stils pārdzīvoja savdabīgu *futūrisma*, K. un *konstruktīvisma* sintēzi – dekoratīvo K. Latvijā par K. pārstāvjiem uzskata R. Sutu, V. Toni un O. Skulmi.

KULTA CELTNE (angļu val. *worship* – kults) – dievnams, mājoklis Dieva vai dievu pielūgšanai un kalpošanai. Pirmās kulta celtnes kristiešu dievkalpojumiem uzcēla 3. gs. K. c. kristietībā var būt – baptistēriji, baznīcas, *kapelas*, kapličas, *katedrāles*, klosteri, sakristejas u. c.

KUPOLS (itāliešu val. *cupola*, latīņu val. *cupula* – toverītis) – telpisks ēkas vai inženierbūves pārsegums, kura ārējā forma parasti ir izliekta rotācijas virsma. Senajā Romā centrisko celtni K. sāka lietot ķīļveida elementus un betonu (Romas Panteona kupols, diametrs – 43,5 m). K. kā arhitektūras elements tika plaši izmantots arī Bizantijas *arhitektūrā* (Sv. Sofijas katedrāle Konstantīnopolē) un Kijevas Krievzemes vairākkupolu celtnēs (Sv. Sofijas katedrāle Kijevā un Novgorodā), Vidusāzijas un Tuvo Austrumu islāma kultūras centriskajās K. celtnēs. Rietumeiropā K. celtnes izplatījās *renesanses* laikā (*Santa Maria del Fiore* katedrāles K. Florencē, Sv. Pētera

Kuross

katedrāles K. Romā). 19. gs. 2. pusē radās iestikloti metāla *karkasa* K., bet 20. gs. – monolīti K. (B. Fulers, ASV, 150 m diametrā) un saliekami dzelzsbetona K. (P. L. Nervi, Itālija).

KUROSS – kaila jaunekļa attēlojums Senās Grieķijas arhaiskā laika *tēlniecībā* (7.–6. gs. p. Kr.). K. parasti bija atlēts, sacensību uzvarētājs, skaists un cildens pilsonis (divas Polimēda no Argosas *skulptūras* no Delfiem – Kleobiss un Blētons, kā arī t. s. Tēnejas Apollons).

KVATROČENTO (itāliešu val. *quattrocento* – četri simti) – itāliešu dots nosaukums 15. gadsimtam – itāliešu kultūras agrajai *renesanses*

LAKA (vācu val. *Lack*, persiešu val. *lāk*, sanskritā *lāksā*) – nepigmentēts plēvi veidojošas vielas šķīdums gaistošā organiskā šķīdinātājā. Žūstot (sacietējot) L. veido caurspīdīgu pārklājumu. Gleznojums uz *audekla* vai koka tiek pārklāts ar L., kas sacietējot kļūst caurspīdīga, piešķir gleznai spožumu, kā arī pasargā gleznojumu no netīrumiem un mitruma. L. ir lielā nozīme gleznas ilgmūžībā. Vislabākā izejviela L. pagatavošanai ir terpentīna sveķi, tomēr lieto arī *dzintaru* un *sandaraku*. Dzintaru, ko izskaloja Baltijas jūra, dēvēja par vācu sveķiem – to izmantoja ziemeļu *renesanses* zemēs, bet ievada arī Itālijā. Tā kā dzintars ir dārgs un ciets materiāls, to nereti aizstāja ar *sandaraku*, ko uzskatīja par zemākas šķirnes dzintaru.

LAVĪ, lavisa tehnika (franču val. *lavis*) – grafikas dobspiedes tehnika, kurā *otu* iemērc skābē un zīmē tieši uz metāla plāksnes. Tā kā skābe klājas nevienmērīgi, dažādās vietās tā plāksni ir kodinājusi atšķirīgi, tāpēc veidojas daudzveidīgi toņi. L. ir tuva *akvatintai*. L. izgudrotājs ir 18. gs. franču mākslinieks Ž. B. Lepress.

LAZĒJUMS – caurspīdīgs vai gandrīz caurspīdīgs *krāsas* slānis, ar ko pārklāj nožuvušas gleznas virsmu. Apakšējā krāsa, spīdot caur plāno L., tiek pastiprināta. L. bagātina gleznas *kolorītu* un kopnoskaņu. Visplašāk L. izmantoja 16.–19. gs. *glezniecībā*.

LAUKUMS (angļu val. *square*, franču val. *place*, vācu val. *Platz*) – atklāta pilsētas daļa, kas arhitektoniski organizēta ar ēkām un stādījumiem. Par pilsētas L. priekštečiem var uzskatīt Seno Austrumu *templu* un piļu kompleksus, kā arī sengrieķu *agoras* un romiešu *forumus*, kam bija raksturīgs taisnstūrveida plāns un perimetrāla apbūve. L. tika pārveidoti viduslaikos – tie kļuva neregulāri un noslēgti (tirgus, *katedrāles* laukumi). 18. gs. L. ieguva atklātu raksturu (Luija XV, tagad – Konkordijas L. Parīzē, arh. Ž. A. Gabriels).

LEKITA, arī **lekits** (grieķu val. *lēkythos*) – sengrieķu trauks ar vienu rokturi, paredzēts eļļas un smaržu glabāšanai. Par sevišķi vērtīgām tika uzskatītas L., kas darinātas 5. gs. pr. Kr. Tās bija L. ar *zīmējumu* uz balta *fona*. Baltas *marmora* L. novietoja uz mirušā kapavietas, jo senie grieķi nevis sēroja par aizgājēju, visur akcentējot melno krāsu, bet gan apzinājās, ka viņu tuvinieks ir nokļuvis baltajā mūžības pasaulē. Baltā *marmora* L. bija ideāls šīs apziņas simbols.

LINEĀRĀ PERSPEKTĪVA – kompozīcijas paņēmieni. Darbs top uz divdimensiju virsmas, bet trešo dimensiju mākslinieks panāk ar *perspektīvu*. L. p. balstās uz novērojumu: jo tālāk priekšmets atrodas no skatītāja, jo tas šķiet mazāks. Bez L. p. zināma arī *gaisa perspektīva* un krāsu perspektīva (sk. *krāsa*). Zinātne par perspektīvu radusies Senajā Grieķijā, bet attīstījusies *renesanses* laikā. F. Brunelleski, Pjēro della Frančeska, L. B. Alberti, Leonardo da Vinči laikā no 14. līdz 16. gs. pilnveidoja L. p., kas konstruēta ar ģeometriskā *zīmējuma* palīdzību.

LINOGRIEZUMS (angļu val. *linocut*, vācu val. *Linolschnitt*) – grafikas *augstspiedes* tehnika, kurā *klišējas* izgatavo no linoleja vai līdzīgiem lētiem un viegli apstrādājamiem materiāliem. Lielbritānijā 1864. gadā sāka ražot linoleju (no latīņu val. *linum* – audekls un *oleum* – eļļa) – ruļļu polimērmateriālu grīdu segumam, bet 19. gs. 2. pusē linoleju jau izmantoja grafiskā L. darināšanā. Linolejs pirms attēla iegriešanas nav speciāli jāapstrādā, tāpēc tas ir materiāls, kuru izmanto topošie grafiki. L. var izveidot gan miniatūrus, gan lielformāta darbus. Par izcilākajiem L. meistariem pasaules *estampa* mākslā uzskata P. Pikaso, A. Matisu (Francija), F. Mazerelu (Beļģija), L. Mendesu (Meksika). Latvijā kā viens no izcilākajiem L. meistariem minams A. Junkers (A. Čaka dzejas ilustrācijas).

LIZĒNA (vācu val. *lisen*) – plakans, vertikāls izvirzījums ēkas ār sienā šauras joslas veidā. Izmanto gan kā konstruktīvu, gan dekoratīvu elementu. Vairākas L. veido ritmisku sienas *dali* jumu.

LITOGRĀFIJA (grieķu val. *lithos* – akmens un *graphein* – rakstu, *zīmēju*) – grafikas *gludspiede*, kurā novilkumu iegūst pārnesot *krāsu* no gludas iespiedformas uz papīra. Vācijā L.

1796. gadā izgudroja A. Zēnefelders, kurš izmantoja dažu *kaļķakmens* šķirņu spēju "atgrūst" no sevis krāsu pēc kodināšanas ar skābi. Kaļķakmens plāksni slīpē. Uz plāksnes zīmē ar speciālu *otu*, lietojot tipogrāfijas tušu, lai gan var izmantot arī citus materiālus un instrumentus. Attēlu pēc tam ķīmiski apstrādā. Beidzot uz plāksnes ar rullīti uzklāj krāsu. L. uz ļoti blīva papīra iespiež ar iespiedmašīnu. L. iespējams izgatavot vairākus tūkstošus nospiedumu. Pirmās L. darbnīcas radās 1806. gadā Minhenē, 1816. gadā – Parīzē un Pēterburgā, 1822. gadā – Londonā. Iespēja zīmēt uz akmens bez speciālām iemaņām, kā arī vienkāršā pavairošana deva iespēju litogrāfijai ātri atsaukties uz aktuāliem laikmeta notikumiem (T. Žeriko, E. Delakruā, F. Goija, O. Domjē, E. Munks, P. Pikaso, K. Kolvica, E. Karjērs). Latvijā pirmās L. darbnīcas tika iekārtotas Jelgavā un Rīgā. 19. gs. sākumā šajā tehnikā pirmie sāka strādāt K. Hūns un K. Kronvalds, bet jauns L. tehnikas uzplaukums Latvijā bija vērojams 20. gs. 60. gadu beigās: B. Ancāne, I. Blumbergs, M. Dragūne, G. Giga, I. Krūmiņa, G. Smelters, L. Zikmane.

LOKĀLĀ KRĀSA (latīņu val. *localis* – vietējs) – pamata nemainīgā *krāsa*, kas raksturo priekšmeta *pamatkrāsu* un kas nav papildināta ar toņiem, kurus rada atspīdumi no citiem priekšmetiem vai apkārtējās vides. Antīkajā un Seno Austrumu *glezniecībā* galvenokārt strādāja tikai ar L. k. Harmonisks un izteismīgs L. k. izmantojums vērojams viduslaiku svētbildēs, *vitražās* un *miniatūrās*. 19. gs. b.–20. gs. sāk. konsekventu L. k. izmantojumu atsāka A. Matiss, F. Ležē, Č. Šīlers.

LUSTRS (franču val. *lustre* – spīdums, latīņu val. *lustrare* – apgaismot) – uz glazēta priekšmeta virsmas ar īpašu dekorēšanas paņēmieni iegūts metālisks spīdums. L. kā dekorēšanas

veids radies Irānā 12. gs. L. var būt violets, oranžs, zaļš, zils, daudzkrāsains vai bezkrāsains atkarībā no tā iegūšanai izmantoto izejmateriālu sastāva un apdedzināšanas režīma. Pazīstami ir trīs L. iegūšanas paņēmieni: 1) *glazūras* sastāvam pievieno sudraba, kobalta, vara vai mangāna oksīdus, kas spēji daļēji reducēties, ja apdedzināšanas beigās krāsnī tiek radīta vāji reducējoša vide; 2) glazūrā var radīt L., ja vara vai sudraba hlorīdus iztvaicē sakarsētā mufelkrāsnī amonija hlorīda klātbūtnē; 3) var iegūt ar smago metālu sveķskābes sāļu palīdzību, kurus vājos lavandas vai rozmarīna eļļas šķīdumos uzklāj uz apdedzināta glazēta izstrādājuma un apdedzina 600–750 °C temperatūrā. Mūsdienās L. uz *porcelāna* iegūst pārsvarā tikai ar trešo paņēmieni.

M

MADONNA (itāliešu val. *madonna*, latīņu val. *mea domina* – mana valdniece) – sena sievietes uzruna Itālijā, tomēr *mākslas vēsturē* izmantotais termins saistīts ar kristietībā lietoto Dievmātes Marijas vārdu. Agrajā kristietībā M. attēloja sēdošu, bet kopš 6. gs. – ar bērnu rokās. M. tēma uzplauka *renesanses* laika *glezniecībā*; Fra Filipo Lipi, Rafaēla, Leonardo da Vinči, Mikelandželo darbos M. tēls kļuva emocionāli bagātāks, tajā sāka atspoguļoties mātes un bērna attiecības. M. tradicionāli attēloja tērtpu zilās krāsas apmetnī, kas simbolizēja debesis. Pārējais M. apģērbs bija sarkans. M. tēls ir viens no populārākajiem mākslas vēsturē līdz pat mūsdienām.

MAHAGONIJS, sarkankoks (vācu val. *Mahagoni*, angļu val. *mahogany* (domājams – no kādas indiāņu valodas) – viena no eksotiskākajām un dārgākajām tropu cēlkoka šķirnēm, kuru

izmanto *mēbeļu* mākslā. Kopš seniem laikiem M. izmanto dārgu mēbeļu un mūzikas instrumentu izgatavošanai, kā arī telpu *interjera* apdarei. M. visvairāk izmantoja *rokoko* laikā; Anglijā nereti rokoko sauc arī par M. *stilū*. No M. izgatavoja gan krēslu koka daļas, gan arī mēbeles kopumā. Viens no pirmajiem mēbeļmeistariem, kurš Anglijā sāka lietot M., bija T. Čipendeils, kas no M. izgatavoja lielus, iestiklotus skapjus ar rombeida stiklojumu. Anglijā 18. gs. t. s. stila mēbeles izgatavoja tikai no M.

MAJOLIKA, itāliešu (itāliešu val. *maiolica*: no spāņu val. *Majorca* – Maljorka, sala Vidusjūrā) – ar necaurspīdīgu *glazūru* pārklāta *keramika*. M. izstrādājumi izgatavoti no baltiem vai pelēkiem māliem, un tos pārklāj nevis ar vienu (kā parasti keramikas izstrādājumus), bet gan ar divām glazūrām. Sākotnēji māla priekšmetu pārklāja ar baltu, necaurspīdīgu *laku*, kas ļāva to apgleznot ar košām *krāsām* uz mitrā fona. Pēc tam virs *zīmējuma* tika uzklāta spīdoša svina glazūra un tikai tad priekšmets apdedzināts 1000 °C temperatūrā. Zināma arī t. s. *meco* – majolika, kas radusies 18. gs. islāma zemēs. Tai raksturīga sarkana pamatne zem baltā māla, skrāpējumi baltajā mālā un puscaurspīdīga svina glazūra. Īstā majolika Itālijā tika ieviesta no Spānijas caur Maljorkas salu. Itālijā pirmais savos lielajos *ciļņos*, kuros veiksmīgi apvienoja spoži zilo reljefa krāsu ar mirdzoši balto fona glazūru, M. sāka izmantot *renesanses* mākslinieks Luka della Robia. Ar laiku itāliešu M. savu formu mainīja, tomēr galvenais bija un palika košais apgleznojums – zilā, dzeltenā, zaļā, violetā krāsā.

MĀKSLA MĀKSLAI, estētīcisms, “estētiskais virziens” – viena no mākslas teorijām. Estētīcisma uzskata piekritēji mākslu izvirza kā pašmērķi, nemeklējot tās tikumisko, reliģisko vai politisko mērķi. M. m. ideja balstās uz I. Kanta uzskatu

par to, ka mākslu var vērtēt tikai un vienīgi pēc pašas mākslas principiem, nevis pēc kā tāda, kas tai piemīt ārēji. 1832. gadā rakstnieks T. Gotjē publicēja mācību "L'art pour l'art" ("Māksla mākslai"), un to 19. gs. vidū no jauna "atcerējās" franču simbolisti. 19. gs. beigās Anglijā radās mākslinieciskais strāvojums, t. s. "estētiskais virziens", kas realizēja principu, ka māksla ir pašpietiekama darbība (O. Birdslijs, D. M. Vistlers, O. Vailds). Šo virzienu kritizēja D. Raskins, V. Moriss. Rietumu mākslā šiem strāvojumiem, kuri izriet no lozunga "M. m.", bijusi liela nozīme arī 20. gs.

MĀKSLAS VĒSTURE – zinātne, kas pēti mākslas vispārējās attīstības gaitu, aplūko atsevišķus mākslas veidus un *žanrus*, mākslas virzienus un skolas. Vācu mākslas zinātnieka J. J. Vinkelmana pētījumi par Seno Grieķiju un Romu lika pamatus modernajai M. v. ("Senatnes mākslas vēsture", 1764). 19. gs. beigās izveidojās divas M. v. pētīšanas pieejas: 1) M. v. kultūras kopsakarībās. J. Burkharta darbs "Renesanses kultūra Itālijā" (1860) ievērojami ietekmējis *renesanses* mākslas izpēti kultūrvēsturiskā kontekstā, bet I. Tēns sacerējumā "Mākslas filozofija" (1869) analizējis mākslu saistībā ar laikmeta parādībām; 2) akcentē uzmanību uz mākslas formālajiem aspektiem – *krāsu*, *liniju*, *formu*, *kompozīciju* u. tml. (H. Velflīns darbā "Mākslas vēstures pamatprincipi", 1915). Vācu mākslas zinātnieks E. Panofskis, kas kopš 1931. gada dzīvoja ASV, lika pamatus *ikonogrāfiskiem* pētījumiem par mākslas darba jēgu ("Studijas ikonogrāfijā", 1939).

MANDALA (sanskritā – aplis) – tēlaina diagramma, kas simbolizē hinduisma, budisma un lamaisma priekšstatus par Visuma uzbūvi. M. pamatā ir apļu un kvadrātu kombinācijas, kas veido dievību un svēto attēlojuma kanonisko raksturu.

M. kompozīcijas izplatītas dekoratīvi lietišķajā mākslā un sakrālo celtnu arhitektūrā. M. kanoniskie principi sastopami Japānas un Tibetas tēlotājā mākslā.

MANIERISMS (itāliešu val. *manierismo* – samākslots) – mākslas *stils* Eiropā 16. gs. un 17. gs. sākumā, kurš sāka attīstīties *renesanses* kultūras krīzes laikā un kurā forma dominē pār mākslas darba saturu. M. izsmalcināta tehnika, virtuoza maniere un meistarības demonstrējums pārmāc ieceres nenozīmīgumu. M. jūtams zināms “stila nogurums”. Venēcieši 16. gs. vidū pirmo reizi terminu “maniere” lietoja, runājot par “jauno manieri” (itāliešu val. “*maniera nuova*”), ar to domājot Džordžones, Dž. Bellīni un Ticiāna daiļradi. Pakāpeniski šajā stilā atsevišķu detaļu skaistums kļuva svarīgāks par mākslas darba skaistumu kopumā.

Itālijas *arhitektūrā* 16. gs. 2. pusē M. izpaudās dažādu stilu un *orderu* sajaukumā. Dž. Vazāri ēkas, kuras projektējis B. Peruci, raksturo kā “izaugumus”, nevis būvētas ēkas: mākslīgas grotas, alas, sūnām apaugušas sienas. Agrais M. Itālijā saistās ar Pontormo vārdu, kura daiļradei raksturīgs zināms smalkums, neraugoties uz acīmredzamu atdarināšanas manieri. Nākamā florenciešu manieristu paaudze – hercoga Kozimo Mediči galma mākslinieki: A. Bronzīno, Dž. Vazāri. Viņi sāka zaudēt pat agrā M. smalkumu un ignorēt kompozīcijas likumības. *Glezniecībā* itāliešu M. raksturīgi atkailināti ķermeņi pārspīlēti nervozās kustībās, arī čuskeida figūras (*figura serpantina*) ar izstieptām *proporcijām*. Parmidžanīno darbiem raksturīgi tēli ar mazām galvām un rokām – veidotām tā, lai paspilgtinātu tēlu plastiskumu. M. darbiem raksturīga alegoriska un mitoloģiska tematika (B. Sprangera “Venera un Bakhs”). Latvijas teritorijā M. attīstījās 16. gs. 2. pusē un 17. gs. 1. pusē (Rīgas Jāņa baznīcas *altāra* daļas piebūve, 1587–1589, Melngalvju nama *fasādes*

pārbūve, 1619–1625, Ekas konventa ēkas *cilnis* Rīgā, 1594–1596, Zlēku un Ēdoles baznīcu kokgriezumu ansamblī, nezināma autora glezna “Hercoga Vilhelma portrets”).

MANSARDS (franču val. *mansarde*) – telpa bēniņos zem jumta slīpnes, arī jumtā izbūvētas lauztas formas telpas ar stāvājīgu jumta plaknē veidotiem logiem. 17. gs. M. konstruktīvo parīznieku mienu ieviesa franču arhitekts F. Mansārs. Dažkārt par M. dēvē arī telpas bēniņos, kaut arī tie nesniedzas līdz ārsienām.

MARĪNA (franču val. *marine*, itāliešu val. *marina*, latīņu val. *marie*) – tēlotājas mākslas žanrs vai atsevišķs darbs, kas attēlo jūras ainavu. M. var ietvert arī ostu, jūrmalas, zvejnieku darbu ainas. M. motīvi sastopami jau Senās Ēģiptes, Ķīnas, Senās Grieķijas un Romas mākslā. Par patstāvīgu žanru M. izveidojās 17. gs. Nīderlandē. Flāmu M. kompozīcijas tika veidotas kā plašas jūras panorāmas ar kuģiem vai laivām. Viens no izcilākajiem 17. gs. flāmu marīnistiem ir J. Porselliss, kura darbi apskatāmi arī Rīgā, Ārzemju mākslas muzejā. Muzejā izstādīti arī japāņu M. meistara K. Hokusai darbi. Krievu 19. gs. mākslinieks slavens ar saviem vētrainas jūras M. skatiem ir I. Aivazovskis.

MARMORS (latīņu val. *marmor*, grieķu val. *marmaros*) – kristālisks iezis ar granulētu struktūru, viens no tēlniecības darbu pamatmateriāliem. M. veidotie darbi rada cēluma, tīrības un trausluma iespaidu, tiem piemīt īpašs, M. struktūras noteikts gaišums, mirdzums. Šo īpašību dēļ M. bija iecienījuši jau Senās Grieķijas tēlnieki. Piemēram, Atēnu Akropoles galvenais templis Partenons ir bagātīgi rotāts ar M. skulptūrām. M. ir samērā mīksts, viegli apstrādājams materiāls; no M. iespējama veiksmīga sīkdetaļu izveide. Dažādām M. šķirnēm piemīt atšķirīga tēlnieciskās kvalitātes; par vienu no labākajiem M. jau

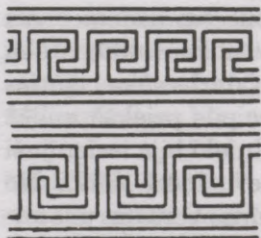
gadsimtiem ilgi tiek uzskatīts M., ko iegūst Itālijā, Karrāras akmeņlauztuvēs. M. iegūst arī Grieķijā (Parā), Francijā, Kubā, ASV, Karēlijā, Ukrainā, Aizkaukāzā un Urālos. M. ir jutīgs pret skābju lietu iedarbību, un tēlniecības darbi, kas ilgstoši atrodas zem klajas debess, šī iemesla dēļ ļoti bojājas. Slaveno Mikelandželo M. *statuju* "Dāvids" Florences pilsētas padomes vīri lika novietot pie ieejas Florences pilsētas Pašvaldības ēkā (*Palazzo Vecchio*). Ar laiku dižais mākslas darbs sāka bojāties un to vajadzēja pārvietot uz *muzeju*, bet pils priekšā nolikt kopiju. Arī *baroka* un *klasicisma* laika tēlnieki bija iecienījuši M. (Dž. L. Bernīni "Sv. Terēzes ekstāze", 1648–1652). No M. darinātas F. Žirardona veidotās *skulptūras* Versaļas pils *ansamblim*, savukārt daudzās Diānas atgādina par antikās mākslas ietekmi uz klasicisma tēlniecību, piemēram, Ž. A. Udonā "Diāna" (1776).

MASKARONS – skulpturāls dekoratīvs elements cilvēka sejas vai dzīvnieka galvas veidā, bieži ar fantastiski stilizētu noskaņu.

MASTABA (no arābu val. – burtiski: akmens sols) – Senās Ēģiptes pirmsdinastiju perioda (3000.–ap 2800. g. pr. Kr.) un Senās valsts (ap 2800.–2250. pr. Kr.) *kapenes*, kuru virszemes daļai bija taisnstūra pamatne un sienas ar slīpumu centra virzienā, bet pazemē atradās apbedīšanas telpa. M. parasti rotāja ar *skulptūrām*, bet to sienas – ar *ciļņiem* un gleznojumiem.

MAUZOLEJS (latīņu val. *mausoleum*, grieķu val. *Mausoleion*) – brīvastāvošas monumentālas ēkveida *kapenes*, visbiežāk – apbedījuma vietā. Parasti grezna, dekoratīva celtne. Pirmais M. uzcelts 4. gs. vidū pr. Kr. Halikarnāsā Kārijas valdniekam Mausolam. M. bija plaši izplatīts Senajos Austrumos, Senajā Grieķijā un Romā. Kristiešu M. parādījās mūsu ēras

pirmajos gadsimtos. 20. gs. jaunu “renesansi” M. piedzīvoja komunistiskā režīma valstīs: Ļeņina M. Maskavā, Sarkanajā laukumā pie Kremļa sienas (arh. A. Ščusevs, 1919–1930). M. tika būvēti arī Bulgārijā, Mongolijā u. c.

Meandrs

MEANDRS (grieķu val. *Maiandros*) – taisnā leņķī lauztu līniju, retāk – liektu līniju ģeometrisks *ornaments*. Antīka dekora motīvs mākslā un *arhitektūrā*. Plaši izplatīts Senajā Grieķijā; savu nosaukumu ieguvis no nelielas, bet ļoti līkumotas upītes Mazāzijā – Meandras, kuru mūsdienās pazīst kā Lielo Menderesa upi, kas atrodas Turcijā.

MĒBELES (franču val. *meuble*, latīņu val. *mobilis* – kustināms kustīgs) – telpu iekārtas priekšmeti, kas vienlaikus ir gan praktiski, gan arī uzskatāmi par *dekoratīvi lietišķās mākslas* izstrādājumiem. M. izgatavošanā tiek izmantots īpašs ražošanas process. Vispirms izvēlēto kokmateriālu žāvē, tad piegriež sagataves un tās apstrādā (līmē, finierē un liec). Pēc tam veic detaļu montāžu mezglos, izdara galīgo montāžu un strādā pie apdares. Koksni, kuru izmanto M. izgatavošanā, iedala četrās grupās: 1) skujkoku (priede, egle, ciedrs, kadiķis, īve), 2) Eiropas lapkoku (baltā akācija, liepa, kļava, papele, bērzs, olīvkoks, ozols, dižskābardis u. c.), 3) augļkoku (ābele, ķirsis, bumbiere, lazda, zīdkoks u. c.), 4) eksotisko koku šķirņu (violetais amaranta koks, sandals, citronkoks, melnkoks, *sarkankoks* jeb *mahagons*, Kanādas priede, palisandrs, amerikāņu priede, atlaskoksis palma, Kanādas papele, ciprese u. c.) koksne.

Visi galvenie M. veidi (taburete, krēsls, gulta, lāde) radušies Senajā Ēģiptē. Krēslu ar atzveltni izgudrojuši ēģiptieši, un

savā pamatformā tas nav mainījies līdz pat mūsdienām. Ēģiptieši mācēja izmantot finierējumu – zem dārgā olīvkokā, ciedra vai melnkoka atradās lētāks materiāls, kas gan nebija tik plāns kā mūsdienu finieris. Faraonu M. finieri neizmantoja, tās bija bagātīgi rotātas ar ziloņkaulu un perlamutru. Senie grieķi izgudroja speciāli sievietes atpūtai domātu M. – *klismosu*, kas bija iecienīts arī Senajā Romā. Šī M. forma tālāk neattīstījās, interese par to atkal radās *ampīra* laikā 19. gs. sāk. un *funkcionālisma* mākslā (Lekorbizjē) 20. gs. 20. gados. Līdz pat 16. gs. beigām Eiropā apģērbu glabāja lādēs. Vertikālo skapi izgudroja Venēcijas mēbeļnieki vēlās *renesanses* laikā, bet plašāk to sāka izmantot tikai kopš 17. gs. Par mūsdienu mēbeļniecības pamatlicēju uzskatāms angļu mēbeļmeistars T. Čipendeils, kurš no jauna sāka izgatavot krēslus vienkāršajās trapeces formās. Senākais saglabājies Rīgas M. ģildes darinājums (15. gs. sāk.) ir Rīgas Doma *kora* soli. Kopš 16. gs. vidus saglabājušies vācu *manierisma* ietekmē darināti soli, lādes, kā arī baznīcas M. (Kurzemes hercoga galma galdniekmeistars T. Heince). 19. gs. sāk. Latvijā populāri bija Dancigas skapja varianti ar trapecveida *zelmini*, bet 17.–19. gs. Zemgales un Kurzemes lādes liecina par *baroka* laika ceļojumu lāžu formu ietekmi. Samērā daudz saglabājušās 19. gs. *bīdermeiera* virzienu M. – sekretāri, kumodes, galdi, dīvāni, kā arī sarkankoka, Karēlijas bērza, oša krēsli. 20. gs. sāk. M. mākslā individuālas iezīmes ieviesa R. Zariņa un J. Madernieka izstrādātā formu stilizācija.

MECOTINTA, melnā maniere (itāliešu val. *mezzo – tinta* – pustonis) – *grafikas* iespiedtehnika, *dobspiedes* paveids. M. tehnikā lieto īpašu, vienmērīgi nograudotu metāla iespiedformu, kam apakšā puslokā sakārtoti asi zobīņi. Tos valstot pa metāla plāksni, virsmu “uzirdina”. Šādā veidā plāksnē ieklāj *krāsu* un tad to nospiež uz papīra. Nospiedumā parādās biezs, ļoti maigs

un samtains tonis. M. tehnikā iespējami apmēram 200 nospiēdumi. Pirmā M. *gravīra* radusies Anglijā 1642. gadā (L. fon Zīgengs). Izcilākais melnās manieres meistars bija Dž. Smits, un viens no viņa populārākajiem M. tehnikā darinātajiem darbiem ir "Lorda Kavendiša portrets". Latvijā M. tehnikā 20. gs. 70. g. b.–80. g. sāk. strādāja E. Viliama, J. Petraškevičs u. c.

MEDALJONS (franču val. *médailon*) – ornamentāla vai figurāla *kompozīcija* (*cilnis*, gleznojums, nereti – ar tekstu), kas izkārtota ovālā vai apaļā ietvarā. M. veidā darināts dekors Konstantīna arkai Romā (ap 315). M. motīvi vērojami *renesanses* laika celtnēs (Florences katedrāles kupols, arh. F. Brunelleski, 1419–1446, *Santa Maria delle Grazie* baznīca Milānā, arh. D. Bramante, 1492), *baroka* laika celtnu *ansambļos* (Vesalašas pils interjers, arh. Ž. Mansārs-Arduēns, Š. Lebrēns, 1678), *klasicisma* ēkās (Panteona kupols, arh. Ž. Ž. Suflo, 1758). Par M. dēvē arī juvelierizstrādājumu – plānu ovālu vai apaļu kārbīņu, kurā glabā relikvijas. Sevišķi populāri M. kļuva 19. gs. 20. gados.

MEDAĻU MĀKSLA (franču val. *médaille*, itāliešu val. *medaglia*, latīņu val. *metallum* – metāls) – sīkplastikas nozare. Medaļas darina no zelta, sudraba, bronzas, *marmora* vai *keramikas*, tām *cilnī* veido uzrakstus un attēlus, kas veltīti kādam vēstures notikumam (olimpiskās spēles, Rīgai – 800 u. tml.), izcilu sabiedrisko vai kultūras darbinieku piemiņai. Mūsdienās M. m. tēmu loks vairs nav stingri noteikts. Medaļa var būt nozīmīga arī autoram personīgi vai tuviniekiem. Medaļa parasti ir divpusīga. Medaļu ar vienpusīgu attēlu četrstūra formā sauc par *plaketi*.

M. m. pirmsākumi meklējami jau Senajā Ķīnā, kur 12. gs. pr. Kr. pazina lietās medaļas. Kaltās medaļas šajā reģionā ieviesās

7. gs. pr. Kr. Senajā Grieķijā medaļa kā piemiņas zīme kļuva populāra 14.–15. gs. mijā. Izcilākie medaļu autori bija Pizanello, N. Fjorentīno, B. Čellīni. Latvijas teritorijā pirmās medaļas kaltas 16. gs. Kurzemes hercogistē. Vēlāk medaļas darinājuši arī tādi ievērojami latviešu mākslinieki kā A. Bija, K. Jansons, E. Melderis, J. R. Tilbergs, T. Zaļkalns, J. Strupulis, V. Veisa, V. Zeile u. c.

MEGALĪTI (grieķu val. *meGas* + *lithos* – liels akmens) – no viena vai vairākiem milzīgiem akmens blūkiem veidotas konstrukcijas virs apbedījumiem vēlā akmens, neolīta, bronzas un dzelzs laikmetā: *dolmeni*, *menhīri*, *kromlehi* u. c. M. bija plaši izplatīti Rietumeiropā, arī Aizkaukāzā, Sibīrijā, Krimā, Indijā un Japānā. Pastāv uzskats, ka M. bijušas sakrālas celtnes.

MEGARONS (grieķu val. *megaron* – liela telpa, zāle) – mājokļa tips, četrstūra ēka, kas sastāv no plašas zāles ar pavardu centrā, priekštelpas un ieejas *portika*, ko gala *fasādē* veido *anti* un divas *kolonnas*. Pirmie M. zināmi no Egejas kultūras 3.–2. gs. pr. Kr., bet populārāki M. bija seno grieķu un romiešu *arhitektūrā*.

MELNFIGŪRU STILS – vāžu *glezniecības* stils Senajā Grieķijā, visplašāk attīstīts Atēnās 6. gs. pr. Kr. Tam raksturīgs gleznojums uz sarkanīgi oranža māla ar augstākās kvalitātes melno krāsu – t. s. *laku*. Labākajās M. s. *keramikas* darbnīcās galvenokārt tiecās pēc absolūtas vāzes formas un gleznojuma simetrijas un harmonijas. 6. gs. 2. pusē gleznojuma izmēri palielinājās, simetrija ne vienmēr tika izturēta līdz galam, bet tajos plaši izmantoja mitoloģiskos sižetus, sevišķi – Trojas kara cikla tēlus. 6. gs. pr. Kr. radās *sarkanfigūru stils* – sarkanbrūns gleznojums uz melna fona.

MENHĪRI (franču val. *menhir*) – megalītu veids – vertikāli zemē ierakti vai nostatīti akmens stabi, kas dažreiz veido arī paralēlas rindas; plašāk sastopami Skandināvijā, Breitaņā, Anglijā.

Metopa

METOPAS (grieķu val. *metopē* – atvere starpā) – doriskā ordera frīzes sastāvdaļas, viena no *antablementa* daļām. taisnstūra formas akmens plāksnes, kas regulāri mijas ar rievotiem *triglifiem*. Nereti M. rotā ar skulpturālu *cilni* vai gleznojumu. M. var būt veidotas gan no *terakotas*, gan no akmens. Vissenākais zināmais *templis*, kurš dekorēts ar M.

datēts ar 6. gs. pr. Kr. (tas ir neliels templis grieķu pilsētā Sikionā, kuram bija izstieptas 87 × 58 cm lielas M. Tajās grieķu mītu tēli it kā virzās garām skatītājam). Viena no slavenākajām celtnēm pasaulē, kurā triglifi mijas ar cilņveida M., ir Atēnu Akropoles galvenais templis Partenons. Arhitekti Iktīns un Kallikrats atsauca tēlniekus no visas Grieķijas, lai tie izveidotu 92 M. Izcils M. paraugs ir templis Pestumā (560. g. pr. Kr.). tajā cilņi lieliski pakļauti M. *kompozīcijai* (“Hērakls ar pigmejiem”).

MEZONĪNS (itāliešu val. *mezzanino*) – zems augšējais stāvs paaugstinātā ēkas vidusdaļā. Tas ir arī nepilns stāvs starp diviem celtnes stāviem vai arī jumta izbūvē (Karaļa pils [bijušais rātsnams] Amsterdamā, arh. J. van Kampens, 1648, Augšējais Belveders Vīnē, arh. J. L. fon Hildebrants, 1720–1724). M. parasti atrodas ēkas centrā un ir ar atsevišķu divslīpju jumtu. M. raksturīgs *renesanses* laika pilīm, kā arī 18.–19. gs. muižām un savrupmājām.

MĪKSTĀ LAKA (franču val. *vernīs mou*, angļu val. *soft-ground etching*) – grafikas veids, kurā plāksne tiek pārklāta ar mīkstu laku un taukiem, virs tiem savukārt uzklāj plānu papīru. Zīmējumu uzzīmē uz papīra, ko vēlāk noņem kopā ar zīmējuma līnijās pielīpušo laku. Zīmējumam uz plāksnes raksturīgs papīra faktūras nospiedums. M. l. tehnika radās 18. gs. 2. pusē, to savos darbos plaši izmantoja K. Kolvica (Vācija) un A. Rasanfoss (Beļģija), kura darbi atrodas arī Ārzemju mākslas muzeja ekspozīcijā Rīgā.

MINARETS (arābu val. *manār(a)* – izstaro gaismu) – augsts, apaļš vai daudzšķautņains tornis islāma kulta arhitektūrā, kurš atrodas pie *mošejas* un no kura apaļā balkona vai galerijas islāma sludinātājs – muedzins aicina musulmaņus uz lūgšanu. Kopš 8. gs. M. kļuva par mečetes neatņemamu sastāvdaļu. M. rotājumam tiek izmantoti *kokgriezumi* un glazēta *heramika*.

MINIATŪRA, miniatūrglezniecība (itāliešu val. *miniatura*: no latīņu val. *minium* – mīnijs, cinobrs, ar kuru senatnē krāsoja rokrakstu grāmatu sākumburtus) – 1) gleznojums, kurš viduslaikos rotāja rokrakstu grāmatas, arī iniciāļus, vinjetes, ilustrācijas; 2) maza formāta (1,5–20 cm) gleznojums uz papīra, kartona, pergamenta, zilonkaula, metāla vai *porcelāna*. “Karlovingu *renesanses*” M. raksturīgs viduslaiku simbolikas apvienojums ar antīko stilistiku. *Gotikas* laika M. (brāļu Limburgu Berī hercogam darinātā “Laika grāmata”, ap 1410) raksturīgi patiesi dabas attēlojumi.

MINIMĀLĀ MĀKSLA, minimālisms – virziens abstraktajā mākslā, galvenokārt *tēlniecībā* un mūzikā, ar vienkāršotu *kompozīciju*. M. m. aizsākusies 20. gs. 50. gados ASV. Minimālisms

radās kā reakcija uz abstrakto *ekspresionismu*. M. m. nav raksturīga emocionalitāte, prioritāte tiek piešķirta bezpersoniskumam un elementārām ģeometriskām formām. M. m. vispilnīgāk izpaudusies tēlnieka K. Andrē *kompozīcijās*, kurās izmantoti industriāli materiāli.

MODELIS (latīņu val. *modulus* – mērs, paraugs) mākslā – attēlojamais objekts. Par M. dēvē arī personu, kas pozē māksliniekam. M. ir arī mīkstos materiālos veidots paraugs metāla un *tēlniecības* darbiem.

MODERNISMS (franču val. *modernisme, moderne* – jauns, mūsdienīgs) – nosacīts termins, kas pieņemts, lai apzīmētu dažādus neoreālistiskās mākslas virzienus – *sirreālismu, abstrakcionismu, eksistenciālismu* u. c., kas radās 20. gs. 1. pusē. M. orientējās uz atsvešinātu, vientuļu personību. M. noraidīja tradīcijas, kāpināja tēlojuma vispārinājumu, emocionālu izteiksmību un dekoratīvātāti. Agrā M. pārstāvji īpašu uzmanību pievērsa formas meklējumiem: *fovisms* akcentēja *kolorīta* pašvērtību (A. Matiss, A. Markē), *kubisms* ģeometrīzēja objektu formas (P. Pikaso, Ž. Braks), *futūrisms* tiecās atveidot dinamīku laikā un telpā (K. Karra, U. Bočoni), *ekspresionisms* deformēja priekšmetisko pasauli (O. Kokoška, F. Marks), *abstrakcionisms* atteicās no *reālisma* (V. Kandīnskis, P. Mondrians, V. Maļevičs). 20. gs. 30. gados attīstījās *sirreālisms*, kura mākslinieki iedvesmu smēlās zemapziņas domās un vīzijās (S. Dalī). M. izpaudās ne tikai *tēlotājā mākslā*, bet arī literatūrā un mūzikā.

MODULIS (latīņu val. *modulus* – mērs) – arhitektūrā – pieņemta mērvienība *arhitektūras* objekta proporcīonēšanai. Par M. klasiskajā arhitektūrā tika pieņemts *kolonnas* diametrs vai *trīglīfa* platums. Par M. var izmantot arī kāda būvelementa

(piemēram, ķieģeļa) lielumu, lineāru mēru (metrs, pēda). Vecrīgas *portālu* M. ir pēda (26,9 cm). Latvijā mūsdienu arhitektūrā M. ir 60 cm.

MONOHROMIJA (grieķu val. *monos* – viens pats, vienīgais, *chrōmos* – krāsa) – gleznojuma veids, kurā izmantota tikai viena *krāsa*. Visplašāk M. pazīstama Austrumu zemju mākslā, bet M. aizsākumi meklējami viduslaiku Ķīnā. Par īpašu gleznojuma veidu ķīnieši uzskatīja monohromu *tušas mazgājumu*. Izcilākais šī *žanra* meistars bija Vans Vei. Viņa darbi, kas saglabājušies tikai kopijās, skatāmi no augsta skatpunkta (“Sniega vētras atblāzma”).

MONOTIPIJA (grieķu val. *mono* + *typos* – nospiedums) – *grafikas* iespiedtehnika, kurā no iespiedformas iespējams iegūt tikai vienu kvalitatīvu nospiedumu. Ar šķidru *krāsu* zīmē uz metāla, plastmasas vai *stikla* plātnes, kas neuzsūc mitrumu. M. procesā tehniski iespējams iegūt daudz nospiedumu. M. ir tuva *glezniecībai*. Viens no pirmajiem, kas 17. gs. sāka nodarboties ar M., bija Dž. B. Kastiljone. Plašāk M. sāka izmantot tikai 19. gs. (V. Bleiks, E. Vīralts). Latvijā par M. meistariem uzskatāmi A. Abiļevs, E. Andersons, A. Duburs, E. Ozoliņš.

MONUMENTĀLĀ GLEZNIECĪBA – lielizmēra *glezniecības* darbi, kas parasti saistīti ar *arhitektūru*. Tiem raksturīgs sabiedriski nozīmīgs saturs. M. g. ir mākslas veids, ko pārsvarā izmanto arhitektonisko formu papildināšanai un akcentēšanai (*mozaīka, freska, vitrāža*), ēku *interjeru* un *fasāžu* mākslinieciskajai apdarei.

MONUMENTĀLĀ TĒLNIECĪBA – *tēlotājas mākslas* veids. Dekoratīvajā *tēlniecībā* M. t. darbi ir monumenti, pieminekļi,

memoriālie *ansambļi*, kam raksturīgs sabiedriski nozīmīgs saturs un kas organiski saplūst ar apkārtējo vidi. Pieminējam pārdzīvojuma raksturs parasti saistās ar cildenumu, skaistumu, personības spēku; kapu pieminēkli pauž sēras par aizgājējiem, bet šo sēru raksturs var būt gan atturīgāks, gan izteiktāks. Pārdzīvojumu rosinoši ir memoriālie ansambļi, kuru mākslinieciskā tēla veidošanā iekļaujas apkārtējā vide, ko nereti vēl papildina arhitektoniski elementi, skaņa u. c. Jau ansambļa tapšanas procesā autors var prognozēt, kādas izjūtas un domas raisīsies, summējoties kādā iepriekš paredzētā, apzināti virzītā pārdzīvojumā.

MOŠEJA (no arābu val. *masġid* – paklanīšanās vieta) – musulmaņu reliģiskā kulta celtne, kuras pamatformas izveidojušās 7.–8. gs. M. ir taisnstūrveida celtne ar *galerijām* norobežotu pagalmu. M. galvenie objekti ir *minareti* un vairākjomu lūgšanu zāle, kas ir pārsegta ar *kupolu*. 10. gs. sāka celt M., kurām galvenajā *fasādē* bija vairāki aivāni un monumentāli *portāli* galvenajā fasādē (Poikalāna M. Buhārā, 12. gs.).

MOZAĪKA (franču val. *mosaïque*) – attēla vai *ornamenta* veidošana plaknē no tajā iestrādātiem sīkiem materiāla gabaliņiem; arī šāds mākslas darbs. M. plaši izmanto monumentālajā mākslā. Pirmās M. radušās Mezopotāmijā 3. g. tūkst. pr. Kr. Senajā Grieķijā un Senajā Romā ar M. rotāja ēku grīdas. Bizantijas mākslā raksturīgas krāšņas M. ar bagātīgu zeltītu elementu izmantojumu, M. labi iekļāvās bizantiešu *katedrāļu interjeros* (Sofijas katedrāle Konstantīnopolē). 13.–14. gs. izveidojās *majolikas* M., kuras dekorā izmantotas *arabeskas*, bet 17. gs. izplatījās smaltas M. ar *eļļas glezniecības stila* imitāciju. Krievijā smaltas M. tehniku izstrādāja M. Lomonosovs un pats šajā tehnikā veidoja monumentālās *kompozīcijas* un *portretus*

("Poltavas kauja", 1764). 20. gs. M. tehnikā strādājuši F. Ležē, D. Rivera, D. Sikeiross, R. Gutuzo. Latvijā M. tehnikai pievērsusies I. Krolle, P. Martinsons, L. Medniece u. c.

MUFELIS (vācu val. *Muffel*) – no ugunsizturīgiem ķieģeļiem vai karstumizturīga tērauda darināta slēgta kamera (arī trauks), kas paredzēta *keramikas* vai *emaljas* priekšmetu apdezināšanai 800–1000 °C temperatūrā.

MULĀŽA (franču val. *moulage*), **kopija**, **noļējums** – kāda objekta precīzs atveidojums ģipsī, parafinā vai vaskā, retāk – *papjēmašē*: no oriģināla noņem formu (cietu – ģipša vai mīkstu – vaska) un ielej to sintētiskā masā. Ievērojama M. kolekcija atrodas Ārzemju mākslas muzejā Rīgā – tās izgatavotas 20. gs. 30. gados M. darbnīcā Berlīnē kā mācību materiāls. *Tēlniecībā* par M. sauc arī pēcnāves masku vai rokas attēlojumu.

MULTIMEDIJI (latīņu val. *multum* – daudz, *media* – līdzekļi) – 1) mūsdienīgs dažādu audiālo un vizuālo mākslu elementu apvienojums jaunā mākslas darbā; 2) datorsistēma, kas sniedz iespēju radīt interaktīvas lietojumprogrammas, apvienojot videokomponentus ar audiokomponentiem. Lietotāji, kas strādā ar M. datu bāzi, sakopo informāciju par dažādiem mākslas veidiem un izstrādā to dažādās informācijas sistēmās. Piem., M. sakopotā informācija par mūziku rada iespēju iegūt informāciju par jebkādu mūzikas instrumentu, redzēt tā attēlu un dzirdēt ar to atskaņojam skaņdarbu.

MUZEJS (grieķu val. *mouseion* – mūzu templis) – zinātniski pētnieciska un izglītojoša kultūras iestāde, kas vāc, zinātniski apstrādā, glabā, pēti, eksponē un popularizē dabas, vēstures, materiālās un garīgās kultūras pieminekļus. Mākslas M. vāc

un kolekcionē darbus, kam ir mākslinieciska (retāk – tikai kultūrvēsturiska) vērtība. Antīkajā kultūrā M. bija sava veida zinātnes un mākslas akadēmijas, mākslas darbu krātuves. Nozaru M. Senajā Grieķijā ieguva specifiskus nosaukumus: *pinakotēka* (gleznu krātuve vai *galerija*), *gliptotēka* (tēlniecības darbu krātuve). *Renesanses* laikā par M. sauca telpu, kurā zinātnieks skatīja un pētīja savu klasisko senlietu kolekciju. 17.–18. gs. veidojās privātās kolekcijas, kuras 18. gs. kļuva par pamatu pirmo nacionālo M. veidošanai: Vatikāna M. Itālijā, Britu M. Anglijā, Luvrs Francijā.

Latvijā pirmais M. dibināts 1773. g.: tag. Rīgas Vēstures un kuģniecības M. Latvijā darbojas vairāki mākslas M.: Valsts mākslas M., Ārzemju mākslas M., mākslas M. “Arsenāls”, Dekoratīvi lietišķās mākslas M., Rakstniecības, teātra un mūzikas M. Daudz vērtīgu mākslas darbu glabājas Latvijas kultūras M. “Dauderi”, J. Rozentāla un R. Blaumaņa memoriālajā M. Alberta ielā, Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas M. Pilsrundāle kopš 1972. g. atvērts Rundāles pils M.

N

NĀCARIĒŠI, Sv. Lūkas savienība (vācu val. *Nazarener*) – vācu un austriešu gleznotāju 19. gs. sāk. grupējums, vācu *romantisma* atzars. 1808. g. F. Pfora un J. F. Overbeka draugu lokā iekļāvās vēl daži Vīnes Akadēmijas studenti, un 1809. g. atzīmējot sešu gleznotāju sadraudzības gadadienu, nodibināja Sv. Lūkas savienību. N. noliedza Vīnes Akadēmijā valdošo *klasicismu* un aprīņoja *renesanses* vecmeistaru darbus. Vecajā Derībā N. saistīja Dievam dots zvērests ievērot noteiktus likumus. Var uzskatīt, ka Vīnes N. bija nosacīti devuši solījumu

ievērot *renesanses* mākslas likumības. 1810. g. viņi pameta Vīnes Akadēmiju un devās uz Romu, kur divus gadus dzīvoja un strādāja pamestā klosterī *San Isidoro* – viņus sāka dēvēt par “brāļiem no Isidoro”, bet nosaukumu “N.” viņiem sarkastiski piedēvēja *klasicisma* meistars J. Reinharts. Klostera gados N. strādāja, diskutēja, rakstīja apcerējumus par mākslu. Par N. “elkiem” kļuva A. Dīrers, Mikelandželo, bet visvairāk – Rafaēls. 1816. g. tika uzsākti sienu gleznojumi Prūsijas ģenerālkonsula J. Bertoldi villā, kuros izmantots Vecās Derības sižets par Jāzepu un viņa brāļiem. Darbs turpinājās līdz 1818. g., un tas guva ievēribu ne tikai Itālijā, bet arī Vācijā. 1817. g. N. uzsāka sienas gleznojumus marķīza Masimo villai. Tiek uzskatīts, ka N. spēcīgi ietekmējuši arī vairāku baltvāciešu mākslinieciskos uzskatus. Kopš 1803. g. Romā dzīvoja un strādāja vidzemnieks K. G. Grass, kura daiļrade atspoguļo klasicisma un vācu romantisma saskarsmes punktus. Ciešāk ar N. bija saistīts cits baltvācietis, kurzemnieks J. L. Eginks, kā arī igauņu baltvācieši G. Hipiuss, O. Ignāciuss, A. Pecolds.

NARTEKSS (grieķu val. *narthēx* – priekštelpa) – priekštelpa *bazilikas* rietumu pusē ieejas daļā, sākotnēji paredzēta vēl neiesvētītiem cilvēkiem, kuriem nav tiesību ieiet lūgšanu zālē. Ārējam N. parasti raksturīgs vienslīpes jumts, kas pagalma pusē ir vaļējs. N. ir norobežots ar *arkādi* vai *kolonādi*.

NATURĀLISMS (franču val. *naturalisme* – daba) – virziens mākslā un literatūrā, kas aizstāv faktogrāfisku un reālistisku mākslas darba tēmas atklāšanu, neizmantojot stilizāciju. N. ievēroja filozofisko N. definīciju par uzskatu sistēmu, saskaņā ar kuru daba ir visa pastāvošā pamats un universāls izskaidrošanas līdzeklis. N. visspilgtāk izpaudās literatūrā (E. Zolā, E. un Ž. Gonkūri, G. Hauptmanis). *Tēlotājā mākslā*

F. fon Ūde, K. Kolvica, H. Balušeks u. c. N. pārstāvji, atzīstot, ka cilvēka likteni un psihi nosaka sociālā vide, iedzimtība, fizioloģiskie likumi, tiecās tieši atdarināt dabu.

NECKE (no japāņu val. – piestiprināt) – 1) sīkplastikas veids, kas raksturīgs vienīgi japāņu *dekoratīvi lietišķajai mākslai*; 2) savdabīgas pogas vai piekariņi, kam japāņi piestiprināja *vēdekli*, kārbiņu, pīpi, zīmogu. N. izgatavošanas sākums mēklējams 15. gs., kad par japāņu tautas tērpa daļu kļuva josta. Visbiežāk N. izgatavoja no zilonķaula, bet sastopama arī koka, akmens, *porcelāna* N. Figurālo N. raksturo *kompozīcijas* principu daudzveidība.

NEKROPOLE (grieķu val. *nekros* – mirušais, *polis* – pilsēta) – kapu kompleksi (liela kapsēta, kapulauki), kas atradās Senajā Ēģiptē, Persijā un Palestīnā, kā arī etrusku, romiešu pilsētu nomalēs.

NEOBAROKS (neo + baroks) – viena no *eklektisma* izpausmēm, kam raksturīgi *baroka* māksliniecišķie paņēmieni un dekoratīvās formas. N. bija raksturīgs tām zemēm, kurās bija spēcīgs baroka būvmākslas mantojums, proti, Vācijā: Drēzdenes Opera (arh. G. un M. Zemperi, 1838–1878), Berlīnes Reihstāgs (arh. P. Vallots, 1884–1894). Kontrreformācijas laikā N. formas bieži izmantoja katoļu baznīcu celtniecībā (Sv. Alberta Katoļu baznīca Rīgā, arh. J. Kohs un V. L. N. Bokslafs, 1901). Ievērojama vēlā N. celtnē Rīgā ir Valsts mākslas muzeja ēka (arh. V. Neimanis, 1903–1905). N. nedaudz ir atklājies arī *glezniecībā* (H. Makarts, Austrija).

NEOGOTIKA, neogotiskā kustība (vācu val. *Neogotik*, *Neugotik*, angļu val. *gothic revival*) – viena no *eklektisma*

izpaušmēm. N. uzskatāma kā intereses par gotisko *arhitektūru* atdzimšana 19. gs. Par izcilākajiem N. paraugiem Lielbritānijā uzskata Parlamenta ēku Londonā (arh. Č. Berijs, O. V. N. Pjūdžins, 1836–1868) un Santpankrasas staciju Londonā (arh. D. G. Skots, 1836–1865), Austrijā – Vīnes Rātsnamu (arh. F. fon Šmits, 1872–1883), Vācijā – Minhenes Rātsnamu (arh. G. J. Hauberisera, 1867–1908). Latvijā N. stilā celtas lauku muižas Alūksnē, Vecaucē, Preiļos, Bīriņos u. c. N. iezīmes vērojamas arī dažos Latvijas dievnamos: Anglikāņu baznīcā (arh. J. D. Felsko, 1853–1859), Vecajā Ģertrūdes baznīcā (arh. J. D. Felsko, 1865–1869). Nereti N. iezīmes atrodamas tikai ēkas ārējā veidolā. Tā, piem., Lielās ģildes ēka Rīgā (arh. K. Beine, H. Šēls, 1853–1859) atgādina nocietinātu viduslaiku pili Anglijā, kas simbolizē viduslaiku organizācijas – ģildes – seno izcelsmi un varenību. Šī ēka lieliski iekļaujas ne tikai Ģilžu laukumā, bet arī Vecrīgas viduslaiku pilsēt būvnieciskajā *ainavā*.

NEOKLASICISMS (franču val. *neo-klasicisme*) – Eiropas un ASV mākslas un *arhitektūras* virziens. Lielā mērā balstījās uz J. J. Vinkelmaņa pētījumiem par antīko kultūru. N. laikā no 18. gs. vidus līdz 19. gs. 50. gadiem mēģināja atdzīvināt seno romiešu un grieķu *klasiskās* mākslas tradīcijas. Spēcīgu impulsu N. deva arheoloģiskie izrakumi Pompejos un Herkulānā. Par vienu no agrīnajiem N. uzskata itāliešu arh. Dž. Piranezi, *tēlniecībā* – itāliešu tēlnieku A. Kanovu. N. pastāvēja līdz pat 20. gs. sāk. Virziena izcilākie pārstāvji šajā laikā bija franču gleznotājs M. Denī un tēlnieki A. Maijols, vācu tēlnieki Ā. fon Hildebrands un G. Kolbe. *Arhitektūrā* N. izpaudās atsevišķu *klasicisma* dekoratīvo elementu un *orderu* izmantojumā, saglabājot *jūgendstilā* izkopto racionālo celtnes plānojumu un struktūru (Hipotēku banka Helsinkos, arh. L. Sonks, 1908). Par pirmo N. celtni Rīgā uzskata Rīgas Latviešu biedrības jauno

ēku (arh. E. Laube, E. Pole, 1908), neņemot vērā, ka atsevišķos *fasādes* motīvos ir izmantoti tipiski nacionālā *romantisma* elementi. Rīgas N. celtnēs izmantotie lielie klasiskā *ordera* motīvi atbilda 20. gs. sāk. sabiedrības pieaugošajām prasībām pēc reprezentablas un pompozas arhitektūras. Tas ir iemesls, kāpēc N. raksturīgs tikai Rīgas, nevis visas Latvijas būvmākslai (4. kredītsabiedrības banku ēka Rīgā, arh. E. Pole, 1911; Latvijas komercbanka, arh. P. Mandelštams, 1913, u. c.). Šo ēku fasādes no 3. stāva līdz *dzegai* rotāja plastisks *ordera pilastru* motīvs.

NIMBS (latīņu val. *nimbus* – mākonis, migla) – riņķveida stilizēts gaismas tēlojums, mirdzums ap attēloto dievību un svēto galvām. N. uzskata par dievišķības un svētuma simbolu. Šis motīvs izplatīts galvenokārt kristietības mākslā.

NIMFEJS (grieķu val. *nymphai*) – svētnīcas tips antīkajā *arhitektūrā*. N. cēla par godu nimfām. Parasti N. būvēja virs avota, un N. sastāvēja no *altāra* un atklātas ūdenstvertnes vai ēkas (celtnes) ar *strūklaku* vai baseiniņu. 1. gs. sāk. pr. Kr. Senajā Romā par N. dēvēja arhitektoniski izveidotu sienu ar *nišām*, *strūklakām*, baseinu.

NIŠA (franču val. *niche*) – padziļinājums telpas sienā. N. parasti ir lokveida vai četrstūrainā. N. visbiežāk bagātīgi dekorē ar *frontonu*, profilētām *karnīzēm*, *kolonnām* un *pilastriem*. N. tiek novietotas vāzes, *skulptūras*; tajās ierīko *strūklakas*. Japāņu mājas *interjera* vissvarīgākā daļa ir N. jeb tokonoma, kurā tiek glabāti mākslas darbi, kas raksturo mājas īpašnieka gaumi: glezna – *tistoklis* ar *ainavas* gleznojumu un ziedu kārtojums greznā *porcelāna* vāzē – ikebana.

NOĻĒJUMS – viena no *tēlniecības* procesa sastāvdaļām. Vispirms tēlnieks veido iecerētā darba *modeli* dabiskā lielumā no māla (arī plastilīna, vaska), bet modeļa mūžs nav ilgs, jo neapdedzināts māls ātri zaudē plastiskumu un drūp. Lai to saglabātu, no māla modeļa noņem t. s. ģipša formu, kurā pēc tam atlej darba modeli ģipsī. Šis modelis ir no māla izgatavotā modeļa precīza kopija, ar kuru strādā turpmākajā tēlniecības darba tapšanas gaitā, kaļot akmenī vai kokā. Modelis nepieciešams, arī sagatavojot formu, ja darbu paredzēts liet kādā no materiāliem, kas pēc atliešanas spēj sacietēt (metāls, ģipsis, betons, plastmasas).

OBELISKS (grieķu val. *obeliskos*) – četrskaldņu akmens stabs, kas uz augšu sašaurinās, noslēdzoties ar piramīdveida smaili. Senajā Ēģiptē O. bija saules kulta simbols. Vēlāk O. izmantoja kā kapa pieminekli. Kopš *renesanses* laikiem O. izmanto arī kā ēkas *zelmiņu* rotājumu. Mūsdienā Eiropā O. kļūvis par pilsētībūvniecisku elementu.

OFORTS (franču val. *eau-forte* – slāpekļskābe) – *grafikas* *dobspiedes* tehnika. Metāla (vara, cinka, dzelzs, misiņa) plāksnē mehāniskā vai ķīmiskā ceļā tiek iedobts attēls – līniju un punktu sakopojums. O. ir vizizplatītākā *dobspiedes* tehnika. Tajā metāla plāksni pārklāj ar *laku* un šajā lakā ar oforta adatu ieskrāpē *zīmējumu*, vietām atklājot pašu plāksni. O. iespējami aptuveni 500 nospiedumu. Pēc tam plāksni kodina, panākot toņu gradācijas. O. *dobspiedes*

Obelisks

tehnika radīta ap 1513. g. Par pirmajiem O. meistariem uzskata D. Hopferu un A. Dīreru. O. kā tehnikas apzīmējumu lieto, sākot ar Rembranta darbiem. Rembranta O. raksturīgs dinamisms un plašas *gaismēnu* gradācijas, kā arī gaišā un tumšā pretstati ("Mātes portrets", "Pašportrets", "Trīs krusti", "Ubagi"). O. strādājuši arī tādi izcili meistari kā Dž. B. Piranezi, F. H. Goija, Ž. Kalo, P. Pikaso. Latvijā ievērojami ofortisti ir R. Zariņš, A. Apinis, G. Krollis, M. Rikmane, L. Zikmane u. c.

OFSETIESPIEDE, arī **ofsets** (angļu val. *offset printing*) – iespieduma veids, kad *krāsu* no alumīnija, cinka iespiedformas pārnes uz gumijas cilindra, bet no tā – uz papīra.

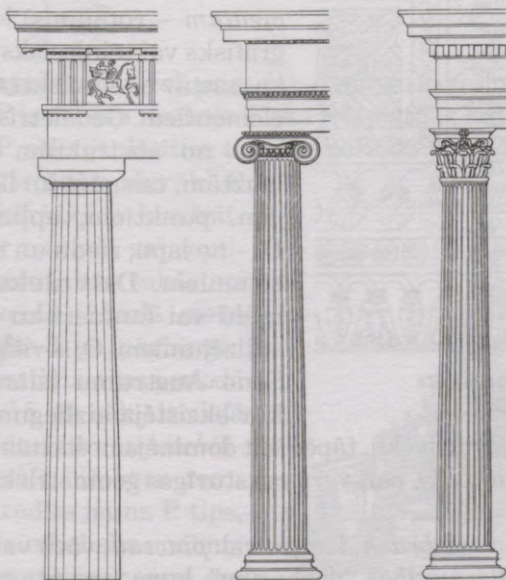
OINOHOJA (grieķu val. *oinochoē, oinos* – vīns + *chein* – liet) – antīks olveida māla, retāk – metāla trauks ar vienu osu un trejlapes formas kaklu (lai izlejot šķidrums nelītu pāri trauka malām). O. īpaši populāras bija Senajā Grieķijā arhaikas un *klasikas* periodā.

OKERS (grieķu val. *ōchros* – bāls, iedzeltens) – dabiska minerālkrāsa, kas sastāv no dzelzs oksīdiem, hidroksīdiem un māla. Raksturīgie toņi – no gaiši dzeltena līdz brūnam, bet sastopams arī sarkanbrūns O.

OPĀRTS (angļu val. *op art*: saīsināti no *optical art*) – 20. gs. abstraktās mākslas virziens *tēlotājā mākslā*, kurš radās 1950. g. bet kura uzplaukums sākās 60. g. vidū. O. mākslinieki izmanto dažādas optiskās ilūzijas, balstoties uz atšķirīgu plakānu un dimensiālu figūru daudzveidīgām uztveres īpatnībām. Raksturīgi *krāsu* laukumi un ģeometrisku elementu *ritma* atkārtojumi plāknēs, *ciļņos*, režģos u. tml. Par izcilākajiem O. meistariem uzskata V. Vazareli, B. Railiju, H. R. Soto, H. Leparaku. K. Krusu-Diesu.

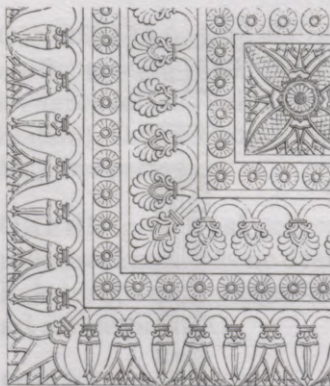
ORANTA (latīņu val. *orantis* – lūdzošs) – *ikonogrāfisks* dievmātes attēlojums antīkajā un kristietisma mākslā. Parasti dievmāte redzama pilnā augumā, ar paceltām rokām un augšup pavērstām plaukstām. O. motīvs radies agrās kristietības laikā. O. tēls izplatīts kristiešu baznīcu sienu gleznojumos. Bizantiešu un senkrievu dievnamos plaši izplatītas *ikonas*, kurās izmantota O.

ORDERIS (franču val. *ordre*, latīņu val. *ordo* – rinda, kārtā) – *arhitektūrā* par O. dēvē arhitektonisku kārtojumu, kurā izveidota noteikta elementu sistēma: *kolonna*, bāze un *kapitelis* balsta *antablementu* vai *siju*. Klasiskais O. tips izveidojās Senajā Grieķijā: *doriskais O.*, *joniskais O.*, *korintiskais O.* Senajā Romā radās *toskāniskais O.*

Orderi

ORGANISKĀ ARHITEKTŪRA (itāliešu val. *architettura organica*, angļu val. *organic architecture*) – 20. gs. *arhitektūras* virziens, kura pamatprincips – celtni organiski jāiekļaujas *ainavā*. Pirmo reizi 1890. g. ideju par O. a. izteica amerikāņu arhitekts L. Salivans, un tālāk to attīstīja viņa skolnieks F. L. Raits. Raits atteicās no industriālām celtniecības metodēm (Robija māja Čikāgā, 1909), cenšoties celtni harmoniski iekļaut apkārtējā *ainavā*. Kopš 1930. g. vidus O. a. kļuva par vadību *arhitektūras* virzienu ASV (arh. R. Neitra) un Skandināvijas valstīs (Juvaskūla Universitāte Somijā, arh. A. Ālto, 1952–1972). O. a. ietekmēja arī *postmodernisma* attīstību.

Ornaments

mākslā attēlot cilvēku, tāpēc šeit dominēja nosacītās O. formas. Latviešu tautas O. pārsvarā raksturīgas geometriskas formas.

OTA (angļu val. *brush*, franču val. *pinceau*, vācu val. *Pinself*) – galvenais *glezniecības* “darbarīks”, kuru izmanto arī *grafikā*, *kaligrāfijā*, *dekoratīvi lietišķajā mākslā* un mākslas darbu

ORNAMENTS (lat. val. *ornamentum* – rotājums) – gleznots grafisks vai tēlniecisks rotājums, kas sastāv no ritmiski sakārtotiem elementiem. Ģeometriskais O. sastāv no abstraktām formām – laužtām, taisnām un līkloču līnijām, punktiem, apliem. **Augstais O.** – no lapu, ziedu un augļu stilizējumiem. **Dzīvnieku O.** – no reālu vai fantastisku dzīvnieku stilizējumiem. O. sevišķi attīstījās Seno Austrumu islāma zemēs, kur eksistēja aizliegums *tēlotāji*

restaurācijā. O. izgatavo gan no sintētiska materiāla, gan arī no vāveru, sermuļu u. c. dzīvnieku spalvām. O. var būt gan plakanas, gan apaļas. Grafikā izmanto speciālas stikla O. Nereti vārdu "O." lieto pārnestā nozīmē, piemēram: "Renuāra otai nav raksturīga melnā krāsa."

PAGLEZNOJUMS – gleznojuma pirmā kārta, kas iezīmē attēlojamo objektu un figūru aprises un *gaismēnu* laukumus. 19. gs. P. vietā sāka izmantot *ala prima* – gleznojumu vienā paņēmienā – bez P.

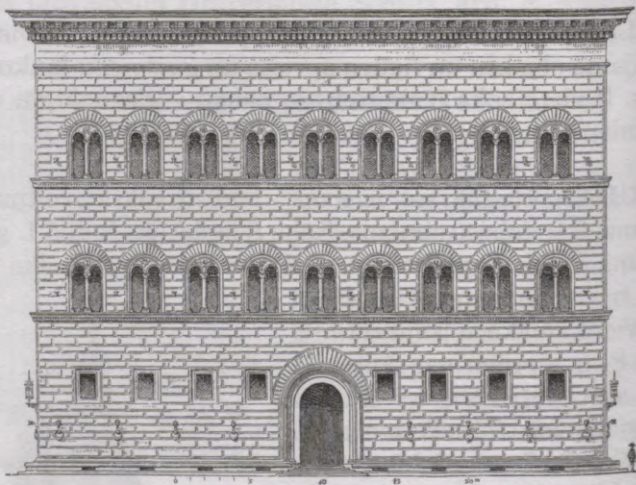
PAGODA (portugāļu val. *pagoda*) – budistu sakrālo celtnu tips. Budismā P. ir debesu simbols. Koka P. izplatījās Indijā 1. gs. pr. Kr. Ķīnā P. sāka izplatīties t. s. Vei periodā 6. gs. Laika gaitā Ķīnā ir izstrādāti vairāki P. tipi. Vienkāršākā ir kvadrātveida P. ar pieciem vai septiņiem stāviem, kas sakārtoti pakāpienveidā ("Lielā meža zosu P.", celta 7. gs., pārbūvēta 8. gs.). Minu dinastijas periodā (14. gs. b.–15. gs. sāk.) izcilajā ķīniešu viduslaiku *arhitektūras ansamblī* "Debesu templis" tika radīts jauns P. tips, kam arī ir simboliska nozīme: kvadrāts asociējās ar zemi, aplis – ar debesīm. Japānā laikā

Pagoda

ap 8. gs. attīstījās šauras un pagarinātas P. (Jandzjunoto P. Jakusidzi klosterī Narā), 14. gs. P. tipa plānojumu sāka izmantot arī laicīgajām celtnēm, kuru būvniecībā liela nozīme bija harmonijai ar dabu. Parasti tās ir 2 vai 3 stāvu celtnes, kuras spoguļojas dārza ūdenskrātuves virsmā (Zelta paviljons, Kioto, 1397).

PALACO (itāliešu val. *palazzo*) – liela savrupmāja, arī liela sabiedriska celtnē, pils (Itālijā).

Palaco

PALETE (franču val. *palette*) – taisnstūra vai ovālas formas plāns dēlītis, uz kura mākslinieks jauca krāsas. Dažreiz P. var būt izgatavota no fajansa, porcelāna vai metāla. Parasti P. vienā malā ir izgriezts caurums, lai mākslinieks P. varētu uzmaukt uz rokas iekšā. Pārnēstā nozīmē par P. sauc krāstoņu salikumu, kas raksturīgs kādai gleznai vai konkrēta mākslinieka darbiem.

PALMETE (franču val. *palmette, palme* – palmas zars) – skulpturāls vai gleznots ornaments stilizētu palmas lapu veidā. Zināmi dažādi P. tipi: ēģiptiešu, babiloniešu, asīriešu, grieķu. P. motīvu izmanto arī arhitektūrā un dekoratīvi lietišķajā mākslā (*mēbelēs*), visbiežāk – kā frīzes noslēgumu.

Palmete

PAMATKRĀSAS, pigmentu primārās krāsas – spektra krāsas, kas vairs nav sadalāmas un tās nevar iegūt, sajaucot citas krāsas. P. ir sarkanā, dzeltenā un zilā krāsa. Senāk uzskatīja, ka gleznotājam pietiek tikai ar P., jo jebkuru citu krāsu var iegūt, sajaucot P.

PANDUSS (franču val. *pente douce* – lēzens nobraukums) – slīps taisnstūrveida vai liekts laukums, kas ierīkots pie ēku ieejas (visbiežāk virs cokolstāva) vai tilta gala. Nereti P. izmanto arī scenogrāfijā.

PANELIS (vācu val. *Paneel*, angļu val. *panel*) – 1) iekštelpas sienas apakšējā daļa, papildināta ar finierētiem dēļiņiem. Islāma, spāņu, portugāļu, Latīņamerikas mākslā P. nereti rotāja ar dārgakmeņiem; 2) lielgabarīta rūpnieciska ražojuma konstrukcija, kuru plaši izmanto mūsdienu celtniecībā.

PANNO (franču val. *panneau*) – ar rotājošu apmali norobežota sienas vai griestu daļa, kuru aizpilda gleznojums vai *cilnis*.

PAOTĒJUMS, sk. *grunts*.

PAPJĒMAŠĒ (franču val. *papier mâché* – burtiski: saburzīts papīrs) – plastiska masa, kas veidota no sasmalcināta un

izmērcēta papīra vai *kartona* ar krīta, mālu, ģipša vai līmes piejaukumu. P. izmanto dažu dekoratīvās mākslas priekšmetu pagatavošanai. P. bija japāņu, tibetiešu, mongoļu *lakas* izstrādājumu un masku izgatavošanas pamatā. Eiropā P. iepazīst jau 16. gs., bet popularitāti tehnika iegūst 18. gs., kad P. tehnikā sāka izgatavot un pēc tam apgleznot lakotas tabakdozes, lādītes, rakstāmpiederumus un rotaļlietas.

PARAPETS (itāliešu val. *parapetto*: no *para* – sargi un *petto* – krūtis) – apmēram vienu metru augsts norobežojums *arhitektūrā*. P. atrodas virs ēkas *fasādes* gar jumta malu, uz tiltiem u. tml. P. tiek vienmērīgi sadalīts ar četrstūra stabiņiem, nereti – ar vāzītēm vai *statuešu* rotājumu.

PARKETS (franču val. *parquet*) – grīdas seguma materiāls – plāni dēļi, arī grīda no šādiem ģeometriskā rakstā blīvi saliktiem dēļiem. Sevišķi sarežģīts ir 18. gs. 2. p. polihromais (daudzkrāsainais) P., kuru darināja no dažādu tekstūru cēlka.

PARKS (angļu val. *park*) – telpiski un vizuāli noteikta teritorija, ko veido dabas elementu daudzveidība, celtnes un mazās *arhitektūras* formas. Parku kompozicionālais risinājums nosaka to plānojuma raksturu: ir pazīstami *regulārie parki* un *ainavu parki*. Senajā Asīrijā un Babilonijā tika iekārtoti speciāli medību P. Latvijā pirmā medību zona atradās Rīgas pilsētas ganībās (1416). 16. gs. medību P. bija Alūksnē, Ieriķos, Kuldīgā. Senajā Grieķijā rodami pirmsākumi sporta P. izveidē, tajos notika sporta, vēlāk (5.–4. gs. pr. Kr.) – olimpiskās spēles. Mīnhenes Olimpisko spēļu kompleksa (1972) vienojošais elements ir parks. 20. gs. sāka veidot arī daudzfunkcionālus parkus ar sporta un atpūtas zonām (Tramlē parks Parīzē, Amsterdams

mežaparks). Pilsētas P kļuvuši par pilsētas zaļo apstādījumu centru (Haidparks Londonā, Pilsētas parks Čikāgā).

PARTERS (franču val. *parterre*: no *par* – pa un *terre* – zemi) – 1) dārza vai *parka* daļa ar zālienu, puķu dobēm, iekoptu krūmāju, baseiniem un *strūklakām*, kuras izvietotas noteiktā sistēmā. P. nereti dekorē arī ar *skulptūrām*. *Regulārais* P. parasti veidots regulārās ģeometriskās formās; 2) skatītāju zāles apakšējais stāvs. 16.–17. gs. par P. dēvēja vienkāršo ļaužu “stāvvietas” netālu no skatuves.

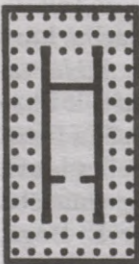
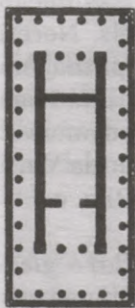
PAŠPORTRETS (grieķu val. *autos*, angļu val. *self-portrait*, franču val. *autoportrait*, vācu val. *Selbstbildnis*) – mākslinieka gleznots, zīmēts vai skulpturāli veidots paša attēls. Nereti mākslinieks to veic ar spoguļu palīdzību. Viens no pirmajiem un izcilākajiem P. autoriem Eiropas *glezniecībā* un *grafikā* bija A. Dīrers (sk. arī *portrets*). *Renesanses* laikā ievērojamus P. darinājuši Rafaēls (1506), Ticiāns (ap 1512), Leonardo da Vinči (ap 1512, zīmulis), Hanss Holbeins Jaunākais (1542) u. c.

PASTELIS (franču val. *pastel*, itāliešu val. *pastello*) – *glezniecības* tehnika, kurā lieto krāsainos krītiņus. Krītiņus izgatavo, sapsesējot krāsu pigmentus ar krītu (arī ģipsi un talku), kā arī ar līmes maisījumu. Par P. sauc arī mākslas darbu, kurš izgatavots šajā tehnikā. Ar P. glezno uz papīra, *audekla* vai *kartona*. Ar P. gleznotais var ātri nobirt, tāpēc parasti P. fiksē ar īpašu fiksatīvu un darbu iestiklo. P. pirmo reizi sāka lietot Itālijā 16. gs. *zīmējuma* ietonēšanai. Pastelglezniecība kļuva populāra Francijā 18. gs. P. īpaši lietoja *portretu* glezniecībā (Ž. B. Šardēns, M. K. Latūrs). 19. gs. P. strādāja E. Degā, O. Renuārs, Ž. F. Milē, M. Lībermanis, I. Levitans, V. Serovs u. c. Latvijā pirmais P. pievērsies J. Rozentāls (“Sievass portrets”,

1903), bet par pirmo konsekvento P. meistarū latviešu mākslā uzskatāms V. Irbe ("Sikuntirgus", 1930, "Ainava", 1936). P. strādāja arī Ģ. Eliass, U. Skulme. Pēc Otrā pasaules kara izcili P. meistari ir E. Kalnenieks ("Zemgales līdzenums", 1982, "Akts", 1987), arī I. Landau, B. Vegere.

PASTOZS – glezniecībā lietots jēdziens (piemēram, pastoza gleznas virsmas apdare), kas apzīmē biezu, raupju, spēcīgu otas triepienu.

PAVILJONS (franču val. *pavillon*, latīņu val. *papilio* – telts) – brīvēstāvoša, atklāta, neliela vieglas konstrukcijas celtne, kas

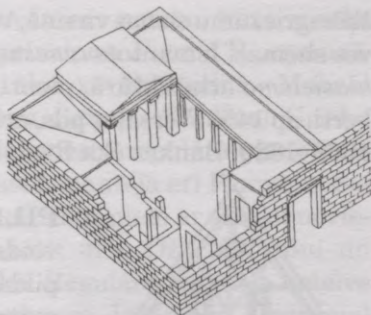

Peripters

parasti izvietota dārzos vai parkos. P. ir neatņemama Ķīnas un Japānas klosteru un tempļu ansambļu sastāvdaļa. P. Eiropas arhitektūrā pazīstams kopš 17. gs. Mūsdienu būvmākslā par P. mēdz dēvēt arī tirdzniecības, filmu uzņemšanas, izstāžu u. c. halles.

PERIPTERS (grieķu val. *peripteron*) – sengrieķu tempļa tips, taisnstūrveida ēka, ko no visām pusēm ietver kolonāde. Homēra periodā dzīvojamās ēkas tipu pārveidoja par templi. Pavarda vietā izveidoja altāri, bet pašu celtni papildināja ar kolonādi. P. bija plaši izplatīts visā Grieķijā.

PERISTILS (grieķu val. *peristylos*) – ar stādījumiem, *skulptūrām* un *strūklakām* iekopts četrstūra pagalms, dārzs, *laukums*, kuru no visām pusēm ietver segta *kolonāde* vai *portiki*. P. bija galvenā dzīvojamās vai sabiedriskās ēkas sastāvdaļa Senās Ēģiptes, Senās Grieķijas un Senā Romas *arhitektūrā*.

Peristils

PERSPEKTĪVA (franču val. *perspective*, latīņu val. *perspicere* – saskatīt, skaidri redzēt) – priekšmetu attēls plaknē atbilstoši to šķietamajām lieluma, kontūru u. c. pārmaiņām, kas atkarīgas no tā, cik tālu šie priekšmeti atrodas no skatītāja. Izšķir *lineāro*, *gaisa* un *krāsu P.* Ar terminu “krāsu P.” saprotam parādību, ka siltās krāsas tuvina priekšmetus skatītājam, bet vēsās – attālina. Ir pazīstama arī cita tipā P., t. s. apgrieztā jeb *ačgārnā P.*, kas bija izplatīta Bizantijā, kā arī 20. gs. mākslā. Ačgārņa tā ir tikai attiecībā pret lineāro P: lineārajā P. valda pieņēmums, ka paralēlas līnijas satek vienā punktā pie horizonta, turpretī ačgārnajā P. satekpunkts atrodas gleznas priekšplānā. Pirmais P. likumības atklāja F. Brunelleski, bet teorētiski tās pamatoja L. B. Alberti traktātā “Par glezniecību” (1436). Sākotnēji Alberti P. sistēmā saskatīja visu atsevišķo daļu simetriju attiecībā pret centrālo jeb vidējo līniju, tomēr tā ir skatītāja “līnija”. Var redzēt, ka līnijas dziļumā satek vienā punktā, no visām šīm līnijām vidējā līnija (t. s. Alberti centrālais stars) ir perpendikulāra attiecībā pret iztēlojamo plakni.

PILASTRS (franču val. *pilastre*, latīņu val. *pila* – stabs) – dekoratīvs *arhitektūras* elements, izvirzījums ar taisnstūrveida

šķērsgriezumu sienas virsmā, veidots pēc *ordera kolonnas* uzbūves shēmas. Izmantots *renesanses, baroka, klasicisma un neoklasicisma* arhitektūrā (piem., Rimini katedrāle, arh. L. B. Alberti, ap 1450; Versaļas pils, arh. L. Levo, Ž. Mansārs-Arduēns, 1668–1689; Bankas ēka Rīgā, Brīvības 38, arh. E. Pole, 1911).

Pildrežģis

PILDRĒŽĢIS, fahverks – būvveids, kad sienu koka *karkasu* aizpilda ar ķieģeļu mūrējumu vai citu materiālu. P. ēkas bija populāras Vācijā un Nīderlandē 14.–16. gs. Liepiski P. ēku paraugi saglabājušies Bavārijā (Dienvidvācijā), sevišķi – Nirnbergā (A. Dīrera nams) un Rotenburgā.

PILONS (grieķu val. *pylōn* – vārti) – monumentāli nošķeltas *piramīdas* veida stabi, kas akcentēja ieeju Senās Ēģiptes *tempļos*. Par P. dēvē arī masīvus stabus, kas balsta *velves* vai atrodas apbus ēkas *portālam*.

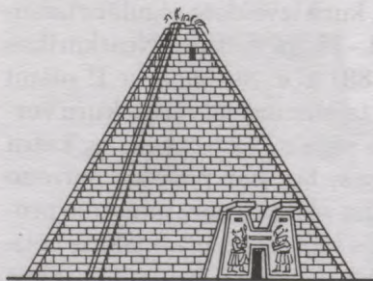

Piloni

PILSĒTBŪVNICĪBA – *arhitektūras* nozare, kura nosaka pilsētu telpiskās organizācijas principus. Pirmie P. organizācijas mēģinājumi aizsākās 3. g. tūkst. pr. Kr. (Indijā – Mohendžodaro, Mezopotāmijā – Babilona, Ēģiptē – Kahūna). Grieķu pilsētā Milētā 5. gs. pr. Kr. tika ieviesta regulāra plānojuma sistēma (arh. Hipodams). To plaši izmantoja arī Pompejos Senajā Romā. Par visaptverošas P. aizsākumiem ar aksiāli novietotām P. dominantēm var uzskatīt arh. Dž. L. Bernīni un D. Fontānas darbību *baroka* laikā. Regulāru kvartālu apbūve 18. gs. sāk. ieviesās Krievijā (Pēterburga, Jaroslava, Kostroma) un 18. gs. b. ASV (Vašingtona). Terminu P. sāka lietot tikai 19. gs. beigās, kad radās pirmās zinātniskās teorijas par pilsēt-būvniecību, kas saistīja P. arī ar attiecīgās vietas laikapstākļiem, celtni izvietojumu attiecībā pret saules un vēja iedarbību u. tml. 19. gs. b. angļu sociologs E. Hovards izstrādāja pilsētas-dārza tipu, kas deva ierosmi Lečvorta *dārzu pilsētas* izveidei. (Viena no pirmajām dārzu pilsētām Eiropā bija Ņeizarmežs (tag. Mežaparks), kurā pirmo villu koloniju sāka būvēt 1901. g.). Pirmie teorētiskie darbi par P. tika publicēti Lielbritānijā 20. gs. sāk.: R. Unvins “Pilsēt-būvniecība praksē”, H. V. Lančesters “Pilsēt-būvniecības māksla” (1925). Filadelfijas būvniecības vēsture raksturo daudzu lielo ASV pilsētu P. vēsturi. 1682. g. V. Penns un T. Houlms izstrādāja P. plānu, kurā izveidots regulārs taisnstūrveida ielu tīkls, saglabājot 18.–19. gs. celtnes: Neatkarības pili (1735), Kongresu namu (1789) u. c. Saskaņā ar P. plānu pilsētai vajadzēja attīstīties liela taisnstūra ietvaros, kura vertikālās un horizontālās ass tika sadalītas četrās daļās, katra kvadrāta centrā atradās *laukums*, bet par pilsētas galveno artēriju tika iezīmēts B. Franklina plašais, apzaļumotais prospekts – bulvāris. Latvijā pirmais teorētiski praktiskais pētījums P. radās jau 19. gs. beigās: “Pilsētas centrālās daļas apbūves plāna programma” (1885).

PINAKOTĒKA (grieķu val. *pinakothēkē*, *pinax*, *pinakos* – apgleznots dēlītis, glezna un *thēkē* – glabātava) – par P. Senajā Grieķijā dēvēja gleznu (dēlīšu), kas gleznotas uz koka vai *terakotas*, *galeriju*. Pirmā galerija atradās Atēnu Akropolē. 1528. g. bavāriešu hercogs Vilhelms IV fon Vitelbahs izrotāja savu dārza *paviljonu* ar gleznām, kuras pasūtīja tālaika populārākajiem gleznotājiem: A. Altdorferam, H. Burkmairam u. c. Speciāli hercoga Bavārijas kolekcijai Altdorfers uzgleznoja gleznu “Maķedonijas Aleksandra kauja ar Dāriju” (1529). Vārds “pinakotēka” radās tikai 1826. g., to ieviesa Bavārijas karalis Luijs I (1825–1868), kurš pārvērtā Minheni par mākslas pilsētu un uzcēla personīgo *muzeju*. 1814.–1815. g. karalis iegādājās vairākus antīkās mākslas priekšmetus. 1830. g. Minhenē atklāja *gliptotēku*, bet 1836. g. – P. Minhenes P. nav zaudējusi savu sākotnējo nozīmi. Mūsdienās tajā ir apskatāmi tikai izcili *glezniecības* paraugi. Šeit pārstāvēti H. Bosa, P. P. Rubensa, A. van Deika, Leonardo da Vinči, Rafaēla, Ticiāna, Tintoreto, G. Terborha, N. Pusēna darbi.

PIRAMĪDA (grieķu val. *pyramis*, *pyramidos*) *arhitektūrā* – monumentāla akmens celtne Senajā Ēģiptē ar četrstūrīgu pamatu un sānskaldnēm, kas savienojas virsotnē. Ēģiptiešu

Piramīda

tempļa piramidālā veidola autors ir valdnieka Džosera arhitekts Imhoteps, kurš tradicionālajai *mastabai* uzbūvēja nedaudz mazāku 2. stāvu, pēc tam vēl un vēl. Tā izveidojās 60 m augsta pakāpienveida P. ar septiņiem pakāpieniem. Dziļi zem P. tika izveidota faraona apbedījuma kamera ar

paligtelpām. Pamazām nelielās pakāpienveida P. nomainīja aizvien lielāki veidojumi no akmens blokiem ar gludu, līdzenu virsmu. Par augstāko piramīdu celtniecības sasniegumu uzskatāmas Heopsa, Hefrena un Mikerina P. Gizā. Ar kosmoloģiskiem kultiem saistītas piramīdveida celtnes sastopamas arī Dienvidamerikā un Centrālamerikā (1. g. tūkst. pr. Kr.).

PLAFONS (franču val. *plafond*) – ar dekoratīvu gleznojumu vai *cilni* rotāti griesti. P. aizsākumi mēklējami Senajā Ēģiptē un Senajā Grieķijā; 6. gs. tos sāka izmantot *arhitektūrā* Bizantijā. Par vienu no slavenākajiem griestu gleznojumiem uzskatāms Siksta kapelas P., kuru māksliniekam Mikelandželo 1508. g. pasūtīja pāvests Jūlijs II

Plafons

un kurā mākslinieks attēlo pasaules radīšanas ainas. Latvijā lielākais P. gleznojums atrodas Rundāles pils Zelta zālē (F. Martini, K. Cuki, 18. gs. 60. g.). Tas gleznots *temperas* tehnikā uz kaļķu apmetuma pamata. P. figurālo grupu simbolika pauž cildinājumu hercogam Ernstam Bironam. Zelta zāles P. gleznieciski ir arī labākais no visiem septiņiem Rundāles pils P. (astotais gājis bojā 19. gs.).

PLAKĀTS (vācu val. *Plakat*, franču val. *plaque*) – viens no jaunākajiem *grafikas* mākslas veidiem, kurā mākslinieks izmanto gan grafiskos tēlošanas līdzekļus un materiālus, gan gleznieciski dekoratīvo paņēmieni, gan *aplikāciju*, fotogrāfiju u. tml. P. mākslu iedala trijās lielās grupās: 1) **politiskais P.**, kas uzsver aģitāciju (pretkara, pirmsvēlēšanu u. tml.), aicina uz revolūciju, aktualizē cīņu par dabas aizsardzību u. tml.),

2) **teātra izrāžu u. c. kultūras pasākumu P.**, 3) **reklāmas** (vai antireklāmas) P. P. māksla izveidojās 19. gs. vidū Francijā (A. Tulūzs-Lotreks). Reklāmas P. Anglijā darināja O. Bīrdslījs, panākot tajos vienotu *jūgendstila* šrifta un *ornamenta ansambli*. 20. gs. 70.–80. g. latviešu P. mākslā izcilus paraugus radījuši I. Blumbergs, J. Dimiters, J. Riņķis, G. Zemgals.

PLAKETE (franču val. *plaque* – plāksnīte) – rokas mērogam atbilstoša četrstūraina medaļa ar cilņveida attēlu vienā pusē. P. darināta no metāla vai kāda cita materiāla. Par P. nereti dēvē arī metāla (vai kāda cita materiāla) plāksnīti *mēbeļu* un sadzīves priekšmetu rotāšanai.

PLENĒRS (franču val. *plein air* – brīvs gaiss) – gleznošana brīvā dabā, saules gaismas un atmosfēras iedarbības izraisīto dabas *krāsu* nianšu attēlojums gleznā. P. gleznošanas principu pirmie sāka izmantot angļu gleznotāji 19. gs. 1. p. (Dž. Konstebls), bet konsekventi šo metodi attīstīja Barbizonas skolas ainavisti 19. gs. vidū. P. par sistēmu pārvērtā impresionisti (K. Monē, K. Pisaro, O. Renuārs). Latviešu *glezniecībā* P. gleznojums daudzveidīgi atklājas V. Purviša, J. Rozentāla, bet jo īpaši – J. Valtera darbos (viņa iesāktais vēlāk turpinājās K. Ubāna daiļradē).

POLIHROMIJA (grieķu val. *poly* + *chrōmos* – krāsa) – daudzkrāsainība. *Arhitektūrā, tēlniecībā* vai *dekoratīvi lietišķajā mākslā* to panāk, lietojot dažādas *krāsas* vai izmantojot dažādu *krāsu materiālus*. Katram materiālam var būt sava P.: piemēram, pulējot granītu, var iegūt melnu, sarkanu, sarkanbrūnu, zaļganu nokrāsu. Arī tikko slīpēta vai pulēta bronza iegūst sūbinātu (zaļganu un brūnganu) P.

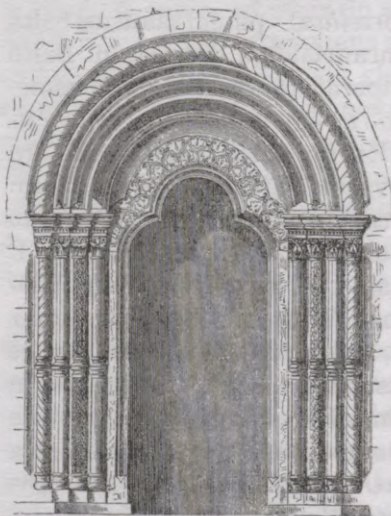
POPĀRTS (angļu val. *pop art*: no *popular art* – populārā, tautas māksla) – *avangarda* mākslas novirziens Rietumeiropā un ASV, kas uzskatāms par reakciju uz abstraktās mākslas elitārismu. Šo nosaukumu 20. gs. 50. g. vidū ieviesa britu kritiķis L. Elovejs. P. reālie objekti tika sakārtoti pilnīgi negaidītās un absurdās *kompozīcijās* un kombinācijās. P. radās no *dadaisma* un faktiski nozīmēja mākslas pievēršanos masu kultūrai, komercreklāmai un konjunktūrai, kaut arī tam raksturīga zināma pašironija. Ar savu *eklektismu* un rotaļīgumu P. pavēra ceļu *postmodernismam*. Par pirmajiem P. meistariem uzskatāmi R. Hamiltons, E. Paoloci un P. Bleiks, A. Džonss britu mākslā, bet K. Oldenburgs, E. Vorhols, D. Dains, R. Lihtenšteins – ASV mākslā.

PORCELĀNS (grieķu val. *pharphuri*, persiešu val. *ferfur*, angļu val. *Porcelain*, vācu val. *Porzellan*) – pilnīgi sakususi baltā *keramika* bez porām, ar gaismcaurlaidīgu drumstalu. Balto mālu apdedzina ļoti augstā temperatūrā. Parasti P. priekšmetus pārklāj ar caurspīdīgu *glazūru*, izņēmums ir t. s. *biskvītporcelāns*. Viegli piesitot veselai P. drumstalai, tiek radīta dzidra skaņa. No P. gatavo servīzes, vāzes, šķīvjus, sīkplastiku un dekoratīvus izstrādājumus. Porcelāna izgatavošanā izšķir *cieto* un *miksto* P., *biskvītporcelānu* un *frites* P, kā arī *seladonu*. P. dzimtene ir Ķīna, un tur to atklāja 4.–6. gs., nepārtraukti uzlabojot keramikas masas īpatnības. 7. gs. sāk. Ķīnā pirmoreiz pasaulē tika izgudrota P. masa, kuras pamatā ir augstvērtīgs māls – *kaolīns*. Ķīniešu P. raksturīga īpatnība ir formas un dekora harmoniska vienība. Ķīnas P. meistari vai nu izvietoja apgleznojumu pa visu priekšmeta virsmu, vai arī to ieslēdza *medaljonos* ar apvilktu kontūru (*rezervos*). 14.–18. gs. attīstījās P. apgleznošanas veidi: zili violetās glazūras izmantojums, t. s. “*risu raksts*” un mākslīgi radīts saplaisājums (*kraklē*).

Eiropā pirmos P. izstrādājumus sāka ražot Meisenes P. manufaktūrā (dib. 1710), kurā izgatavoja servīzes, vāzes, svečturus, pulksteņus, sīkplastiku (ievērojamākie mākslinieki J. J. Kenders, J. F. Ēberleins, P. Reinike). Latvijā lielākā Meisenes P. kolekcija atrodas Ārzemju mākslas muzejā.

1841. g. Rīgā tika atvērta S. Kuzņecova porcelāna un fajansu fabrika, kurā 1851. g. sāka ražot P., bet daudz izgatavoja arī t. s. pusfajansu rūpnieciskos ražojumus. 1886. g. Rīgā nodibināja otru lielāko P. ražošanas uzņēmumu – J. Jesena porcelāna fabriku, kas specializējās augstas kvalitātes P. ražošanā.

PORTĀLS (vācu val. *Portal*, latīņu val. *porta* – ieeja, vārti) – arhitektoniski akcentēta ēkas ieeja ar bagātīgu skulpturālo dekoru. Gotiskajā *arhitektūrā* visvairāk akcentēts un rotāts

Portāls

ar *skulptūrām* ir galvenais rietumu P., tomēr nereti interesanti veidojumi vērojami arī dienvidu P. (Parīzes Dievmātes katedrāles dienvidu P.). Reimsas katedrāles centrālā P. labajā pusē atrodas Marijas un Sv. Elizabetes tēli, kas pieder pie labākajiem 13. posma franču *tēlniecību* paraugiem. Latvijā viens no nozīmīgākajiem piemēriem ir Sv. Pētera baznīcas *fasādes* centrālie P., kas ir izcilis 17. gs. beigu agrā *baroka* paraugs, un Liepājas Sv. Trīsvienības baznīcas P. (18. gs. beigās, vēlāis baroks).

PORTIKS (latīņu val.

porticus) – atklāta un segta celtnes daļa (parasti atrodas ēkas ieejas daļā), kas balstīta uz kolonnām (retāk – stabiem) un ko parasti noslēdz frontons vai atika. P. radies antīkajā arhitektūrā, kur kolonnu vietā nereti bija novietotas kariatīdes (Atēnu Akropoles Erehtejona tem-

Portiks

pili), tomēr visplašāko ievēribu P. izpelnījās klasicisma laikā. Viens no raksturīgākajiem piemēriem ir monumentālais Parīzes Panteona P. (arh. Ž. Suflo, 1758–1789). Arī Latvijā P. pārsvarā izmantoja klasicisma arhitektūrā: tādi ir Jēzus baznīcā Rīgā (arh. K. F. Breitreics, 1819–1822). Ventspils baznīcā (1834–1835), bet viskrāšņākajā izpildījumā tie redzami Mežotnes pili (arh. J. G. Berlics, 1798–1802), kur tradicionālais četrkolonnu P. nomainīts pret seškolonnu P. un pacelts uz arkādes. Līdzīgi risināts P. arī Kazdangas pili (arh. J. G. Berlics, 1800).

PORTRETS (franču val. *portrait*) – konkrētas personas individualizēts attēlojums mākslas darbā. Viens no glezniecības žanriem. Pirmie P. mākslas paraugi saistīti ar Senās Ēģiptes kanonizētajiem akmens P. Senajā Grieķijā individualizētus P. tikpat kā nepazīna, tēlniecībā svarīgi bija atklāt skaista cilvēka kopējo harmoniju, nevis kāda atsevišķa cilvēka individualitāti. P. māksla sāka attīstīties Senajā Romā pēc tam, kad romieši no etruskiem iemācījās noņemt mirušo sejas maskas. Realistiskajā P. romiešu tēlnieki attēloja reālus un patiesus imperatorus. Divi šādi spilgti romiešu realistiskā skulpturālā portreta paraugi (kopijas) apskatāmi Rīgā, Ārzemju mākslas

muzejā – Jūlija Cēzara P. un Karakallas P. Tā kā viduslaiku mākslai bija raksturīgi noliegt individualitāti, tad šajā laikā P. māksla neattīstījās. Tā no jauna uzplauka *renesanses* laikmetā līdz ar humānisma laikmeta vēlmi iepazīt cilvēkā personību (Leonardo da Vinči “Dāma ar sermuliņu”, 1485–1490, “Dzokonda”, 1503–1506). *Renesanses* laikmetā izveidojās arī *portrets*. P. var attēlot vienu vai vairākus cilvēkus.

POSTIMPRESIONISMS (franču val. *postimpressionisme* – pēc impresionisma) – 19. gs. beigū un 20. gs. sāk. nosacīts apzīmējums dažādām parādībām franču un citu Eiropas valstu *tēlotājā mākslā*. Šo jēdzienu šaurākā nozīmē lieto, apzīmējot franču *glezniecības* attīstību laikā no pēdējās impresionistu izstādes 1886. g. līdz *kubisma* aizsākumiem 1906. g. Par izcilākajiem postimpresionistiem uzskata P. Sezanu, P. Gogēnu, V. van Gogu, kā arī P. Siņaku, Ž. Serā, A. de Tulūzu-Lotreku. Lielākā daļa postimpresionistu daiļrades agrīnajā posmā bija pārliecināti impresionisti, bet vēlāk kļuva pazīstami tieši ar to, ka katrs citādā veidā vēlējās aizmirst romantisko jaunības aizraušanos. P., neņemot vērā izcilās gleznieciskās kvalitātes, tomēr uzskatāms par pārejas periodu mākslā. P. paņēmienu latviešu mākslā izmantojuši V. Matvejs, J. Grosvalds un J. Kazaks.

POSTMODERNISMS (franču val. *postmodernisme* – pēc modernisma) – 20. gs. *arhitektūras* un mākslas virziens, kurš noraida *modernisma* aizraušanos ar formas un tehnikas tīrību. P. aicina atgriezties pie 16.–19. gs. mākslas tradīcijām. P. nevar dēvēt par *žanru* vai *stilu*, tas drīzāk ir vēsturisks posms mākslas attīstībā 20. gs. otrajā pusē. 20. gs. sākuma *kubismu*, *futūriskumu*, *supremātismu* nomainīja *neoreālisms* un “magiskais *reālisms*”. Amerikāņu arhitekts Č. Mūrs aicināja atgriezties

pie agrāko laiku mākslas humānisma. Amerikāņu *funkcionā-
lisma* līdera L. Misa van der Roes lozungam “Mazāk nozīmē
vairāk” organiskās *arhitektūras* (H. Himārs) un plasticisma
arhitektūras (A. Gaudi) pārstāvji savukārt pretstatīja lozingu
“Vairāk nozīmē vairāk”. Viņi atklāti izmantoja agrāko laiku
un stilu elementus, padarot savus projektus noslēpumainus
un neparastus. Terminu P. 1969. g. pirmo reizi sāka lietot ame-
rikāņu arhitekts Č. Dženks. Arhitekti radīja visniedomāja-
mākos *neoklasicisma*, *gotikas*, *baroka*, *ampīra* sajaukumus.
Tēlotājā mākslā P. atsakās no sīzētiska stāstījuma. Daudzi
postmodernisti uzskata, ka multikulturālisma laikmetā jēgas
skaidrība vairs nav iespējama un ka tā ir simptomātiska visai
modernajai sabiedrībai.

PRERAFaelīti – angļu mākslinieku (arī literātu) roman-
tiķu grupa, kura izveidojās 19. gs. vidū un kuras pārstāvju
estētiskās idejas un daiļrades pamatprincipi balstījās uz vidus-
laiku un agrās *renesanses* mākslas (pirms Rafaēla) tradīcijām.
P. daiļradei raksturīgs estētisms, dekoratīvisms, stilizācija.
P. kustības galvenie pārstāvji: V. H. Hants, Dž. E. Milejs, V. Mo-
riss, D. G. Rošetī u. c.

PRIMITĪVISMIS (latīņu val. *primitivus* – primitīvs, sākot-
nējs) – apzināta izteiksmes līdzekļu vienkāršošana, viduslaiku
mākslas, bērnu *zīmējumu* atdarināšana 19. gs. b.–20. gs. sāk.
tēlotājā mākslā. P. piemērs ir arī Āfrikas, Okeānijas un Ameri-
kas iezemiešu mākslas, kā arī Rietumu tautas mākslas ietekme
uz moderno mākslu. Agrīnās P. iezīmes saskatāmas jau P. Go-
gēna un P. Pikaso daiļradē, turpmāk P. tendences attīstījās vācu
ekspresionistu darbos. P. nereti attiecina arī uz naivistu (ne-
profesionālo autoru) mākslu, kuru Francijā pārstāv A. Ruso,
bet ASV – A. Mozesa, kuru dēvēja par Vecmāmiņu Mozesu.

PROPILEJI (grieķu val. *propylaia*) – monumentāli vārti, ieeja kādā pilsētā, sabiedriskā celtnē, *templī* vai *ansamblī*. Jau pirms slaveno Atēnu Akropoles P. uzcelšanas svinīgas ieejas risinājumam bija zināmas tradīcijas. Bija plaši izplatīts ieradums vīrs koka vārtiem celt pārsegumu, lai aizsargātu vārtus no laikapstākļu ietekmes. Šāda svinīgu vārtu *kompozīcija* bija pazīstama jau Mikēnu kultūrā. Atēnu Akropoles P. autors, arhitekts Mnēsikls pilnveidoja jau esošos risinājumus. Mnēsikla P. *fasādes* veidoja divi dažāda lieluma *portiki*, kas atradās uz dažāda līmeņa *terasēm* ar doriskajām *kolonnām* priekšdaļā, bet eju no abām pusēm ieskāva joniskās kolonnas. Ārējo P. risinājums bija vienkāršs, to *zelmiņos* nebija *skulptūru*. Šādi P. kontrastēja ar *templja* svinīgumu.

PROPORCIJA (latīņu val. *proportio* – samērs, attiecība, proporcija) mākslā – attiecība, mākslas darba elementu savstarpējais samērs, šo elementu un to sastāvdaļu atbilstība mākslas darbam kopumā. Priekšstats par P. veidojies pakāpeniski, izmantojot dažādus *moduļus* un ģeometriskās likumības. Teorijas un pētījumi par P. konsekventi aizsākās antīkajā mākslā. Argosas tēlnieks Polikleits, tiecoties pēc absolūtās harmonijas un skaistuma atklāsmes, izstrādāja speciālu sistēmu, kā attēlot cilvēka ķermeņa P. Polikleits sarakstīja darbu “Kanons”, kas līdz mūsdienām nav saglabājies. Ievērojot Polikleita P. likumības, galvas izmēram jābūt 1/7 daļai no visa auguma lieluma, seja un rokas delna ir 1/10 daļa auguma, bet pēda – 1/6 daļa. Ievērojot šīs P. likumības, Polikleits radīja slaveno “Doriforu”. Antīkās mākslas atklājumus P. likumsakarībās turpināja tālāk attīstīt un pilnveidot *renesanses* mākslinieki. Džoto jau *freshā* “Sv. Francisks atsakās no tēva mantojuma” (13. gs. 90. g.) lielu uzmanību pievērš P. un tās radītajam harmoniskajam smalkumam. Džoto savos darbos akcentē nevis centrālās personas

bet gan P. mezgla punktus. Alberti traktātā "Par glezniecību" (1436) atklāj, ka cilvēks redz nevis lietas pašas par sevi, bet gan proporcionālās attiecībās citu pret citu. Alberti atklājumus par *perspektīvu* un P. tālāk attīstīja Leonardo da Vinči, Rafaēls un A. Dīrers.

PROSTILS (grieķu val. *prostylos*) – sengrieķu *templis*. Neliela taisnstūra plānojuma ēka, kuras galvenajā *fasādē* *antu* priekšā izvietotas 4 *kolonnas*.

PUANTILISMS (franču val. *pointiller*: no *pointel* – punktēt) – neoimpresionistu radīta *glezniecības* tehnika, kurā tīrās *krāsas* uz *audekla* tiek liktas mazu punktiņu veidā tā, lai tās, skatītājam raugoties no attāluma, it kā saplūstu kopā: tiek radīta optiska ilūzija. P. krāsainās, intensīvās un kontrastu pilnās *ainavās* izmantojuši P. Siņaks un A. Kross. Niansēti P. tehnikā strādāja Ž. Serā. 20. gs. P. nereti izmantoja dekoratīvi monumentālajā glezniecībā.

PUNKTĪRS, punktēšanas maniere (vācu val. *Punktier* [*manier*]) – *dobspiedes* veids, kurā attēlu veido nelieli, padziļināti punkti tieši metāla plātnē. P. var veidot arī uz skābjzīturīgas *grunts*, kuru pēc tam kodina. P. sākotnēji izmantoja galvenokārt gleznu reproducēšanai. Par patstāvīgu *estampa* tehniku P. izveidojās 18. gs. Anglijā; to "atklāja" F. Bartoloci. Slavenajā P. veidotajā darbā "Lavīnijas Spenseres portrets" Bartoloci biezo, vissīkāko punktiņu tīklu sabiezina fonā, bet apzināti padara vieglāku un gaišāku pašas dāmas nedaudz sentimentālajā attēlojumā. Šis smalkais, bet vienlaikus arī nedaudz manierīgais *grafikas* veids bija piemērots 18. gs. angļu pilsoniskās sabiedrības gaumei.

PURPURS (latīņu val. *purpura* – purpurgliemezis, sarkanā krāsa) – dabiska tumšsarkana krāsviela ar viegli violetu nokrāsu; to antīkajā pasaulē izmantoja audumu krāsošanai. P ieguva no jūras purpurgliemeža *Murex brandaris*. P. lietoja arī *glezniecībā* un *kosmētikā*.

PUTTI (itāliešu val. *putto* – eņģelītis, amors) – rotaļīgas bērnu figūras *tēlotājā mākslā*, it īpaši *baroka* un *rokoko* *ciļņos*, *gleznojumos*, *sīkplastikā* un *dekoratīvi lietišķajā mākslā* (Liepājas Sv. Trīsvienības baznīcas kanceles tēli, J. Slavičeks (?), 18. gs. 50. g.), bet Latvijā viens no lieliskākajiem P. tēlu veidotājiem bija J. M. Grafs (Rundāles pils Zelta zāles virsdurvju *kartuša* ar bērnu figūrām abās pusēs, Baltās zāles desmit virs *dzeģas* un četri atsevišķi sēdoši P. ir veidoti kā *apaļskulptūras*).

R

RACIONĀLISMS (latīņu val. *rationalis* – uz prātu attiecināms, saprātīgs) – stilistiska tendence 19. gs. 2. p.–20. gs. *arhitektūrā*. R. projektēšanas metodes pamatā ir funkcionāli ērtas celtnu telpiskās struktūras, to konstruktīvo un arhitektonisko formu savstarpējās atbilstības principi. R. viskonsekventāk izpaužas *funkcionālisma* un *konstruktīvisma* arhitektūrā, kam raksturīgs ģeometrisks būvmasu kārtojums, gludas sienu virsmas. R. arhitektūras attīstība saistīta ar celtniecības industrializācijas, standartizācijas un tipizācijas iespējām, kā arī ar arhitektūras un *dizaina* iespēju maksimālu izmantošanu. Rīgā R. *stila* principi vērojami 20. gs. 30. g. arhitektūrā – daudzstāvu īres namos, blokēkās, kā arī sabiedriskajās celtnēs Valmierā, Rūjienā, Madonā, Liepājā.

REĀLISMS (latīņu val. *realis* – priekšmetisks, *res* – lieta, priekšmets) – patiesi īstenības attēlojums mākslā un literatūrā. Šaurākā nozīmē par R. sauc 19. gs. vidus Eiropas mākslas un literatūras virzienu, kurā galvenie motīvi bija ikdienas dzīve un rūpīgi vērota sociālā vide. R. bija protests pret *romantisismam* un *klasicismam* raksturīgo idealizēšanu, mitoloģiskajām tēmām un majestātiskajiem, bet sadomātajiem dabasskatiem. R. aizsācējs Eiropā bija itāliešu mākslinieks Karavadžo, 17. gs. šo virzienu sadzīves *žanrā* konsekventi turpināja holandieši (t. s. “mazie holandieši”), *ainavā* (J. van Reisdāls u. c.) un *kļusajā dabā* (V. Klāss u. c.). R. aizsācējs franču mākslā bija G. Kurbē (“Apbedīšana Ornānā”, 1850). Krievijā R. spoži pārstāvēja t. s. “peredvižņiki” (V. Perovs, I. Repins). 20. gs. sāk. R. tendences bija vērojamas M. Utriljo darbos. 19. gs. latviešu mākslā R. raksturīgs K. Hūna darbiem, J. Rozes *portretiem*, J. Federa *ainavām*.

REFLEKSS (mākslā) – *krāsu* nianse gleznā (retāk – *grafikā*), kas rodas, uz priekšmetiem krītot gaismai, kura atstarota no citiem objektiem (apkārtējiem priekšmetiem, debesīm u. c.).

REGULĀRAIS PARKS, arī **regulārais dārzs**, **franču parks** (angļu val. *regular park* (*garden*), franču val. *parc regulier*, vācu val. *regelmäßiger Garten*) – parks ar regulāru plānojumu, *kompozīcijas* izvērsana gar centrālo asi. Tam raksturīgas taisnas līnijas un skaidru aprišu dominantes ar apcirtiem kokiem un krūmiem ģeometrisku figūru veidā. R. p. galveno vietu ieņem pils. No pils ved centrālā *aleja*, kas sadala parku divās daļās. R. p. raksturīgi arī celiņi un aleju norobežošana ar bosketiem – dekoratīviem koku vai krūmu puduriem, kā arī ūdens parteri – ģeometrisku figūru veidā izveidoti baseini. R. p. radās Ēģiptē. Tas bija izplatīts arī Babilonijā un Asīrijā, Persijā un Ķīnā.

Eiropā R. p. atdzimšana sākās *renesanses* laikā, bet vislielāko uzplaukumu piedzīvoja Luija XIV valdīšanas laikā. Francijā par R. p. radītāju uzskata A. Lenotru (*Vaux le Vicomte* parks, 1656–1661, Versaļas pils parks, 1662), kurš izveidoja R. p. sistēmu, t. s. franču parku, apvienojot *klasicisma* un *baroka* principus.

RELIKVĀRIJS (latīņu val. *reliquarium*) – dekorēts katoļu kulta piederums, kurā atrodas relikvija. *Baroka* stilā veidotu R. centru veido saules staru vainags, kas līdzīgs monstrancei – katoļu dievnama kulta piederumam (grezns trauks, parasti ar saules staru vainagu centrā, kurā glabājas dievmaize [hostija] un kuru dievkalpojumā [benedīcijā vai procesijās] izrāda pielūgšanai). Latvijā viens no skaistākajiem R. atrodas Liepājas Katoļu baznīcā (1772).

RELJEFS (franču val. *relief*, latīņu val. *relevare* – pacelt), sk. *cilnis*.

RENEŠANSE (franču val. *renaissance* – atdzimšana) – Rietumeiropas un Centrāleiropas kultūras attīstības periods 14.–16. gs. Nosaukums radies Itālijā 15.–16. gs., ar to apzīmēja antīkās mākslas atdzimšanu. Pirmo reizi jēdziens “R.” minēts mākslas zinātnieka D. Vazāri mākslinieku biogrāfijās ar vārdu “*rinascimento*”. Sevišķi spilgti R. principi attīstījās *arhitektūrā* un *tēlotājā mākslā*. Mākslinieki pievērsās anatomijas studijām un *perspektīvas* likumu pētīšanai. Arī arhitektūru pamatoja uz inženierzinātnēm, statiku un materiālu pretestības aprēķiniem. Reliģiskās tēmas R. mākslinieki risināja savdabīgi laicīgā manierē – svēto tēli tika veidoti kā tipiski R. laika cilvēki. Visagrāk un konsekvētāk R. māksla attīstījās Itālijā. Tur šo mākslas laikmetu var iedalīt četros lielos posmos – *protorene-*

sanse (13. gs. 2. p.–14. gs.), kad Vidusitālijā R. savdabīgi “ielaužas” *gotikā*, 2) *agrā* R., kad pasaules atveidojums kļūst par plastiski perspektīvo attiecību sistēmu (Džoto, Mazačo, Alberti, Donatello), 3) *dižrenesanse* – augstāko sasniegumu laiks visās kultūras jomās, bet vispožāk tā uzplaukst *glezniecībā* (Leonardo da Vinči, Mikelandželo, Rafaēls, Bramante), 4) *vēlā* R., kad kultūru spēcīgi ietekmē kontrreformācijas un *baroka* laikmeta sākums (Ticiāns, Džordžone, Tintoreto). Spoži un savdabīgi R. izpaužas Vācijā, Nīderlandē, Francijā – t. s. ziemeļu R. (Nīderlandē – J. van Eiks, P. Brēgels; Vācijā – A. Dīrers). Latvijā R. māksla 16. gs. 2. p. grūti atdalāma no *manierisma*.

RESTAURĀCIJA (latīņu val. *restauratio* – atjaunošana) – mākslas darbu atjaunošana sākotnējā izskatā. R. sastāv no mākslas darba konservācijas un mākslinieciskās R. Konservācijas procesā tiek apturēta mākslas darba tālāka bojāšanās un nodrošināta tā saglabāšanās. Mākslinieciskā R. palīdz atgūt sākotnējo mākslas darba koptēlu. 18. gs. ar gleznas R. saprata vienkāršu aizkrāsošanu. Slaveno Leonardo da Vinči *fresku* “Svētais Vakarēdiens” ir sabojājuši ne tikai paša mākslinieka eksperimenti ar *krāsām* un mitrums klostera virtuvē, kur tā bija novietota, bet arī 18. gs. neprasmīgā R. Tikai 20. gs., kad R. sāka attīstīties kā zinātne, restauratori noņēma freskas liekās kārtas un nostiprināja to, ko radījis pats Leonardo. 20. gs. R. bija cieši saistīta ar ķīmiju, fiziku, mikrobioloģiju, klimatoloģiju. Latvijā nozīmīgas R. darbnīcas atrodas Ārzemju mākslas muzejā: *glezniecības* un *grafikas*, kurās praktizējušies daudzi Latvijas restauratori. Par lielāko R. “darbnīcu” Latvijā jāuzskata Rundāles pils, kuras Lielās *galerijas plafona* R. sākās 1972. g. Rundāles pili I. Lancmanis ir realizējis visa *ansambla* R. un atjaunošanas principus, no kuriem viskomplicētākā bijusi *interjeru* R., kā arī komunikāciju ierīkošana. 1975. g.

sākās Rundāles pils *parka* R. 1975.–1976. g. izcirta vecos kokus, stādīšanas darbus pabeidza 1988. g. Parkā joprojām tiek veikta R.

RETABLES (spāņu val. *retablo*) – *altāra* dekoratīvā paaugstinājuma daļa. Parasti novietots uz menzas (*altāra galda*). R. var būt arī brīvtāvošs vai piestiprināts pie sienas, tas var sasniegt grandiozus izmērus un sniegties līdz pat *kupolam*. R. parasti izgatavoja no alabastra, *marmora* vai koka un rotāja ar *kokgriezumiem*. Latvijā viens no skaistākajiem R. atrodas Liepājas Sv. Trīsvienības baznīcā (18. gs. 50. g.).

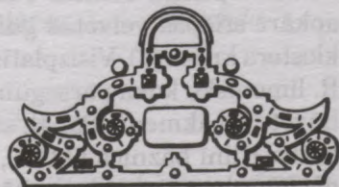
RITMS (grieķu val. *rhythmos*: no *rheos* – plūsma, vienmērīgums, saskaņotība) – noteiktu (vienādu vai līdzīgu) vienību sistemātiska atkārtošana. Lai arī R. ir ļoti nozīmīgs mūzikā un dzejā, tomēr arī plastiskajās mākslās tam ir sava loma. R. ir jebkura veida *ornamenta* pamatā, ne mazāk svarīgu vietu tas ieņem *arhitektūrā*. Mākslā sarežģīts R. rada nemieru, nestabilitāti, un otrādi – vienmērīgs, plūstošs R. mākslas darba *kompozīciju* padara līdzsvarotu un harmonisku.

RIZALĪTS (no itāliešu val. *risalita* – izvirzījums) – ēkas *fasādes* sienas daļa, kas izvirzīta uz priekšu visā ēkas augstumā. Tiek izmantoti sānu R., kuri izkārtoti simetriski, un centrālie R., kas atrodas fasādes centrā. R. ir tikai dekoratīvs raksturs.

ROKAJS (franču val. *rocaille* – gliemežnīca) – *rokoko stila* galvenais *ornamenta* elements, kas apvieno asimetriskā *kompozīcijā* gliemežvāka daļu, *akanta* lapu motīvus un dažādas līknes (Rundāles pils Rožu istabas sienas rotājums, Baltās zāles *stuka* veidojumi, *Porcelāna kabineta* R. *kartušas* u. tml.).

ROKOKO (franču val. *rococo*: no *rocaille* – gliemežvāku ornaments) – 18. gs. Eiropas un Amerikas tēlotājas mākslas, arhitektūras, dekoratīvi lietišķās mākslas un modes stils, kam raksturīgi fantastiski *ornamenti*, gliemežnicu, koraļļu motīvi un ziedu vitnes. 18. gs. arhitekti sāka projektēt nelielas ēkas, kuru interjeru neiztrūkstoša sastāvdaļa bija darba *kabinets* ar rakstāmgaldu, bet salonos iecienīts kļuva jauns *mēbeļu* tips – *šēzlongs*. Mēbeļu izgatavošanā plaši izmantoja *sarkankoku*. No austrumiem tika sūtīti dārgi audumi, kuros bija ieausti zelta un sudraba diegi. Aristokrātu mājās iekārtoja buduārus un intīmus kabinetus. Kolekcionāru ievēribu guva Ķīniešu *porcelāna* priekšmeti un mēbeles, kas bija speciāli domātas Eiropas tirgum. Salonu interjeros dominēja pasteltoņi – balts ar gaiši zilu, zaļu, sārnu, ļoti daudz zelta. Centrālais interjera priekšmets – neliels *kamīns* ar *marmora* un *stuka* apdari. Uz kamīna – spogulis greznā ietvarā. Speciāli sievietēm tika izgudrots sekretārs (kumodes, rakstāmgalda un kabineta apvienojums) ar slepeniem nodalījumiem mīlas vēstulītēm un kanapē (dīvāns, kurā apvienoti divi trīs krēsli). Anglijas R. cieši saistās ar slavenā mēbeļmeistara T. Čipendeila vārdu, kurš no sarkanā *mahagonija* izgatavoja krāšņus R. kumodes, stiklotus skapjus un R. stila krēslus. R. pārliecinoši izpaudās gleznotāju A. Vato, F. Bušē, Ž. O. Fragonāra darbos, kā arī tēlnieka E. Bušardona u. c. daiļradē. Latvijā izcilākie R. paraugi ir skatāmi Rundāles pili: Baltās zāles Porcelāna kabinets un Rožu istaba.

ROLVERKS – ornamentāls motīvs *manierismā*, kas atgādina dzelzs kalumu ar dažādos virzienos satītām sloksnēm. Parasti izmanto *kartušās*.

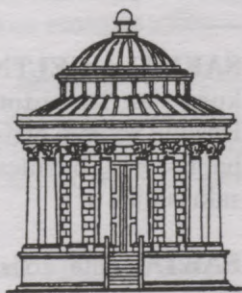
Rolverks

ROMANTISMS (franču val. *romantisme*) – idejisks un mākslas virziens Eiropas un ASV garīgajā kultūrā 18. gs. beigās–19. gs. 1. pusē. R. attēloja neparastas parādības un apstākļus, saspringtas situācijas; priekšplānā izvirzot ar kaislībām apveltītu, traģiski vientuļu cilvēku. R. raksturīga pacilātība, emocionalitāte, subjektīvisms, simboli un hiperbolizācija. *Tēlotājā mākslā* R. kā virziens attīstījās 19. gs. 1. pusē. Tas izpaudās pagātnes idealizācijā, interesē par Austrumu tautu kultūru, emocionalitātē, arī intīmi psiholoģiskajā *portretā* un noskaņu *ainavā*. Ievērojamākie pārstāvji: T. Žeriko, E. Delakruā, F. Rids, F. O. Runge. Latvijā R. attīstījās 19. gs. baltvācu mākslā (J. Z. Grune); 19. gs. 2. p. – K. Hūna, J. Federa, A. Baumana daiļradē.

ROMĀNIKA (vācu val. *Romanik*, latīņu val. *Romanicus* – romiešu) – *arhitektūras* un mākslas *stils* Eiropā laikā no 10. līdz 13. gs. Tam raksturīgas vienkāršas, masīvas formas, pusaploces *arkas* un nosacīts reliģisko sižetu tēlojums. Nosaukums “R.” radies 19. gs. Mākslas zinātnieki ar to apzīmēja arhitektūru, kas izveidojās Rietumeiropā laikā no 5. līdz 12. gs., akcentējot, ka romāņu māksla šeit nomainījusi antīko mākslu. Vispīlīgāk R. izpaudās arhitektūrā – baznīcās, nereti ar cietokšņu raksturu, un sabiedriska rakstura celtnēs. Visnozīmīgākās R. bija klostera baznīcas, kas parasti bija novietotas klostera ēku kompleksa centrā. Pie baznīcas atradās pagalms, kam apkārt stiepās velvētas *galerijas* un *krustejas* (Rīgas Doma klostera krustēja). Visizplatītākais baznīcas tips R. bija *bazilika*. R. limenisko koka pārsegumu aizvietoja ar *velvēm*; *tornis* tika būvēts no akmens. Par R. stila baznīcu arhitektūras paraugu kļuva Klinī baznīca (1118), kurā sāņjomi vairs nebeidzās *apsīdas*, bet stiepās tai apkārt. Par klasiskiem kļuva divu veidu dievnami: 1) dievnams ar vienu lielāku apsīdu galvenā *joma*

galā un divām mazākām apsīdām sānu jomu galos un 2) dievnams ar *kapelu* vainagu un eju ap centrālo apsīdu. Spilgts R. arhitektūras paraugs ir arī Kānas pilsētas Etjēna baznīca (11. gs.), kuras *fasādes* galvenais akcents ir divi gludi, 100 m augsti torņi. Fasādē nav neviena rotājuma – te dominē tikai vienkāršība un skarbums. Bagātīgi rotāta ir slavenā Puatjē Dievmātes baznīca, kuras fasādē sevišķi izceļas trīs *portāli* un logs tās centrā. Virs portāliem stiepjas divas aklo *arkāžu* joslu rindas, bet *kapiteļus* rotā *ornamenti* un fantastisku dzīvnieku atveidi. Latvijā R. stila iezīmju aizsākums saistās ar vācu krustnešu ienākšanu Baltijā, bet Viduseiropā un Ziemeļeiropā šajā laikā jau vērojamas pirmās *gotikas* pazīmes. Šī laikposma tipiskākā celtne Latvijā ir Rīgas Doma baznīca, kuru 1211. g. iesvētīja bīskaps Alberts (tās altāra daļa tika pabeigta 1226. g.).

ROTONDA (itāliešu val. *rotonda*, latīņu val. *rotondus* – apaļš) – neliela, apaļa celtne, kas segta ar *kupolu* un ko parasti ietver *kolonāde*. R. raksturīga jau seno grieķu un seno romiešu *arhitektūrā*, tomēr īpaši plaši tā izplatījās *renesanses* laikā. Par populārāko R. var uzskatīt kapelu *Tempietto* Sv. Pētera kalnu klosterā (*San Pietro in Montorio*) pagalmā (arh. D. Bramante, 1502). R. tipa celtņēs nereti iekārtoja zāles, būvēja arī dārzu *paviljonus*.

Rotonda

ROZE (ROZETE), sk. *gotiskā roze*.

RUSTIKA (latīņu val. *rusticus* – rupjš, vienkāršs) – virsmas klājums ar rupji apdarinātiem akmeņiem. Nosaukums radies

no vārda *rusts* – liels akmens, kura priekšpuse ir nepulēta, bet gan rupji aptēsta, tādējādi radot neapstrādāta akmens iespaidu. Par R. dēvē arī akmens klājumu celtnē vai arī sienas veidošanu ar rustiem. Pirmo reizi šādu paņēmieni izmantoja Senajā Romā, un tas radīja masīvuma iespaidu. *Renesanses* laikā Itālijā ar rustiem rotāja pilsētas pilis – *palaco*. Izcilākie itāliešu R. piemēri: *Palazzo Pitti* (arh. F. Brunelleski, 1440–1466) un *Palazzo Medici-Riccardi* (arh. B. Mikeloco, 1445–1459). R. izmantoja arī *baroka* un *manierisma* laikā.

RUSTS (latīņu val. *rusticus* – rupjš, vienkāršs) – akmens ar rupji tēstu virsmu. R. izmanto ēkas *fasādes* apdarē – *rustikā*.

S

SAKRĀLĀ CELTNE (latīņu val. *sacer (sacri)* – svēts) – ēka, kura tiek izmantota reliģiskajai darbībai un ceremonijām. Dažādu reliģiju attīstības gaitā izveidojušies dažādu S. c. tipibaptistēriji, baznīcas, *kapelas*, kapličas, *katedrāles*, klosteri, sakristejas u. c.

SAKTA – rota, ko izmanto tērpa saspraušanai. Eiropā S. pazīstama jau kopš bronzas laikmeta, Latvijā – kopš 1. g. tūkst. pr. Kr. Vidējā dzelzs laikmetā pārsvarā tika darinātas stopsaktas. Kopš 8. gs. ieviesās pakavsaktas, kuras kļuva ļoti populāras Latvijas teritorijā. Krekliem lietoja sudraba, retāk – vara vai bronzas, bet Kurzemē – arī *dzintara* saktas. *Villaines* parasti sasprauda ar sudraba saktām, no kurām greznākās sastopamas Kurzemē. Villaiņu sakta ar piekariem bijusi pazīstama tikai Dienvidkurzemē.

SALONS (franču val. *salon*, itāliešu val. *salone*: no *sala* – zāle) – no 15. līdz 17. gs. par S. dēvēja reprezentācijas telpu Itālijas pilīs, vēlāk arī citu valstu pilīs. 17. gs. par S. sāka dēvēt literāri māksliniecisku pulciņu, kura pārstāvji pulcējās privātā mājā (piemēram, marķīzes de Rambuē S.). 19. gs. par S. sauca periodisku mākslas darbu eksponēšanas vietu, bet Francijā kopš 1653. gada pastāvēja S., kurš bija oficiāla *tēlotājas mākslas* izstāde ar lielu sabiedrisku rezonansi. S., kas darbojās Parīzē, organizēja Francijas Karaliskā akadēmija. Sākotnēji S. nebija pastāvīgas atrašanās vietas, bet kopš 1673. g. to rīkoja Pale-Rojāla pili, bet no 1699. g. – Luvrā (līdz 1763. g. – Lielajā *galerijā*, bet 1737.–1848. gadā – Kvadrāta salonā). Līdz 1746. g. S. izstādes tika organizētas katru gadu, bet vēlāk – ik pēc diviem gadiem. 18. gs. vidū S. eksponēja apmēram 400 darbu, bet kopš 18. gs. beigām – 800–1000. Gleznas izstādīja vairākās rindās citu virs citās. Galvenajā zālē tika demonstrēti akadēmijas biedru darbi, pārējos darbus apskatei izlika blakus esošajās zālēs.

SANDARAKS (grieķu val. *sandarakē* – sarkanais arsēns) – dzeltenī vai brūni, smaržīgi sveķi, kurus iegūst no dažiem ciprešu dzimtas kokiem Austrālijā vai Ziemeļrietumu Āfrikā. Sveķi izdalās paši vai arī pēc mizas ievainošanas. No S. izgatavo laku eļļas gleznu pārklāšanai.

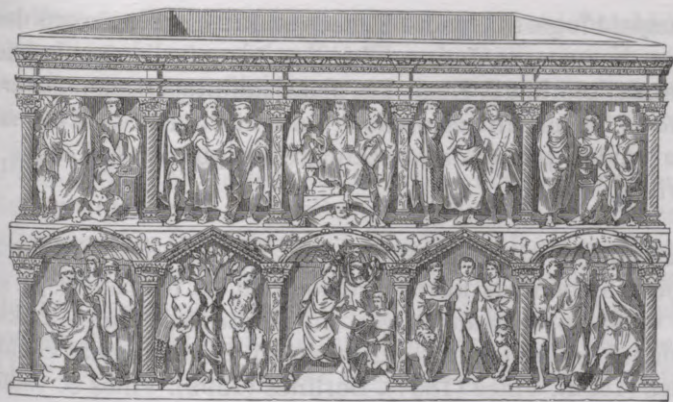
SANGĪNA (franču val. *sanguine*, latīņu val. *sanguis* – asinis) – miksts, sarkanbrūns zīmulis bez ārējā apvalka; arī *zīmējums*, kas zīmēts ar sangīna zīmuli. Izšķir dabisko (minerālu) un mākslīgo (no *kaolīna* un dzelzs oksīdiem) S. Mākslā S. izmantoja jau *renesanses* mākslinieki: Leonardo da Vinči, Rafaēls. Īpaši plaši to lietoja 18. gs., lai zīmētu dabā.

SARKANFIGŪRU STILS – vāžu *glezniecības* stils Senajā Grieķijā (6. gs. beigās–4. gs. pr. Kr.), kas nomainīja *melnfigūru*

stilu. S. s. raksturīgākā iezīme – uz trauka uzgleznotās figūras saglabāja māla oranžsarkano toni, bet fons tika noklāts ar melnu laku. S. s. meistari ar spalvu vai otu vāzes lakas kārtā ieskrāpēja figūras un ornamentālo rotājumu. Jaunais stils deva iespēju atveidot figūras dažādos rakursos. Pirmo reizi šī tehnika vērojama darbos, kas darināti Atēnu meistara Andokīda darbnīcā. Izcils S. s. stila pārstāvis bijis Eifronijs. S. s. uzplaukuma laiks ir 5. gs. pr. Kr., kad vāžu kompozīcija kļuva aizvien nosacītāka, spilgti tika attēlotas auguma aprises un tērps, toties izzuda ornamentalitāte. S. s. vāžu apgleznošanā populārākais un ražīgākais meistars bija Dūrijs, kurš centās šajā stilā ieviest melnfigūru stilam raksturīgo kompozicionālo harmoniju un lieliski izstrādāto trauka formu.

SARKANKOKS, sk. *mahagonijs*.

SARKOFĀGS (grieķu val. *sarx*, *sarkos* – miesa + *phagein* – saēst) – masīvs zārks, ko izgatavoja no dažādiem materiāliem – akmens, metāla – un dekorēja. Senajā Ēģiptē S. bija cilvēka ķermeņa formā un tajā guldīja mirušā iebalzamēto ķermeni. Koka S. bija dārgi, jo cēlkoka Ēģiptē bija maz, to pārsvarā ievada no citām zemēm. Šādos S. guldīja tikai dižciltīgos, pārējos – akmens S. Koka S. bija krāšņi rotāti ar uzrakstiem un *zīmējumiem*, tomēr tos kā mākslas darbus uztver tikai mūsdienās. Senajā Ēģiptē uzskatīja, ka pēc tam, kad mirušais atdzīvosies mūžīgajai dzīvošanai, atdzīvosies arī tas, kas ir uzzīmēts vai uzrakstīts uz S., tāpēc šeit gleznoja ainas no cilvēka pasaulīgās dzīves. Latvijā senākais un vērtīgākais S. ar mūmiju atrodas Arzemju mākslas muzejā. S. Baltijā nonāca 19. gs. b. vai 20. gs. sāk. Parasti ik pēc 40 vai 60 gadiem tik vērtīgām mūmijām veic rentgenanalīzi (kopā ar S.). Arzemju mākslas muzeja S. ar mūmiju pēdējā datortomogrāfija tika veikta 2000. gada vasarā.

Sarkofāgs

Par S. dēvē arī nelielu akmens *kapelu*, kas rotāta ar gleznojumiem, *ciļņiem*, uzrakstiem.

SAUSĀ ADATA (angļu val. *dry-point*, franču val. *pointe-seche*, vācu val. *Kaltnadel*) – grafikas veids, kurā *zīmējums* tiek ieskrāpēts metāla plāksnē bez *lakas* un skābes izmantošanas. Tipogrāfijas *krāsa* “iestrēgst” starp skrāpējumiem. S. a. *gravūrām* iespējami aptuveni 100 nospiedumu. S. a. izmantoja galvenokārt 17. gs., plašāku popularitāti tā guva vien 19. gs. S. a. tehnikā strādāja A. Dīrers, Rembrants, D. Vistlers u. c.

SCENOGRĀFIJA (grieķu val. *scēna* + *graphein*) – mākslas nozare, kas pievēršas teātra izrādes vizuālā tēla radīšanai atbilstoši lugas saturam un darbības apstākļiem. S. cieši saistīta ar teātra, dramaturģijas un *tēlotājas mākslas* attīstību. Senās Grieķijas teātrī bez teātra celtnes bija arī telpiskas dekorācijas, kas hellēnisma laikmetā papildinājās ar gleznotām dekorācijām. 15.–16. gs. sāk. Itālijā izveidojās perspektīvās dekorācijas

princips. 17. gs. sāk. radās kulises un krāšņas, mainīgas dekorācijas, kas savu nozīmi saglabājušas līdz mūsdienām. Latviešu S. pamatlicējs bija J. Kuga, kas plaši izmantoja nacionālās *arhitektūras* formas un nacionālo ornamentiku. Pēc Otrā pasaules kara izcilus panākumus scenogrāfijā guvuši A. Lapiņš un Ģ. Vilks.

SECESIJAS (vācu val. *Sezession*) – Vācijas un Austrijas mākslinieku apvienības, kuras izveidojās 19. gs. beigās–20. gs. sāk. Tās vērsās pret *akadēmismu* un pārstāvēja jaunos mākslas virzienus (galvenokārt – *jugendstilu*). Pazīstamākās S.: Mīnhenes (1892), Vīnes (1897), Berlīnes (1899). Vīnes S. vadītāji un iedvesmotāji bija G. Klimts un J. Hofmanis.

SELADONS – tikai Ķīnai raksturīgs smalks akmens masas *keramikas* izstrādājums, kura galvenās iezīmes ir īpatnējas formas un gravēts vai griezts *ornaments*. S. izstrādājumi ir glazēti ar *glazūru*, kas apdedzināšanas gaitā ieguvusi zaļganpelēku nokrāsu un caurspīdīgu toni. Šie izstrādājumi radās 7.–9. gs., bet savu nosaukumu ieguva Eiropā, kur tos ievada ievērojamā daudzumā.

SENTIMENTĀLISMS (franču val. *sentimentalisme* – jūtīgs, dvēselisks; no latīņu val. *sensus* – jūtas) – literatūras un mākslas virziens, kas, tēlojot subjektīvas jūtas, cenšas modināt pacilātību, sajūsmu, mīlestību, dabas skaistuma apjausmu u. tml. Plaši izplatīts bija 18. un 19. gs. *Tēlotājā mākslā* S. raksturīgs cilvēka tēla jūtu, dabiskas nepiespiestības akcentējums. Visspilgtāk izpaudās Ž. B. Grēza, Ž. O. Fragonāra, Ž. B. Šardēna un D. Hodovecka darbos. S. raksturīga aizraušānās ar *miniatūrglezniecību*, tika darināti *medaljoni* ar sentimentāliem piemiņas ierakstiem un mīļotā *portretiņiem*, lādītes,

kas rotātas ar ziloņkaula *inkrustācijām*, un glītas tabakdozītes. 19. gs. sākumā imperatore Žozefīne no Itālijas uz Franciju atveda *kamejas*, kas vēlāk guva popularitāti arī Berlīnē, Maskavā un Pēterburgā.

SĒPIJA (grieķu val. *sēpia* – tinteszivs) – brūna krāsviela, ko iegūst no tinteszivs – jūras gliemja (sēpijas) tintes dziedzera; arī *zīmējums*, kas darināts ar šo *krāsu*. S. piemīt *akvareļkrāsām* raksturīgas īpašības. Gleznošanai izmanto arī mākslīgo S., kuru iegūst no organiskām vielām. S. 18. gs. 2. p. un 19. gs. plaši izmantoja akvareļglezniecībā un zīmēšanai ar *otu* vai spalvu (Ž. O. Fragonārs, E. Delakruā). Latvijā ar S. strādājis K. Hūns.

SFINKSA (grieķu val. *sphinx*) – fantastiskas būtnes *statuja* Senajā Ēģiptē ar lauvas ķermeni un cilvēka galvu. Līdzās ceļam, kas veda no Zemesienes tempļa uz Hebrēna Augšējo *templi*, atradās Lielā S. (Senā valsts).

Iespējams, ka šī 20 m augstā S., kuras ķermenis veidots no dabiskas klints, bet milzīgās ķepas – no *kaļķakmens* plāksnēm, vēl vairāk nekā *piramīdas* atspoguļo faraona “dievišķo” izcelsmi. Ne velti S. galvu sedz lakats, kādu valkāja tikai faraoni, bet pieri rotā svētā čūska – Urejs, kas personificē valdnieka kroni un pasargā faraonu no ļaunajiem gariem. Mazākas sfinksas parasti novietoja gar tempļa sienām, bet Jaunajā valstī veidoja t. s. S. *alejas*.

Sfinksa

SFUMATO (itāliešu val. – gaistošs kā dūmi, neskaidrs) glezniecībā – tēloto objektu aizplīvurošana, pakļaušana *gaismēnas* un atmosfēras videi. Ar S. mīkstina gleznā attēloto priekšmetu un figūru kontūras, un ap šiem priekšmetiem tiek radīta gaisa ilūzija. Par S. izgudrotāju uzskata Leonardo da Vinči, šo

atklājumu viņš konsekventi izmantoja *portretā* "Mona Liza" ("Džokonda", ap 1502).

SIJA – lineārs konstruktīvs būvelements, kas pakļauts liecē. Izmanto ēkās, *tiltos*, estakādēs. Pēc izvietojuma un nozīmes izšķir galvenās S., kas pārsedz laidumu starp balstiem, un palīgsijas, kas balstās uz galvenās S.

SILUETS (franču val. *silhouette*) mākslā – apveids, priekšmetu kontūras, *grafikas* tehnikas veids; tumšs, vienkrāsains, plakans cilvēka vai priekšmeta attēls, kas uzzīmēts uz gaiša fona (vai otrādi) vai izgriezts no papīra vai saplākšņa. Šajā tehnikā veidoti pirmatnējie alu *zīmējumi*. Unikāli ir Senās Ēģiptes akmens *reljefu* S. Eiropā S. sāka izplatīties 18. gs. (*portreti* profilā, sadzīves ainas).

SIMBOLISMS (grieķu val. *symbolon* – zīme, simbols) – 19. gs. beigu virziens franču dzejā, kura ietekmē līdzīgs virziens izveidojās arī franču glezniecībā. S. vērojams arī tālaika teātrī un mūzikā. S. ietekmējies no vēlā *romantisma* un *prerafaelītu* mākslas. Glezniecībā S., atteikdamies no *reālisma* un *impresionisma*, ar *krāsu*, līniju un formu palīdzību simboliski izsaka noskaņas, jūtas, psiholoģiskus stāvokļus. Par izcilākajiem franču S. pārstāvjiem uzskata G. Moro, P. P. de Šavanu, M. Deni, O. Redonu, D. G. Roseti; britu mākslā ievērojamākie simbolisti ir E. Bērns-Džons, A. Beklins un F. Hodlers; Šveicē – M. Klingers; Vācijā – F. fon Štuks; ASV – A. P. Raiders; Krievijā – M. Vrubels un V. Borisovs-Musatovs; Lietuvā – M. K. Čurļonis.

SIMETRIJA (grieķu val. *symmetria*) – matērijas strukturālās organizācijas īpašība, spēja pareizi un proporcionāli izvietot veselā daļas (dabā un mākslā) attiecībā pret centru vai simet-

rijas asi. Dabā izplatītā S. (kreisā un labā cilvēka sejas un ķermeņa puse, zieds, kristāls u. tml.) bija pamatā *ornamenta* daudzveidībai, *arhitektūras ansambļa kompozīcijai, pilsētībūvniecībai*. Arhitektūrā, *tēlotājā mākslā un dekoratīvi lietišķajā mākslā* par skaistāko tiek uzskatīta prasme samērot S. ar asimetriju, saglabājot mākslas darba harmoniju.

SIRREĀLISMS (franču val. *surréalisme*) – viens no *modernisma* virzieniem 20. gs. literatūrā un mākslā. Ap 1922. g. S. attīstījās no *dadaisma*. 1924. g. A. Bretons publicēja slaveno "Sirreālisma manifestu", kurā akcentēja domu, ka māksliniekam iedvesma jāsmēlas zemapziņas domās un vīzijās. Laikā starp Pirmo un Otro pasaules karu S. kļuva par vienu no dominējošajiem mākslas virzieniem modernisma mākslā; tajā tika izmantotas daudzveidīgas tehnikas. S. balstījās uz Z. Freida bezapziņas teoriju. S. izmantoja Freida izstrādāto "Brīvo asociāciju metodi". Par vienu no S. aizsācējiem *tēlotājā mākslā* uzskata A. Masonu un viņa automatisma *zīmējumus*, kā arī itāliešu-šveiciešu tēlnieku A. Džakometi, kura *tēlniecības* darbos vērojama tieksme ar minimāliem līdzekļiem panākt maksimālu izteiksmīgumu. S. pārstāvji bija vienisprātis ar P. Klē, ka mākslinieka darbs nav racionāli plānojams. Izcili sirreālisti bija arī Ī. Tangī, H. Miro, R. Magrits, bet par populārāko un savdabīgāko mākslinieku tiek uzskatīts S. Dalī, kurš ar saviem sīki, detalizēti un rūpīgi izstrādātajiem darbiem modina skatītājos sajūtu, ka šajā šķietamajā neprātā noteikti vajadzētu būt kādai jēgai (glezna "Sejas un augļu vāzes parādīšanās pludmalē", 1938). S. var dēvēt arī par "tiekšanos pēc neiespējamā" (pēc R. Magrita gleznas "Tiecoties pēc neiespējamā", 1928). Par S. apoligētiem literatūrā uzskata arī dzejniekus L. Aragonu un P. Eliāru. Arī kinorežisors L. H. Bunjuels uzskatāms par sirreālistu.

SKARABEJS (latīņu val. *scarabeus*) – liela vabole, kuras garums ir 2–4 cm. Par svētu S. uzskata sakarā ar kūniņas pārvēršanos vabolē, kas atgādina mūmijas augšāmcelšanos. Svētā S. attēls tiek izgatavots no akmens. Vaboles – skarabeja attēls ir viens no daudzveidīgākajiem Saules dieva iemiesojumiem, kuru izmantoja kā zīmogu, vēra *krellēs*, iestrādāja *gredzenos*, vienlaikus izmantojot arī kā sirds simbolu apbedījumos.

SKICE (franču val. *esquisse*, angļu val. *sketch*, vācu val. *Skizze*) – mākslas darba uzmetums, sagatave, kuru parasti izstrādā pirms lielāka mākslas darba radīšanas. S. atklāj darba ieceri un galvenās *kompozīcijas* sastāvdaļas. Nozīmīgai *skulptūrai* vai gleznai parasti veido S. sēriju, kurā vērojamas dažādas izstrādātības pakāpes. Daudzām S., piem., P. P. Rubensa (“Marijas Mediči vēsture”, 1622–1625) un E. Delakruā (1830–1840) S. ir liela mākslinieciska vērtība.

SKULPTŪRA (latīņu val. *sculptura*), **plastika, tēlniecība-tēlniecības** darbs, kurā īstenība tiek atspoguļota trīsdimensiju tēlos. Tēlnieks, studējot dabu un vispārinot dabas novērojumus, kā arī materiāla izvēli pakļaujot darba mākslinieciskajam saturam, veido skulpturālo formu. Tēlniecībā izšķir *apaļskulptūru* un *cilni*. Iespējams arī abu veidu apvienojums vienā mākslas darbā. Piemēram, Brīvības pieminekli Rīgā vainago Brīvības statuja – apaļskulptūra, bet pieminekļa lejasdaļā izkārtoti cilņi. Termins “S.” jāattiecina tikai uz to tēlniecības daļu, kas saistās ar darbu cietajā materiālā – akmenī (*marmors*, *granīts*, *smilšakmens*, *kaļķakmens*) vai kokā.

SMILŠAKMENS – drupiezis, kas izveidojies, sacementējoties smiltīm. Izšķir rupjgraudainus, vidēji graudainus un smalkgraudainus S. Izmanto *tēlniecībā*. Piemēram, Brāļu kapu *ansambla* skulpturālo grupu veidojumā izmantots vācu S.

STAFĀŽA (vācu val. *Staffage*: no *staffieren* – papildināt ainas ar figūrām) – otršķirīgas, neliela izmēra cilvēku un dzīvnieku figūras *ainavā* (*glezniecībā* un *grafikā*). Rietumeiropas 17.–18. gs. glezniecībā S. bija ļoti populāra.

STATUETE (franču val. *statuette*) – figūra *tēlniecībā*, kas ir daudz mazāka par cilvēka dabiskajiem izmēriem. S. tiek izmantotas *interjera* dekorēšanai.

STATUJA (latīņu val. *statua*) – cilvēka vai dzīvnieka attēlojums *tēlniecībā* dabiskā lielumā vai lielāks. Parasti S. tiek novietota uz neliela postamenta. S. ir visizplatītākais *pieminekļa* veids.

STĒLA (grieķu val. *stēlē* – stabs) – vertikāli novietota akmens plāksne, kurai ir memoriāla, piemiņas, dažreiz pierobežas zīmes nozīme. Tā rotāta ar uzrakstiem, ar *reljefu* vai glezniecisku attēlu. Senajā pasaulē S. bieži tika darinātas par godu kādam notikumam, piemēram, “Vanagu stēla” Babilonijā (2550. g. pr. Kr.), kas tagad atrodas Luvrā.

STEREOBATS (grieķu val. *stereobatēs*: no *stereos* – masīvs, pamatīgs) – antīkajā *arhitektūrā* *tempļa* vai *kolonādes* pamatne, kas parasti sastāvēja no trim pakāpieniem.

STIKLS (angļu val. *glass*, franču val. *verre*, vācu val. *Glas*) – viens no plašāk izplatītajiem mākslinieciskajiem materiāliem. Izšķir 3 S. veidus: 1) *smilšakmens*, 2) kalcija-smilšakmens, 3) kalcija-svina (kristāls) stiklu. S. ir caurspīdīgs, ķīmiski noturīgs, estētiski vērtīgs materiāls. *Dekoratīvi lietišķajā mākslā* S. izmanto gan dekoratīvo trauku izgatavošanai, gan *vitrāžās*, retāk – *arhitektūras* detaļu papildināšanai. Mākslā senāk S. papildināja ar *emalju* (Venēcijas S.), slīpējumu un gravējumu

(čehu S.), dimanta slīpējumu (angļu S.), dimanta punktējumu (holandiešu S.), krāsu (krievu S.).

STILIZĀCIJA (franču val. *stylisation*: no latīņu val. *stilus* - stils) – 1) attēlojamo figūru dekoratīvs vispārinājums ar vienkāršotu *zīmējumu* un formas atveidu, *krāsu* un apjoma izmantojumu. To plaši izmanto gan *dekoratīvi lietišķajā mākslā*, gan *plakātā*, gan *monumentālajā glezniecībā*, gan *lietišķajā grafikā*; 2) kāda vēsturiskā mākslas vai *arhitektūras stila* imitācija. Atšķirībā no tiešas vēsturisko stilu izmantošanas (*eklektisms*) S. paredz dziļāku motīvu un līdzekļu izmaiņu.

DE STIJL (“*De Stijl*”) – 20. gs. nīderlandiešu mākslinieku un arhitektu grupa, kas uzskatīja, ka dzīvē visam jābūt mākslas apņemtam – jebkurai funkcijai jābūt estētiskai. Nosaukums cēlies no žurnāla “*De Stijl*” (dib. P. Mondrians un T. van Dūsburgs, 1917–1931). D. S. idejas spēcīgi ietekmēja mākslinieku apvienību *Bauhaus*.

STĀJGLEZniecība – *glezniecības* veids, kurā darbiem piemīt patstāvīgs raksturs atšķirībā no *monumentālās glezniecības*, kas saistīta ar *arhitektūru*. Termins S. atvasināts no vārda “stāja”, kas ir sens molberta sinonīms. Uz dēļa darināti S. darbi *enkaustikas* tehnikā bija pazīstami jau Senajā Grieķijā. Viduslaikos S. pārsvarā bija svētbilde – *ikona*, kas darināta uz dēļa *temperas* tehnikā. S. nozīme palielinājās *renesanses* laikmetā. S. uzplaukumu 15. gs. veicināja Nīderlandes mākslinieka Jana van Eika veiktie *eļļas glezniecības* pilnveidojumi. S. ir nozīmīgākais mūsdienu *tēlotājas mākslas* veids.

STILS (latīņu val. *stilus* runas veids, izklāsts, stils) – tēlu sistēmas, māksliniecisko līdzekļu un daiļrades paņēmieni kopums. Var runāt par atsevišķa daiļdarba vai *žanra* S., par

laikmeta vai māksliniecisku virzienu un skolu S. Sengrieķu valodā ar vārdu *stylos* apzīmēja rakstīšanai uz vaskotām plāksnītēm domātu irbuli. Ar laiku vārda nozīme paplašinājās.

STRŪKLAKA (itāliešu val. *fontana*: no latīņu val. *fons* – avots) – arhitektoniski veidota dekoratīva ūdens iztece ar augšupejošu vai lejupplūstošu strūklu. S. nereti ir ar bagātīgu skulpturālu rotājumu. Termins saistīts ar seno romiešu avotu dievu Fontu. Sākotnēji (arī vēl tagad – Armēnijā) S. simboliski iezīmēja dzeramā ūdens vietas. Vēlāk ūdens strūklas apvienojums ar arhitektoniskiem un skulpturāliem veidojumiem kļuva par iecienītu *parku* un dārzu dekoratīvu elementu. S. veidoja antīkajās pilsētās; ļoti populāras tās bija islāma zemēs. 1764. g. irāņu meistars Omers veidoja slaveno Bahčisarajas strūklaku – t. s. Asaru strūklaku, viduslaikos Nirnbergas galvenajā laukumā tapusi S. “Dailā aka”, bet 18. gs. N. Salvi veidoja slaveno barokālo S. Romā, kuru dēvē par Trevi strūklaku pēc tās īpašnieka vārda. Versaļas un Pēterhofas *regulārajos* (franču) *parkos* tika veidoti grandiozi S. *ansambļi* ar *kaskādes* (pakāpjveida) elementiem. *Baroka* laikā bija populāras zemas, uz visām pusēm it kā plūstošas S. ar horizontālām kaskādēm, kurās “peldējās” dekoratīvas, mitoloģiskas būtnes, bet kopš 20. gs. S. veido ar izteiktu vertikālu akcentu.

STUKS (itāliešu val. *stucco* – ģipsis) – mākslīgs materiāls, no kā veido dekoratīvās *tēlniecības* darbus un *arhitektūras* detaļas. S. veido no ģipša un kaļķa masas ar piedevām. Īpaši izplatīts *baroka* mākslā. Vispirms viss dekors tiek uzskicēts ar zīmuli tieši uz sienas. Dekorū S. masā veido ar tēlnieku instrumentiem, uz rupjākas masas to pakāpeniski modelējot smalkāku un beigās virsmu fakturējot ar smalkzobainu steku. Parasti iepriekš atlej lielāku figūru apjomu (piemēram, *putti* un puķes), tad tās apstrādā un montē iecerētajā vietā. Šādi strādājusi

J. M. Grafa brigāde, veidojot Rundāles pils Baltās zāles S. veidojumus (1767–1768, restaurēti 1972–1980). Mūsdienās modeli pēc projekta *zīmējuma* vispirms izveido plastilinā vai mālā, koriģē un tad atlej ģipsī.

STŪPA – memoriāla celtnie indiešu *arhitektūrā*. S. sāk celt valdnieka Ašokas laikā, un tajā glabāja Budas relikvijas (apģērbu, zobus, matus, grāmatas). Vissenākās S. atrodas Bharutē, bet viena no agrīnākajām un pati populārākā ir Sančī S., kura celta no sarkanajiem ķieģeļiem, apšūta ar sarkanu *smilšakmeni*, dekorēta ar *reljefiem*, kuros atainoti notikumi no Budas dzīves. S. augstums ir 23,6 m, diametrs – 32,3 m. S. augšdaļā atrodas 8 horizontāli apļi, kas simbolizē glābšanas pakāpienus (ceļu) uz atpestīšanu.

Stūpa

SUPREMĀTISMS (latīņu val. *supremus* – augstākais) – krievu *avangarda* virziens, kurā *glezniecību* reducēja līdz izteiksmes līdzekļu minimumam, ar to saprotot mākslas augstākās virsotnes un nonākot pie *abstrakcionisma*. S. iedibinājās ap 1913. g. ir K. Maļevičs, kurš par mākslas impulsu uzskatīja

nepieciešamību visu pakārtot tīrām sajūtām, bezpriekšmetiskajai izpausmei ("Melnais kvadrāts": līnijas un figūras dinamiskās kombinācijās; sērija "Balts baltā": baltas līnijas un figūras uz balta fona). S. spēcīgi ietekmējis V. Kandinska daiļradi, daļēji – arī Bauhaus skolu.

SVEĶI (angļu val. *resin*, franču val. *resine*, vācu val. *Harz*) – atšķirīgas cietības vielas dažādās krāsās, kuras iegūst no augu vielmaiņas galaprodukta. Dabiskie sveķi dalāmi cietajos (*dzintars*, kopals) un mīkstajos (mastika, *sandaraks*). S. izmanto, lai izgatavotu eļļas un spirta lakas eļļas glezniecībai: kopš 20. gs. 30. gadiem šīs lakas izgatavo arī no sintētiska materiāla, piemēram, akrila. Glezniecībā un restaurācijā plaši izmanto lakas, kas iegūtas no sveķiem, jo tās piešķir gleznai ne tikai spīdumu, bet arī ilgmūžību.

Š

ŠAN ŠUI (ķīniešu val. "kalni – ūdeņi") – ķīniešu *tīstokļu glezniecības* veids, kurā *kompozīcijas* pamatelements ir kalni un ūdenskrātuves kā viscienījamākā dabas daļa ķīniešu pasaules uztverē. Šis mākslas veids ir saistīts arī ar ķīniešu uzskatiem par pasaules vīrišķo un sievišķo pusi. Š. š. izveidojās Ķīnā pirmajos gs. pēc Kr., bet visaugstāko attīstības pakāpi sasniedza 10.–13. gs. (mākslinieki Go Si, Li Tan, Ma Juans). Glezniecības veids saglabājis savas tradīcijas līdz pat mūsdienām. Š. š. tehnikā darinātie darbi pārsvarā tiek gleznoti ar minerālajām krāsām vai arī ar *tušu*, visbiežāk ar tušas pludinājumiem, kas visspilgtāk atklāj dabas vienotību. Š. š. nereti papildināja arī ar *kaligrāfijā* rakstītām dzejas rindām.

ŠAMOTS (franču val. *chamotte*) – keramikas veids: ugunsizturīgs māls vai *kaolīns*, apdedzināts ļoti augstā temperatūrā līdz plastiskuma zudumam. Š. masu sasmalcina un izmanto ugunsizturīgu izstrādājumu pagatavošanā. 20. gs. 2. pusē Š. plaši izmantoja *dārzu un parku arhitektūrā* un sīkplastikā.

ŠĒZLONGS – tapsēts, izstiepts krēsls, ko dēvē arī par dienas gultu. Š. sastāv no divām vai trijām daļām, tam ir atzveltne. Prototips mūsdienu dīvanam, kušetei, sofai. Š. sevišķi bija izplatīts Francijā 19. gs. 20. gados, kad Š. parasti rotāja ar smalkiem *kokgriezumiem* un *apzeltījumu*.

ŠPALERA (vācu val. *Spalier*, itāliešu val. *spalliera*) – *dekoratīvi lietišķajā mākslā* par Š. dēvē auduma, paklāja vai ādas rotājumus, kas tiek eksponēti pie sienas. Kad 18. gs. parādījās papīra tapetes, arī tās dēvēja par Š. Š. rotāja ar sadzīviskām ainām, dekoratīviem elementiem vai *ornamentu*. Š. auda no zīda pēc mākslinieku zīmētām *skicēm*. Dārzu un parku mākslā par Š. dēvē *aleju* malās izvietotus vienādi apgrieztus krūmus vai arī stieplu vai koka līstīšu pinumus, ar kuriem nostiprina vītenaugus.

ŠŪNAKMENS – viens no *kaļķakmens* paveidiem, kuru plaši izmanto *tēlniecībā*. Š. ir porains, samērā trausls materiāls, kas lieliski noder liela izmēra tēlniecības darbu izgatavošanai vispārīnātās vai stilizētās formās. Latvijā Š. izmantots Rīgas Brāļu kapu celtniecībā.

ŠŪPULIS – iekārta vai atbalstīta kustināma guļvieta zīdaiņiem. Latvijā senākie Š. darināti no krijām, pīti no salmiem, skaliem, dobtī no koka. Š. parasti iekarināja atsperīgā likstī vai piestiprināja pie izliektas pusloka pamatnes.

TEKSTILMĀKSLA (angļu val. *textile*, franču val. *tissu*, vācu val. *Stoff, Gewebe*) – dekoratīvās mākslas veids. T. mākslas darbi tiek izgatavoti, izmantojot dažādus aušanas paņēmienus un autortehnikas. Arheoloģiskajos izrakumos atrasti seno ēģiptiešu lina audumi, ķīniešu un irāņu zīda audumi, kā arī indiešu apdrukas tehnikā apstrādātie kokvilnas audumu fragmenti. *Renesanses* laikā Itālijā plaši izplatījās audumi, kuriem bija sarežģīta apdruka, kuri bija austi no zīda, kā arī samta audumi ar apgleznojumiem, kuros izmantoti dzīvnieku motīvi vai tekstilizstrādājumi ar sīku augu motīvu apdruku.

TĒLNICĪBA – tēlotājas mākslas veids, trīsdimensiju māksla, kurā mākslas tēlu veido, “atņemot” (atskaldot) akmenī, kokā vai “pieliekot” (veidojot) mālā, plastilinā, gipsī. Gatavo mākslas darbu pēc tam var arī atliet bronzā. Cieto materiālu ciršana, neizgatavojot *modeli*, prasa augstu meistarību (Mikelandželo, K. Zāle). T. izšķir *apaļskulptūru, cilni, medaļu vai plaketi*. Cilvēka figūru var attēlot visā augumā (*statuja*) un mazākā (*statuete*). T. iedala *monumentālajā* un *dekoratīvajā* T. – darbi paredzēti konkrētai vietai, gatavoti saistībā ar *arhitektūru* un *ainavu*. T. sīkāk iedala *monumentālajā* T. un *memoriālajā* T., stājtēlniecībā (skulptūras, kas veidotas bez noteiktas piesaistes apkārtējai videi), sīkplastikā (neliela izmēra T. darbi). Augstu līmeni T. sasniedza Senajā Grieķijā, kur tā bija dominējošais mākslas veids, kurā radīja kanonizētus dievu un cilvēku tēlus. Reālistiskais *portrets* T. attīstījās Senajā Romā. Viduslaikos T. bija cieši saistīta ar arhitektūru, galvenokārt ar kulta celtnu arhitektūru. *Renesanses* laikā T. pamazām atbrīvojās no reliģijas iespaida un radīja reālistiskus tēlus. *Manierisma*

un *baroka* laikā T. bija izteikti dekoratīvs raksturs, antikās T. tradīcijas atdzīvināja *klasicisms*. 20. gs. T. bija saistīta ar *modernisma* tendencēm *kubismā*, *konstruktīvismā*, *sirreālismā*. Mūsdienās T. darbus rada ar minimāliem izteiksmes līdzekļiem, dažādojot materiālu iespējas.

TĒLOTĀJA MĀKSLA – mākslas veids, kas īstenību atspoguļo vizuālos tēlos (plaknē vai telpā). T. m. līdztekus *arhitektūrai* un *dekoratīvi lietišķajai mākslai* ir nozīmīgs mākslas vēstures izpētes objekts. T. m. iedala trijos veidos: 1) *glezniecībā* (mākslas tēli tiek radīti uz plaknes ar *krāsām*, *līnijām*, *gaismēmām*), 2) *grafikā* (*zīmējums* un *gravīra*, kur ar dažādiem instrumentiem kokā, akmenī vai metālā iegriez vai ieskrāpē attēlu, kuru pēc tam ar krāsas palīdzību pārnes uz papīra), 3) *tēlniecībā* (trīsdimensiju māksla, kurā mākslas tēlu veido, “atņemot” (atskaldot) akmenī, kokā vai “pieliekot” (veidojot) mālā, plastilinā, gipsī. Gatavo mākslas darbu pēc tam var arī atliet bronzā).

TEMPERA (itāliešu val. *tempera*: no *temperare* – jaukt krāsas) – *krāsas* vai glezna, kas darināta ar šīm krāsām. T. krāsu pigmentu šķīdināšanai izmanto emulsiju. Izplatītas ir emulsijas, kuras sastāv no ūdens un olas dzeltenuma vai arī no ūdenī izšķīdinātas dzīvnieku līmes, kas sajaukta ar eļļas laku. Olas T. krāsas tradicionāli izmanto *ikonu glezniecībā*.

TEMPLIS (latīņu val. *templum* – svētnīca) – reliģiskiem rituāliem paredzētas *sakrālas celtnes* forma. Tā senākais nosaukums “dievu mītne” atbilst tikai dažiem T. veidiem. Pirmie T. tika celti senajos Austrumos. Divupē senākie T. bija “Baltais templis” un “Sarkanais templis” Urukā (4. g. t. beigās pr. Kr.), kā arī Elobeidā atrastais templis (27.–25. gs. pr. Kr.). Ar savu monumentalitāti vēl mūsdienās pārsteidz Senās Ēģiptes Jaunās

valsts T. Karnakā un Luksorā (15. gs. pr. Kr.). Klasiskie indiešu T. celti 12.–13. gs.: Sūrjas T. (galvenā celtne rotāta ar milzu riteņiem uz ārējām sienām, kas simbolizē Saules dieva ratus), Lingaradžas un Radžarani T. T. ir ļoti populārs antīkajā *arhitektūrā*. Vēsturiski veidojušies dažādi T. tipi: kristiešu baznīca, musulmaņu *mošeja*, budistu *pagoda*, jūdaistu sinagoga. Viduslaikos T. kļuva par vietu ne tikai reliģiskajiem rituāliem, bet arī tautas sapulcēm, ar tādu nozīmi arvien biežāk darbojas dažādi T. mūsdienu reliģijās.

TERAKOTA (itāliešu val. *terra cotta* – apdedzināta zeme, franču val. *terre cuite*) – *keramikas* veids, neglazēti izstrādājumi no apdedzinātiem vientoņa māliem (sarkans, brūns, krēmkrāsas, pelēks, zaļgans), apdedzināti 1000 °C. *Mākslas vēsturē* T. izstrādājumi pazīstami jau kopš neolīta laika. Senajā Grieķijā, Ķīnā un Indijā bija sastopamas T. vāzes, trauki, sīkplastika, *arhitektūras* dekorī.

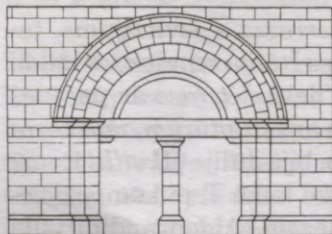
TERASE (franču val. *terrasse* – zeme) – vaļēja vai segta mājas piebūve (bieži vien stiklota vai apjozta ar *balustrādi*). T. visvairāk raksturīgas piļu *arhitektūrai*, tās izmantotas arī 20. gs. privātmāju un sabiedrisko ēku celtniecībā. Dažreiz T. tiek izvietota uz plakana ēkas jumta.

TERASES PARKS (itāliešu val. *terrazza* – izvīrījums, *terase*) – *regulāra parka* tips, kas radies Itālijā *renesanses* laikā. No galvenās, centrālās ēkas lejup “devās” *terase* ar parādes kāpnēm un *kaskādēm*. T. p. dekorēja ar *skulptūrām*, *maskaroniem*. *Renesanses* laikā populārs T. p. bija Jūlija III *villa Romā* (arh. Dž. Vinjola, 1550–1555). *Baroka* laikā T. p. kompozicionāli kļuva daudz sarežģītāki, piemēram, Aldobrandini *villa Fraskati* (arh. Dž. della Porta, 1598–1603).

TERMAS (latīņu val. *thermae*: no grieķu val. *thermos* – karsts) – seno romiešu sabiedriskās pirtis. T. eksistēja arī Senajā Grieķijā, bet tikai romiešu sadzīvē T. kļuva sevišķi populāras. T. bija oriģināli projektētas sarežģītas inženiertehniskās būves. Sabiedriskajās T. līdzās pirts daļai bija iekārtotas arī sporta zāles, simpoziju telpas un eksedras – mazas telpas sarunām. Vienas no lielākajām bija Karakallas T. Romā (206–217).

TILTS – inženiertehniska un arhitektoniska būve pār ūdens tecēm, pār gravām un pār ielejām. Pār jūras šaurumiem un ličiem būvē iekārtos tērauda T. Pār ceļiem būvē ceļu pārvadus, pār apbūvēm – estakādes. Pēc transporta veida, kas kursē, izšķir dzelzceļa T., autoceļu T., gājēju T., cauruļvadu T. Pēc galveno konstrukciju veidiem T. iedala siju, loku, rāmju, iekārtajos, vanšu un kombinētu sistēmu T. Pirmie akmens T. sastopami jau Senajā Romā, tādus būvēja arī viduslaikos. Metāla T. sāka būvēt 19. gs. beigās, konstrukcijas pārklājot ar čuguna lokiem vai iekarot ķēdēs. Pirmais dzelzsbetona T. radies Francijā 1877. gadā. Savdabīgu pilsētas seju veido paceļamie T. Pēterburgā.

TIMPANONS (grieķu val. *tympanon*) – laukums starp *portāla* durvju apmali un *arkas* loku.

Timpanons

TĪSTOKLIS, gleznas – ķīniešu nacionālās laicīgās *glezniecības* veids. 4.–6. gs. T. galvenokārt bija vai nu horizontāla, vai vertikāla forma. Šķērstistokli apskatīja, pamazām attinot virzienā no labās puses uz kreiso. T. nepārsniedza 3 m garumu. Turpretī garentīs-

tokli atritināja virzienā no augšas uz leju, un tā garums nereti sasniedza pat 10 m. Ķīniešu gleznotājs T. neievietoja masīvā, plastiskā rāmī, bet gan eksponēja to vienkāršā ietvarā ar smalku brokāta apmali T. divās garākajās malās. T. pamats bija papīrs vai zīds. T. atvēra tikai apskates laikā, lai meditētu.

TOGA (latīņu val. *toga*: no *tegere* – nosegt) – pilsoņu apģērbs Senajā Romā. T. romiešiem bija virsējais apģērbs, un tas bija īsts krokās kārtošanas mākslas darbs, kas piešķīra valkātājam svinīgu un dižciltīgu izskatu. T. parasti bija baltā krāsā, bet senāta locekļiem to papildināja sarkana apmale.

TOKONOMA – Japānas 15.–16. gs. *arhitektūrā* niša tējnīcas *paviljona interjerā* vai tradicionālās dzīvojamās mājas galvenajā istabā, kurā atradās *tīstokļi*, kā arī *porcelāna* trauks vai vāze ar *ikebanu*.

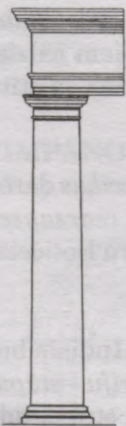
TONALITĀTE (franču val. *tonalité*) – *kolorīta* vai *gaismēnas* kopnoskaņa *glezniecībā* vai *grafikā*. T. ir tuva tādiem jēdzieniem kā “kopīgais krāstonis”. Gaismēnas T. visbiežāk saistīta ar grafiku.

TONDO (itāliešu val. *tondo*) – apaļa formāta *glezniecības* darbs vai skulpturāls *cilnis*. Termins “T.” radies itāliešu *renesanses* laikā, kad tapa darbi “Madonna ar mazuli” (Sandro Botičelli, Rafaēls, Mikelandželo) šādā formātā.

TORĀNA – akmens vārti ar grieztiem *reljefiem* Indijas budisma kulta *arhitektūrā*, kuri ved uz indiešu *relikvāriju – stūpu*. Viena no agrīnākajām un populārākajām ir Sanči stūpa, līdz kurai var nonākt pa četriem T., kas orientēti uz visām četrām debespusēm.

TORNIS – brīvstāvoša telpiska augstceltne. Agrajos viduslaikos aizsardzības vajadzībām cēla *donžonus*, sargtorņus, cietai šķēršļus. Donžonus būvēja grūti pieejamās vietās un apjoza sākumā ar koka, vēlāk – ar mūra sienām. Donžons bija veidots taisnstūra formā, ar šaurām vītņu kāpnēm un nelielām telpām produktu uzglabāšanai un dzīvošanai briesmu gadījumos. Mūsdienīgu pilsētvidei raksturīgi televīzijas T. T. nereti ir pilsētas svarīgākā dominante. Parīzes dominante ir Eifeļa tornis, kuru Pasaules izstādei Marsa laukumā uzcēla G. Eifelis (1889). Tas konstruēts no viegla tērauda spraišļu konstrukcijām un paceļas 300 m augstumā.

TORSS (itāliešu val. *torso*) – *skulptūra*, kas attēlo daļu no cilvēka ķermeņa bez galvas, rokām un kājām. T. var būt daļa no kādreiz pilnībā veidotas skulptūras. Senākie T., kas saglabājušies, ir antīko *statuju* detaļas.

Toskāniskais
orderis

TOSKĀNISKAIS ORDERIS (itāliešu val. *toscano*, latīņu val. *tuscano* – etrusku) – viens no klasiskajiem orderiem. Tas veidots kā *doriskā ordera* paveids. Ordera kolonna ir gluda (bez kanelūrām), tai raksturīga bāze (plints un tors), divdaļīgs profilēts kapitelis un gluda frīze.

TOTĀLĀ MĀKSLA (latīņu val. *totalis* – viss, kopumā, visaptverošs) – 20. gs. 60. gadu *avantgarda* estētiskas termins, kas apzīmē centienus nonivelēt un iznīcināt ne tikai robežas starp mākslas veidiem un žanriem, bet arī starp mākslu un realitāti. Tas izpaudās tādās akcijās kā *hepenings*, *performanss*, *multi-media*, *lend-arts* u. c. T. m. piekritēji ir arī autori apgalvojumam,

ka jebkurš realitātes fragments un visa pasaule ir mākslas darbs.

TRANSEPTS (latīņu val. *trans* – pāri un *saeptum* – žogs) – šķērsjoms, kas atrodas starp dievnama vidusdaļu un *apsīdu*, un reizēm tam ir savs iedalījums *jomos*.

TREČENTO (itāliešu val. *trecento*, bur-tiski – 300) – 14. gs. māksla Itālijā. Tā ir itāliešu *gotikas* un *renesanses* mākslas turpmāka attīstība itāliešu kultūrā (sk. *renesanse*).

TRIENNĀLE (latīņu val. *triennalis* – trīsgadīgs) – mākslas izstāde vai festivāls, kas notiek regulāri ik pēc trim gadiem, piemēram, Baltijas valstu *glezniecības T. Sarikojums* var notikt ik pēc trim gadiem vienā un tajā pašā vietā vai arī katreiz citā vietā, un vietas var tikt mainītas noteiktā secībā.

TRIGLIFS (latīņu val. *triglyphus*, grieķu val. *triglyphos* – trīsreiz izgriestais) – taisnstūra akmens plātne ar vertikālu rievojumu. Mijoties ar *metopām*, veido *doriskā ordera frīzi*.

TRIJKĀJIS – bronzas statīvs uz trim kājām, visbiežāk – salokāms; antīkajā laikā izmantoja, lai uz tā novietotu upurēšanas rituāla piederumus.

TRIPTIHS (grieķu val. *triptychos* – trīskāršs) – 1) trīsdaļīga glezna, visbiežāk – svētbilde, kas bija populāra 14.–16. gs. Eiropas mākslā. T. izmantoja kā liela izmēra *altāra kompozīcijas*; 2) *glezniecības* vai *grafikas* (retāk – *tēlniecības*) darbs, kas

Transepts

Transepts

sastāv no trim daļām, kuras apvieno viena ideja vai tēma. Vidējā (centrālā) daļa parasti arī ir centrālās tēmas atklājēja, tāpēc nereti to izmēru ziņā darina kā vislielāko. T. var veidot no atsevišķi ierāmētiem *audekliem* vai grafikas lapām vai arī uz vienas plaknes, daļas atdalot ar rāmi vai līniju.

Triumfa arka

TRIUMFA ARKA (latīņu val. *triumphus* – karavadoņa – uzvarētāja sagaidīšana un *arcus* – arka) – monumentāla arhitektoniska būve, kas veidota klasiskā *orderu* sistēmā, – svinīgi ieejas vārti no koka, akmens vai metāla par godu kādai nozīmīgai uzvarai vai citam vienlīdz svarīgam notikumam. T. a. popularitāti guva Senajā Romā un tajos *arhitektūras stilos* (*klasicisms* u. c.), kuri pamatojās Senās Romas mākslā. T. a. ir trīs

vai viens (retāk – divi) *arkas joms*. Celtnes augšējā daļā parasti izvietotas *statujas* vai *skulptūru grupas*. Visslavenākā ir Tita triumfa arka Romas Forumā (81) un Septimija Sevēra trīsaiļu arka Romā (203). *Renesanses* laikā T. a. motīvu izmantoja baznīcas *portālu* izveidē (Sv. Andreja baznīca Mantujā, arh. L. B. Alberti, 1472–1494). Ļoti populāra T. a. Parīzē ir t. s. “Zvaigznes arka” (arh. Ž. F. Šalitrēns, 1806–1837). Par T. a. dēvē arī arku starp vidusjomu un altārgalu baznīcā.

TUNIKA (latīņu val. *tunica*) – kreklveida seno romiešu apģērbs, kuru sākotnēji darināja no vilnas auduma, bet, sākot ar 4. gs. pr. Kr., – no linu auduma. Sākotnēji T. bija tikai rok-

caurumi, bet piedurkņu nebija, tās sāka piešūt vēlāk. Sievietes valkāja T., kas sniedzās līdz potītēm, vīriešiem tā bija līdz ceļgaliem. Sievietes vīrs T. valkāja vēl vienu – bezpiedurkņu T., bet vīrieši – *toġu*.

TUŠA (vācu val. *Tusche*) – kvēpu melnā T. vai sintētiskā organisko pigmentu krāsainā T. suspensija vai šķīdums ūdenī ar saistvielu (želatīnu u. c.) un antiseptisku vielu (timola u. c.) piedevu. Izmanto zīmēšanai, gleznošanai, rasēšanai, rakstīšanai.

TUŠAS MAZGĀJUMS – gleznojuma veids, kas bija izplatīts Ķīnā Tanu periodā (618–907) un ko ķīnieši uzskata par īpašu mākslas veidu. Slavenākais T. m. meistars bija Vans Veī. Viņa darbi saglabājušies tikai kopijās. Visslavenākais mākslinieka darbs ir “Sniega vētras atblāzma” (citā tulkojumā “Kalni zem ūdens”). T. m. parasti tiek attēlota vispārināta kalnu aina no augsta skatpunkta, bez sīkām detaļām un cilvēkiem.

UKIJOE – koka *gravīras* paveids Japānā 17.–19. gs. Gravīrām izmantoja dažādas koku šķirnes – ķirsi, bumbieri, samšītu. U. radīšanā ir trīs stadijas. Vispirms mākslinieks izveido *kompozīciju*. Uz plāna, caurspīdīga papīra uzzīmē kompozīciju un papīru pielīmē *gravēšanai* sagatavotam dēlim. Pēc tam gravēris – griezējs pēc *zīmējuma* izstrādā tik dēļu, cik *krāsās* mākslinieks iecerējis veidot kompozīciju. Dažreiz japāņu mākslinieki strādāja pat ar 30–35 dēļiem. Pēc tam dēlim tika uzklāta krāsa un uz sagatavotā papīra sākās iespiešana, izmantojot vienīgi roku darbu. Iespiešanas procesā izmantoja lakošanu, tonēšanu,

U

metāla vai perlamutra pulvera uzklāšanu. U. gravīra pilsētnieku mājās sāka aizstāt dārgo *glezniecību*.

URNA (latīņu val. *urna*) – apbedīšanas trauks, kuru izgatavo no akmens vai *keramikas*, retāk – no metāla. U. glabā mirušā pīšļus. Pazīstama jau neolītā. U. tika izmantota seno grieķu, romiešu, slāvu, baltiešu apbedīšanas tradīcijās. Senie romieši U. ar senču pīšļiem glabāja mājās speciāli iekārtotās telpās. U. dažkārt veidoja mājokļa vai cilvēka figūras veidā (etrusku kultūrā). Dažas tautas U. ievietoja līdzenajos kapos.

V

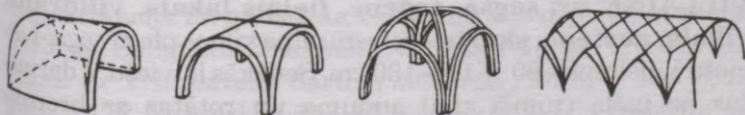
VARA GREBUMS – *grafikas* iespiedtehnika, mehāniskās *dobspiedes* paveids. Par V. g. sauc arī šajā tehnikā izpildītu darbu. Pirmais V. g. radās 1446. g. Tas bija izpildīts ar tērauda griezni, kam ir rombveida šķēlums, uz vara plāksnes veidojot līniju kombinācijas. No metāla *gravīras* var iegūt aptuveni 1000 nospiedumu. V. g. raksturīgi dažādi paralēlu un krustotu līniju grupējumi. Pirmie vara gravētāji – itālieši un vācieši – ierosmi guva no zeltkaļu veikuma. Pirmos oriģinālos V. g. smalkās tonalitātēs sāka darināt A. Dīrers, vēlāk V. g. intensīvi tika izmantots *glezniecības* darbu reproducēšanai. Par izcilu V. g. meistarū uzskatāms latviešu mākslinieks O. Ābelīte. Viņa darbos visbiežāk galvenie tēli ir zirgi, kuru straujās kustības ļoti labi sader ar V. g. izteiksmes līdzekļiem. V. g. galvenais izteiksmes akcents ir līnija. V. g. darbi parasti ir neliela izmēra.

VASKA GLEZNIECĪBA (angļu val. *wax painting*, franču val. *peinture a la cire*, vācu val. *Wachsmalerei*) – *glezniecības* tehnika, kurā kā saistviela tiek izmantots vasks. Tā kā vasks ir

ķīmiski mazaktīvs un ūdensnecaur laidīgs, V. g. darbi līdz mūsdienām ir saglabājuši pirmatnējo krāsu svaigumu un krāsu slāņa noturīgumu. Senajā Ēģiptē 14. gs. pr. Kr. V. g. izmantoja ēku ārsienu krāsošanai. Senajā Grieķijā 5. gs. pr. Kr. ar vasku pārklāja *marmoru* ne tikai dekoratīvā, bet arī ilgākas saglabāšanas nolūkā. Senajā Grieķijā tika izgudrota arī *enkaustikas* tehnika, kas vēlāk kļuva par V. g. galveno veidu; slaveni ir t. s. *Fajjūmas portreti*. Viduslaikos V. g. nomainīja pret "auksto metodi" (vaska krāsas mērcēja terpentīnā) vai arī "vaska *temperu*" (emulsija ar eļļu piemaisījumu). 20. gs. V. g. izmantoja galvenokārt *restaurācijā*.

VĒDEKLIS – piederums (*aksesuārs*), ko izmanto, lai atvēsinātos; arī *dekoratīvi lietišķās mākslas* izstrādājums, kas radies senajos Austrumos. Bija izplatīts Senajā Ēģiptē, Indijā, Japānā un Ķīnā. V. bija iecienīts arī dienvidu zemēs. Senajā Ēģiptē par V. kalpoja vienkārša palmas vai lotosa lapa. Vēlāk V. sāka darināt no dažādiem materiāliem – koka, metāla, auduma, papīra. Ķīnā un Japānā radās saliekami V., un vēlāk tie izplatījās Eiropā un bija sevišķi populāri 17. gs. un 19. gs. pirmajā pusē. V. var būt arī ļoti grezni: darināti no zīda, ziloņkaula, kā arī rotāti ar dārgakmeņiem un smalkiem griezumiem.

VELVE – arkveida būvkonstrukcija telpas vai tās daļas pārsegumam. Ja arkveida konstrukciju lieto vienlaikus divās vai vairākās plaknēs, pārseguma svara radītā spiedes slodze koncentrējas uz *kolonnām* vai *piloniem*. *Romāniskas arhitektūras* galvenā īpašība ir līmeniska koka pārseguma aizvietošana ar V.

Velves

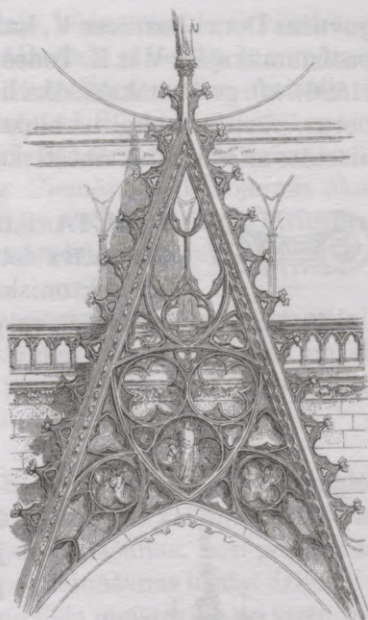
VIDEOMĀKSĻA (angļu val. *video art*) – viens no mūsdienu mākslas veidiem, kas radās *avangarda* eksperimentālo meklējumu sakarā 20. gs. 60. g. sākumā. V. pamatā – videotehnikas un datortehnikas iespēju apzināšanās, lai spētu iluzori parādīt realitāti. V. ir attēlu izgatavošana, izmantojot elektronisku kameru (attēls no skaņa), kas savienota ar magnetofonu un pieslēgta monitoram, attēlu sintezatoram vai datoram. Attēli var būt fiksēti (stopkadrs) vai kustīgi, uzņemti un izplatīti reālā laikā, elektroniski apstrādāti vai arī radīti ar datora palīdzību, un tie vienmēr ir monitora formātā. Tehnikas vizuālo līdzekļu izmantošana mākslas valodā tuvina V. *konceptuālajai mākslai*. Par V. pamatlicēju tiek uzskatīts korejiešu izcelsmes mākslinieks N. D. Paiks un V. Fostels.

VILLA (latīņu val. *villa* – lauku māja, muiža) – lauku māja ar dārzu un *parku*. Seno romiešu V., kuras bija domātas atpūtai un izpriecām, iekļāva visdažādākās celtnes, gleznieciski sagrupētas ap atvērtu pagalmu, dīķi, kanālu, kā arī *skulptūras* (Mecenāta villa Tivoli 1. gs. pr. Kr.). *Renesanses* laikā Itālijā izveidojās centriska V. ēka ar *kupolu* un *portikiem* pie visām četrām *fasādēm*, piemēram, *Villa Rotonda* netālu no Vičencas (arh. A. Palladio, 1551–1567). *Baroka* laikā V. būvniecībā atkal atdzima centriskā *kompozīcija* ar bagātīgu plastisko dekoru – Aldobrandīni V. Fraskati (1598–1603). 19.–20. gs. V. kļuva par komfortablu viengimenes ārpilsētas vai kūrorta māju – Savoijas V. Puasī netālu no Parīzes (arh. Š. E. Lekorbizjē, 1928–1931).

VILLAINĒ, arī *sagša, seģene, lielais lakats, villdrāna, vīkala, austene, skusts* – četrstūrains vilnas plecu sega. Latviešu V. lielums – 90 × 110–130 cm. Senākās latviešu V. darinātas no mēļa (tumši zila) auduma un rotātas ar bronzas gredzentiņu rindu pie apmales. Vēlāk raksts izkārtots trīs-

stūros un arī centrā. 13. gs. V. sāka rotāt ar krāsainu *izšuvumu*. Zemgalē sastopamās V. ir bez izšuvuma, tās rotātas ar celu apaudu un krāsaīnām bārkstīm galos. Kurzemes V. ir izšūtas vai austas ielocītā rakstā, tās ir smagnējas un košās krāsās. Latgalē darināja gaišas, smalkas V. ar svītrdūrienu izšuvumu. Alsungā pazīstamas arī sīkrūtotās V.

VIMPERGS (vācu val. *Wimperg*, franču val. *gable*) – dekoratīvs smailgala *frontons*, kas veido *gotikas* celtņu *portāla* un logu ailas augšējo noslēgumu. V. parasti rotā ažiūri vai reljefi griezumā.

Vimpergs

VIROTŅU ALTĀRIS – *altāris*, kas bija izplatīts *gotikas* laikmetā – altāris ar vairākām salokāmām sānu daļām.

VITRĀŽA (franču val. *vitrage*, latīņu val. *vitrum* – stikls) – monumentālās *glezniecības* veids; attēla vai *ornamenta* veidojums no krāsaina vai apgleznota *stikla*. Parasti V. ir trīs galvenie *krāsu* laukumi – sarkans, zils, dzeltens. Pirmo reizi V. parādījās Ziemeļfrancijā 12. gs. beigās, bet V. mākslas uzplaukuma laiks ir 13. gs. Spilgtāku krāsaīnību V. piešķir 13. gs. ieviestā zilā krāsa. Ar V. ir slavēna Šartras *katedrāle*, kurai ir 186 V., no kurām 172 ir saglabājušies 12. gs. stikli. V. bija izplatīta arī Spānijā, Bizantijā un Vācijā. Latvijā visplašāko popularitāti

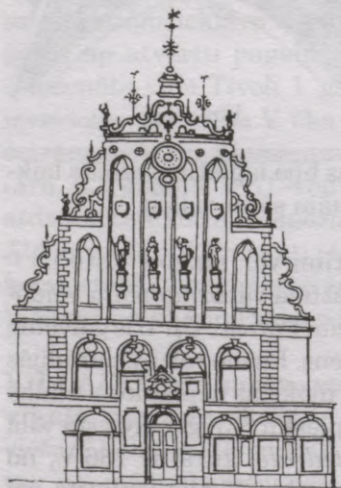
guvušas Doma baznīcas V., kas tapušas 19. gs. 90. g. Viena no pazīstamākajām V. ir E. Todes *diptihs* "Sv. Lūka un Sv. Jānis" (1896). 20. gs. V. mākslā sāka lietot t. s. biezo *stiklu* – skaldītus, lietus, pūstus vai kaltus blokus. Svina dzīsoļjums nereti tika aizstāts ar cementu, sintētiskajiem sveķiem, *dzelzi*.

Volūta

VOLŪTA (latīņu val. *voluta*) – arhitektoniski dekoratīva detaļa spirālveida ievijumu formā. Arhitektoniskā *ordera kapitēļa* sastāvdaļa. V. ir *karnīžu* vai *portālu* dekoratīvs elements.

Z

Zelminis

ZELMINIS – jumtgale, divslīpju jumta noslēdzošā siena, kuras pamatā ir trīsstūra forma. Greznākais gotiskais Z. Latvijā ir Sv. Jāņa baznīcas pakāpjveida Z. rietumu *fasādē*. Tas paceļas virs horizontālas *dzegas*, ir rotāts ar profilētiem *pilastriem* un horizontālām gaiša apmetuma joslām.

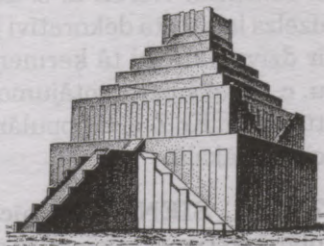
ZELTA GRIEZUMS – ideāls samērs starp veselo un atsevišķo, starp veselo un tā daļām. Z. g. atklāja sengrieķu matemātiķis Eiklids, atrodot, ka taisnes nogriežņi AB var sadalīt tādās divās daļās, lai taisnstūris, kura malas

ir viss nogrieznis un viena tā daļa, būtu vienāds ar kvadrātu, kas konstruēts uz otras daļas. Abu daļu attiecība ir apmēram 8:13 jeb 1:1,26, bet taisnstūri, starp kura malām eksistēja šī attiecība, nosauca par zelta taisnstūri. Rīgas pilsētas būvmeistars no 1789. gada K. Hāberlands vairākas birģeļu dzīvojamās mājas veidojis, izmantojot Z. g. Piemēram, dzīvojamās ēkas Kalnciema ielā 30 un Smilšu ielā 5 uzceltas, ievērojot attiecības 1:2 ne tikai plānā un *fasādē*, bet arī būvdetaļās.

ZEMCILNIS, bareljefs – *tēlniecības* veids, kur skulpturālais tēls veidots saistībā ar plakni. Z. apjomīgās daļas izceļas mazāk par pusi no sava apjoma. Z. bija populārs Senajā Ēģiptē, augstvērtīgi ir Z., kuros attēlota faraona Ehnatona ģimene.

ZEMGLAZŪRAS ZĪMĒJUMS – mākslas *keramikā* zemglazūras *krāsu* gleznojums ar *otu* uz *porcelāna* vai *fajansa* izstrādājuma pirms glazēšanas un apdedzināšanas. Ļoti populāras Z. z. ir kobalta krāsas, kas pēc apdedzināšanas iegūst dziļu zilu toni. Z. z. veikšanai nepieciešama liela meistarība un virtuozitāte, jo tas veicams tikai vienu reizi un nav atkarojams vai labojams.

ZIKURĀTS (akadiešu) – pakāpjveida tornis, *sakrālā celtne* Meopotāmijā, kurā cita virs citas novietotas vairākas paralēlas vai nošķeltas *piramīdas*. Augšējā apjomā atradās svētnīca. *Terases* simboliski veidoja dažādās *krāsās*, pārsvarā izmantoja melno, sarkano, balto krāsu. 2.–1. g. tūkst. pr. Kr. Z. celti arī Irākā un Irānā.

Zikurāts

ZĪMĒJUMS (angļu val. *drawings*, franču val. *dessin*, vācu val. *Zeichnung*, itāliešu val. *disegno*) – attēls, kas iegūts, zīmējot uz jebkuras virsmas ar sausu vai mitru priekšmetu. Z. mākslinieks rada vienā eksemplārā, strādādams uz papīra ar zīmuli, spalvu, *otu*, krītu, ogli u. tml. Z. izteiksmes līdzekļi ir līnija, *gaismēnas*, toņi un pustoņi, tumšie un gaišie laukumi. Visbiežāk Z. ir *skice* vai studija, sagatavošanās darbs topošajai kompozīcijai. Zīmējuma tehnikā darina arī pabeigtas, patstāvīgas kompozīcijas. Tādi darbi ir Leonardo da Vinči, A. Dīreram, N. Pusēnam, Rembrantam. Lai Z. saglabātu ilgāku laiku, to fiksē, uzpūšot īpašu stiprinošu šķīdumu, kas sikās pigmenta daļiņas piesaista pie papīra.

ZĪMUĻA MANIERE (franču val. *maniere de crayons*, vācu val. *Krayonmanier*) – *punktūra* paveids, kur punktu variācijas tiek iepunktētas metāla plāksnē, kodinot ar skābi, un kur šie punktiņi atgādina krītiņa vai sangīnas imitāciju. Z. m. parādījās 18. gs. un galvenokārt tika izmantota kā reproducējoša tehnika.

ZOOMORFAIS STILS (grieķu val. *zōon* – dzīvnieks un *morphē* – forma) – ar šo terminu saprot ne tikai *stilu*, bet arī noteiktu tēmu loku, kas saistīts ar dzīvnieku pasauli, tomēr visbiežāk ar to saprot *dekoratīvi lietišķās mākslas* darbus vai *ornamentu*. Nereti Z. s. dēvē par “zvēru stilu” – bronzas un dzelzs laikmeta dekoratīvi lietišķās mākslas stilu, kura pamatā ir dzīvnieku vai tā ķermeņa atveidojums sadzīves, greznuma u. c. priekšmetu rotājumos. Z. s. uzplaukumu sasniedz 1. g. tūkst. pr. Kr. Z. s. ir populārs skitu, sarmatu un Dienvidsibīrijas cilšu mākslā.

ZVANU SIENA – baznīcas sienas virsbūve vai brīvēstāvošs, plānā izstiepts taisnstūra arhitektoniskais veidojums ar vienu vai vairākām ailām, kur piekārt zvanus.

ŽANRS (franču val. *genre* – dzimta, veids) – tematiskā nozare tēlotājā mākslā. Visvairāk izplatītie Ž. ir vēsturiskais, sadzīves, batālais, mitoloģiskais, *portrets, ainava, kļusā daba, akts, animālija, marīna*. Mūsdienās vērojama Ž. savstarpējā mijiedarbība un sintēze.

ŽIRANDOLE (franču val. *girandole*) – 1) grezns figurāls sienas svečturis *baroka* vai *rokoko* stilā ar vairākām svecēm. Ž. bieži dekorēja ar kristāla piekariņiem, krāsainu *stiklu*, bronzas *skulptūrām*; 2) *strūklaka* ar daudzām strūklām.

Žirandole

Tematiskais rādītājs

* **2** – šķirkļa atrašanās vieta, *2* – attēls, 32, 42 – pieminēts citā šķirklī.

Vispārīgie termini

A

abstrakcionisms **5**, 22, 26, 114, 166
abstraktais ekspresionisms 114
abstraktā māksla 113, 124, 139
agrā renesanse 98, 143, 149
ainava **6**, 31, 38, 45, 52, 64, 67, 84, 106, 121, 122, 126, 132, 145, 147, 152, 163, 169, 185
akadēmisms **7**, 158
akts **9**, 185
ampīrs **13**, 16, 34, 70, 83, 109, 143
analītiskais kubisms 97
animālija **14**, 185
ansamblis **14**, 23, 26, 73, 81, 87, 106, 107, 110, 116, 127, 132, 138, 144, 149, 161, 162, 164
antimāksla **15**
arabeska **17**, 17
art deko **19**
Art Nouveau 68

asfokusa reālisms 59
asimetriskā kompozīcija 88
autogrāfs **22**
avangardisms **22**
avangards **22**, 27, 31, 32, 81, 88, 139, 166, 174, 180

B

baroks 8, 16, 19, 20, **23**, 37, 65, 66, 72, 78, 87, 88, 107, 109, 110, 120, 134, 135, 140, 143, 146, 148, 149, 154, 165, 170, 171, 180, 185
batālijas 24
bezpriekšmetiskā māksla 5, **26**
bīdermeiers **26**, 109
bodiārts **22**, **27**
brutālisms **27**

Č

činkvecento **30**

D

dadaisms 15, **31**, 139, 161
dekolāža **32**
dekoratīvi lietišķā māksla 5, 14,
16, 18, 23, 25, 26, 30, **32**, 33,
37, 43, 46, 50, 55, 60, 65, 66,
68, 69, 76, 105, 108, 118, 120,
126, 129, 138, 146, 150, 161,
163, 164, 168, 170, 179, 184

De Stijl **164**

diagonālā kompozīcija 88
direktorijas stils **33**
dižrenesanse 30, **34**, **35**, 82, 149

E

eklektisms 20, 29, **37**, 68, 120,
139, 164
eksistenciālisms 114
ekspresionisms **39**, 45, 114
estētīcisms **41**, 103, 104
"estētiskais virziens" **41**, **103**, **104**

F

fotoreālisms 59
fovisms 22, **44**, **45**, 114
futūrisms **47**, **48**, 97, 114, 142

G

gaisa perspektīva **48**, 100, 133
galerija 18, 20, 23, 24, 26, **49**,
51, 57, 87, 113, 116, 118, 136,
149, 152, 155
gliptotēka **51**, 118, 136
gotika 19, 41, 43, **52**, 74, 78, 90,
113, 121, 143, 149, 153, 175, 181

H

hepenings 32, **57**, **58**, 174
hiperreālisms **59**

I

ikonogrāfija **62**, 63, 73, 95, 104
ikonoloģija **63**
impresionisms **64**, 96, 160
inkunābula **65**
instalācija **65**

J

jūgendstils 19, 29, 66, **68**, **69**,
121, 138, 158

K

kanons **73**, 144
kičs **80**, **81**
kinētiskā māksla **81**
klasicisms 13, 20, 30, 34, 55, 73,
74, 77, **82**, 87, 88, 107, 110,
118, 119, 121, 134, 141, 147,
148, 170, 176
klasika **81**, **82**, 83, 124
klusā daba **83**, **84**, 147, 185
kolāža 32, 43, **86**, 97
kompozīcija 7, 14, 23, 24, 30, 31,
38, 45, 48, 51, 53, 61, 64, 65,
66, 73, 74, 75, 76, 81, 84, **87**,
88, 95, 96, 100, 104, 105, 106,
110, 112, 113, 114, 116, 120,
139, 144, 147, 150, 156, 161,
162, 167, 175, 177, 180, 184
konceptija 89
koncepts 88

konceptuālā māksla **88**, 180
konceptuālisms **88**
konceptu māksla **88**
konfiguratīvā māksla 5
konservācija 149
konstruktīvisms 19, 47, **89**, 97,
146, 170
kontreformācija 72, 120, 149
krāsu perspektīva 100, 133
krucifikss 11, 70, **95**
krusta zīme 73, 74, **95**
kubisms 22, **96**, **97**, 114, 142, 170
kvatročento **98**

L

lineārā perspektīva 48, **100**, 133

M

madonna **102**
magiskais reālisms 142
māksla mākslai 41, **103**, **104**
mākslas vēsture 17, 26, 45, 83,
102, **104**, 170, 171
mākslinieciskā restaurācija 149
mandala **104**
manierisms 21, 23, **105**, **106**,
109, 149, 151, 154, 169
minimālā māksla **113**, **114**
minimālisms **113**, **114**
modelis **114**, 123, 166, 169
modernisms 22, **114**, 142, 161,
170
mulža **117**
multimediji **117**
muzejs 107, **117**, **118**, 136

N

nācarieši **118**, **119**
nacionālais romantisms 122
naturālisms 26, **119**
neobaroks 38, **120**
neogotika 38, 96, **120**, **121**
neogotiskā kustība **120**, **121**
neoklasicisms 17, 19, **121**, **122**,
134, 143
neoreālisms 142
neorenesanse 38

O

opārts 22, **124**, **125**
orfisms 97

P

peizāža **6**
perspektīva 50, 59, 100, **133**,
145, 148, 157
pinakotēka 118, **136**
popārts 22, 59, 88, **139**
portrets 8, 24, 26, 31, 41, 42, 74,
116, 131, **141**, **142**, 147, 152,
158, 160, 169, 179, 185
postimpresionisms 96, **142**
postmodernisms 81, 126, 139,
142, **143**
primitīvisms **143**
proporcija 34, 36, 37, 68, 73, 86,
91, 105, **144**, **145**
prōtorenesanse 148, 149
pūrisms 97

R

radikālais reālisms 59
reālisms 59, 114, 142, **147**, 160

reformācija 24, 74
renesanse 7, 8, 11, 14, 16, 17, 19,
23, 27, 29, 30, 32, 35, 40, 41,
45, 50, 54, 55, 62, 65, 66, 73,
74, 77, 78, 80, 82, 86, 88, 97, 98,
100, 102, 103, 104, 105, 108,
109, 110, 112, 113, 118, 119,
123, 131, 134, 142, 143, 144,
148, 149, 153, 154, 155, 164,
169, 171, 173, 175, 176, 180
restaurācija 41, 127, **149, 150**,
167, 179
ritms 124, **150**
rokoko 16, 30, 51, 66, 70, 72,
103, 146, 150, **151**, 185
romantisms 17, 26, 69, 118, 119,
122, 147, **152**, 160
romānika 52, 74, **152, 153**, 179

S

salons 44, 96, 151, **155**
secesijas **158**
sentimentālisms **158, 159**
Sezessionstil 68
simbolisms **160**
simbols 43, 61, 63, 65, 95, 99,
122, 123, 127, 152, 162
simetrija 111, **160, 161**
sintētiskais kubisms 97
sirrealisms 31, 114, **161**, 170
skice 43, 56, **162**, 168, 184
Stil Liberty 68
stils 51, 52, 55, 57, 68, 88, 91,
93, 103, 105, 111, 116, 142,
143, 146, 150, 151, 152, 156,
164, 165, 176, 184

Style moderne 68
supremātisms 142, **166, 167**
Sv. Lūkas savienība **118, 119**

T

tēlotāja māksla 6, 7, 9, 14, 15,
23, 26, 31, 37, 39, 47, 50, 52,
53, 59, 68, 69, 73, 76, 83, 105,
106, 114, 115, 119, 124, 126,
142, 143, 146, 148, 151, 152,
155, 157, 158, 160, 161, 164,
169, **170**, 185

totālā māksla **174, 175**

transavangards 22

trečento **175**

triennāle **175**

V

vēlā renesanse 78, 109, 149

videomāksla **180**

viduslaiki 33, 35, 40, 43, 45, 47,
55, 56, 62, 66, 70, 73, 78, 94,
99, 101, 113, 115, 121, 127,
142, 143, 164, 165, 169, 171,
172, 174, 179

Z

zelta griezumums **182**

ziemeļu renesanse 86, 98, 149

Ž

žanrs 6, 8, 14, 20, 45, 50, 60, 76,
83, 84, 104, 106, 115, 141, 142,
147, 164, 174, **185**

Arhitektūra

A

abaks **5**, 5, 36
agora **6**, 99
ainavu parks **7**, 11, 32, 130
akants **8**, 8, 89, 91, 150
akropole **8**, 29, 36
akrotērijs **8**, 8
akvedukts **10**, 10
aleja **7**, **11**, 31, 147, 159, 168
altāris **11**, 16, 23, 29, 33, 40, 52,
63, 66, 74, 105, 122, 132, 150,
153, 175, 181
amfiprostils **11**
amfiteātris **12**, 12
anfilāde **13**, 24, 51
angļu parks **13**
antablements **14**, 14, 17, 36, 46,
75, 112, 125
anti **15**, 111, 145
antresols **15**
apsīda **16**, 16, 68, 152, 153, 175
apšuves darbi **16**
apšuvums **16**
apzeltījums **16**
arhitektūra **5**, 7, 8, 13–16, **17**,
19, 20, 23–26, 27, 30, 31, 36,
37, 39, 41, 43, 46, 47, 51, 52,
57, 58, 59, 60, 65, 66, 68, 69,
72, 74, 75, 78, 80, 81, 82, 86,
87, 88, 89, 90, 91, 96, 97, 105,
108, 111, 113, 114, 115, 121,
122, 125, 126, 127, 129, 130,
132, 133, 134, 135, 136, 137,
138, 140, 141, 142, 143, 146,

148, 150, 151, 152, 153, 157,
161, 163, 164, 165, 166, 168,
169, 170, 171, 173, 176, 179
arhitrāvs **14**, **17**, 36, 68
arka **10**, 12, 13, **18**, 18, 52, 80,
152, 172, 176
arkāde **11**, **18**, 18, 119, 141, 153
arkatūra **18**, 18
arhivolta **18**
arkbutāns **19**, 19, 52, 90
armatūra **76**, 76
artesonado **80**
atika **19**, 141
atlants **20**
ātrijs **20**
“auss skrimstalas” ornaments
21, 21, 77
avangardisms **22**

B

baldahīns **23**
balustrāde **23**, 23, 171
Bauhaus **25**, 47, 164, 167
bazilika **16**, 20, **25**, 25, 57, 68,
119, 152
belveders **26**
bīdermeiers **26**, 109
bosketi **147**
brutālisms **27**

C

celle **28**
centriskā celtne **97**
ciborijs **11**, 23

citadele **29**
civilā arhitektūra 17
cokols **29, 29**

D
dārzu pilsēta **31, 135**
dārzu un parku arhitektūra **31,**
168

De Stijl **164**
dipters **33, 33, 87**
dolmens **35, 35, 93, 111**
donžons **35, 174**
doriskais orderis 13, **36, 36, 46,**
73, 75, 91, 112, 125, 174, 175
doriskais stils **36, 68, 73**
dzega 14, 15, 19, 23, **36, 46, 76,**
122, 146, 182

E
ehīns 36, **37, 88**
eklektisms 20, 29, **37, 68, 120,**
139, 164
eksedra 172
epitāfija **41, 74**
erķers 20, **41, 41, 69**

F
fahverks **42, 134, 134**
fasāde 11, 15, 29, 40, 41, **43, 45,**
46, 52, 53, 105, 111, 115, 116,
122, 130, 140, 144, 145, 150,
153, 154, 180, 182, 183
flerons **96, 96**
foajā 12
forums **44, 99**
franču parks 24, **147, 148, 165**

frīze 14, 29, 36, **46, 46, 68, 112,**
129, 174, 175
frontons 8, 29, **46, 46, 122, 141,**
181
funkcionālisms **47, 109, 143, 146**

G
galerija 18, 20, 23, 24, 26, **49,**
51, 57, 87, 113, 116, 118, 136,
149, 152, 155
gotiskā roze **53, 53, 153**
griezums 30, 32, 49, 50, **55, 63,**
78
grifs 8
grizajš **55, 56**

H
halle **57**
halles tipa baznīca **57**
high tech **58**
hipostils **59**
hipostilu zāle **59**

I
ikonostass 11, **63, 63, 64**
inkrustācija 24, 32, **64, 65, 159**
instalācija **65**
interjers 9, 19, 24, 26, 34, 52, 61,
66, 69, 72, 88, 103, 110, 115,
116, 122, 149, 151, 163, 173
implūvijs 20

J
japāņu dārzu māksla **57, 67**
joms 16, 25, 57, **68, 152, 153,**
175, 176

joniskais orderis 46, **68**, 68, 76,
91, 125
joniskais stils **68**, 68
jūgendstils 19, 29, 66, **68**, **69**,
121, 138, 158

K

kancele 29, **72**
kanelūras 36, 68, **73**, 174
kantara 20
kapa piemineklis 41, 54, **73**,
74, 77
kapela **74**, 97, 153, 154, 156
kapelu vainags 74, 153
kapene 72, **74**, 107
kapitelis 5, 8, 36, 37, 68, **75**, 75,
86, 88, 91, 125, 153, 174, 182
kariatīde **76**, 76, 141
karkass **76**, **76**, **77**, 86, 98, 134
karnīze **77**, 77, 89, 122, 182
kartuša **77**, 77, 146, 150, 151
kaskāde **78**, 165, 171
katakombas 74
katedrāle 19, 52, 53, 66, 72, **78**,
97, 99, 110, 116, 134, 154, 181
kesons **80**
klēts **83**
klinšu kapenes 74
kolonāde **87**, 87, 119, 132, 133,
153, 163
kolonna 11, 14, 15, 18, 20, 23,
29, 30, 33, 36, 37, 41, 49, 59,
68, 73, 74, 75, 76, 82, **86**, 86,
87, 111, 114, 122, 125, 134,
141, 144, 145, 156, 174, 179
komplūvijs 20

kompozīcija 7, 14, 23, 24, 30, 31,
38, 45, 48, 51, 53, 61, 64, 65,
67, 73, 77, 81, 82, 84, **87**, 95,
96, 100, 104, 105, 106, 110,
112, 113, 114, 116, 120, 139,
144, 147, 150, 161, 162, 167,
175, 177, 180, 184

kompozīts orderis 8, **88**, 88
konsole **89**, 89
konstruktīvisms 19, 47, **89**, 97,
146, 170
kontrfors 19, 43, 52, **90**, 90
korintiskais orderis 8, 46, 76,
88, **91**, 91, 125
korintiskais stils 68, **91**, 91
koris 74, **91**, 109
kromlehs **93**, **94**, 94, 111
kronšteins 89
krusta kupola celtne **95**, 95
krusta puķe **96**, 96
krusteja 152
kulta celtne **97**, 116, 169
kupolkapenes 74
kupols 95, **97**, **98**, 110, 116, 150,
153, 180

L

laukums 13, 44, 87, **99**, 121,
127, 129, 133, 135, 172
lend-arts 174
lizēna 69, **100**
lodžija 18

M

mākslinieciskā restaurācija 149
mandala **104**

mansards **106**
maskarons **107**, 171
mastaba **107**, 136
mauzolejs 74, **107**, **108**
mečete 113
megalīti 35, **111**, 112
megalītiska celtne 93
megarons **111**
menhīri 93, **111**, **112**
menza 150
metopas 28, 36, 46, **112**, **112**,
175
mezonīns **112**
minarets **113**, 116
modulis **114**, **115**, 144
mošeja 113, **116**, 171
multi-media 174

N

nartekss **119**
nekropole **120**
neobaroks 38, **120**
neogotika **120**, **121**
neoklasicisms 17, 19, **121**, **122**,
134
nimfejs **122**
niša **122**

O

obelisks 73, **123**, **123**
orderis 13, 14, 36, 46, 68, 73, 75,
76, 81, 82, 86, 88, 91, 105, 112,
121, 122, **125**, **125**, 134, 174,
175, 176, 182
organiskā arhitektūra **126**, 143

P

pagoda **127**, **127**, 128, 171
palaco **128**, **128**, 154
palmete 8, 15, **129**, **129**
panduss **129**
panelis **129**
parapets 23, **130**
parkets **130**
parks 31, **130**, **131**, 132, 150,
165, 180
parters **131**
paviljons 26, 61, **132**, 136, 153, 173
performanss 174
peripters 86, **132**, **132**
peristils 86, **133**, **133**
perspektīva 50, 59, 100, **133**,
145, 148, 157
pilastrs 14, 30, 37, 69, 73, 75,
122, **133**, **134**, **134**, 182
pildrežģis 42, **134**, **134**
pilons **134**, **134**, 179
pilsētbūvniecība 17, **135**, 161
pinakls 43
piramīda 29, 43, 74, 134, **136**,
136, 137, 159, 183
plafons 24, 35, 50, **137**, **137**, 149
plakanais dārzs 67
plasticisma arhitektūra 143
polihromija 68, 70, **138**
polisa 81
portāls 43, 46, 52, 115, 116, 134,
140, **140**, 153, 172, 176, 181,
182
portīks 5, 11, 13, 20, 46, 76, 86,
111, 133, **141**, **141**, 144, 180

propileji **144**
prostils **145**
putti **146, 165**

R

racionālisms **47, 146**
regulārais dārzs **147, 148**
regulārais parks **7, 11, 24, 32, 130, 131, 147, 148, 164, 171**
regulārā plānojuma sistēma **135, 148**
relikvārijs **40, 43, 148, 173**
renesanse **7, 8, 11, 14, 16, 17, 19, 23, 27, 29, 30, 32, 35, 40, 41, 45, 50, 54, 55, 62, 65, 66, 73, 74, 77, 78, 80, 82, 86, 88, 97, 98, 100, 102, 103, 104, 105, 108, 109, 110, 112, 113, 118, 119, 123, 131, 134, 142, 143, 144, 148, 149, 153, 154, 155, 164, 169, 171, 173, 175, 176, 180**
restaurācija **41, 127, 149, 150, 167, 179**
retabls **150**
ritms **124, 150**
rizalīts **69, 150**
rokaja kartuša **77**
rokajs **77, 150**
rokoko **16, 30, 51, 66, 70, 72, 103, 146, 150, 151, 185**
rolverka kartuša **77**
rolverks **151, 151**
romānika **52, 74, 152, 153, 179**
rotonda **26, 153, 153**
roze **153**

rozete **53, 71, 153**
rustika **153, 154**
rusts **30, 154**

S

saišķpilāri **52**
sakrālā celtne **68, 111, 127, 154, 170, 183**
salons **44, 96, 151, 155**
sausā ainava **67**
secesijas **158**
sija **17, 125, 160**
simetrija **111, 160, 161**
sporta parki **130**
stereobats **163**
stils **51, 52, 55, 57, 68, 88, 91, 93, 103, 105, 111, 116, 142, 143, 146, 150, 151, 152, 156, 164, 165, 176, 184**
strūklaka **32, 78, 122, 131, 133, 165, 185**
stuks **24, 73, 77, 150, 151, 165, 166**
stūpa **166, 166, 173**

Š

šahtu kapenes **74**
šamots **168**

T

tējas dārzs **67**
templis **6, 8, 11, 15, 16, 18, 28, 29, 33, 36, 40, 59, 76, 87, 93, 99, 106, 112, 127, 132, 134, 136, 141, 144, 145, 159, 163, 170, 171**

terase 23, 26, 144, **171**, 183
terases parks 32, **171**
termas **172**
tilts 160, **172**
timpanons **172**, 172
tokonoma 61, **173**
torāna **173**
tornis 152, 153, **174**
toskāniskais orderis 13, 125,
174, 174
transepts 68, **175**, 175
triglifs 36, 46, 112, 114, **175**
triumpfa arka 13, 19, 29, **176**,
176

V
velve 19, 52, 80, 90, 95, 134,
152, **179**, 179
villa 171, **180**
vimpergs 43, 96, **180**, 181, 181
virotoņu altāris **181**
virspamats **29**
vitražā 45, 53, 101, 115, 163,
181, **182**
volūta 68, 88, 89, 91, **182**, 182

Z
zelminis 69, 109, 123, 144, **182**,
182
zikurāts **183**, 183
zvanu siena **184**

Glezniecība

A
agrā renesanse 98, 143, 149
ahromatiskās krāsas 60, 92
ainava **6**, 31, 38, 45, 52, 64, 67,
84, 106, 121, 122, 126, 131,
145, 147, 152, 162, 169, 185
aksesuārs **8**, 84
akvarelis **9**
akvarelkrāsas **9**, 10, 159
ala prima **11**, 127
Alberti centrālais stars 133
al fresco **11**
al secco **11**, **45**
animālists 14
apgriezta jeb ačgārnā
perspektīva 133

audekls 20, **21**, 23, 39, 43, 50,
56, 59, 64, 77, 86, 98, 100, 131,
145, 176

B
brutālisms **27**
buon fresco **28**

D
De Stijl 164
diptihs **33**, 182
dižrenesanse 30, **34**, **35**, 82, 149

E
eļļas glezniecība **39**, 116, 164, 167
emakimono 67

ēna 21, **40**, 48, 64, 88
enkaustika **40**, **41**, 42, 62, 164, 179
epitāfija **41**, 74

F

Faijūmas portreti 41, **42**, 179
faktūra 9, 14, 15, 28, **42**, 50, 84,
86, 113
fons **44**, 99, 145, 160, 167
fovisms 22, **44**, **45**, 114
fresco al secco **45**
freska 35, **45**, 51, 77, 95, 115,
144, 149
futūrisms **47**, **48**, 97, 114, 142

G

gaisa perspektīva **48**, 100, 133
gaismēna 40, **48**, 50, 64, 73, 87,
124, 127, 159, 170, 173, 184
glezniecība 6, 9, 11, 19, 20, 26,
27, 28, 39, 40, 44, 45, **50**, 52,
55, 59, 60, 62, 64, 67, 69, 71,
76, 77, 82, 84, 86, 87, 89, 92,
96, 99, 101, 102, 105, 111, 115,
120, 126, 131, 132, 133, 135,
138, 141, 142, 145, 146, 149,
162, 164, 166, 167, 170, 172,
173, 175, 177, 178, 181
gleznojums uz zīda **50**
grizajs **55**, **56**
grunts **56**, 91, 92, 129, 145
guaša **56**

H

hromatiskās krāsas **60**, 92
hua-njao **60**, **61**

I

ikona **61**, **62**, 63, 164, 170
ikonogrāfija **62**, 63, 73, 95, 104
ikonoloģija **63**
ikonostass 11, **63**, 63, **64**
impresionisms **64**, 96, 160

J

jamoto-e **67**
jamatoe **67**
jūgendstils 19, 29, 66, **68**, **69**,
121, 138, 158

K

kanons **73**
kartons **77**, 113, 130, 131
klusā daba **83**, **84**, 147, 185
kolāža 32, 43, **86**, 97
kolorīts 73, **87**, 99, 114, 173
konservācija 149
konstruktīvisms 19, **89**, 97, 146,
170
kontraposts **90**
krakelūra **91**, **92**
krāsa 5, 9, 11, 13, 21, 26, 28, 29,
35, 39, 40, 44, 45, 48, 50, 51,
55, 57, 60, 62, 64, 67, 71, 80,
86, 87, 91, **92**, 93, 97, 99, 100,
101, 103, 104, 109, 115, 124,
128, 129, 133, 138, 145, 147,
149, 157, 159, 160, 163, 164,
167, 170, 177, 181, 183
krāsu materiāls **92**, 138
krāsu perspektīva 100, 133
krāszieds 87
kubisms 22, **96**, **97**, 114, 142, 170

L

- laka 37, 40, 59, 60, **98**, 103, 111,
113, 123, 130, 155, 156, 157,
167, 170
lazējums **99**
lineārā perspektīva 48, **100**, 133
lokālā krāsa 87, 92, **101**

M

- madonna **102**, 173
majolikas mozaika 116
mākslinieciskā restaurācija 149
marīna **106**, 185
miniatūra 8, 56, 101, **113**
miniatūrglezniecība 50, **113**, 158
modelis **114**, 123, 166, 169
monohromija **115**
monumentālā glezniecība 50,
55, **115**, 145, 164, 181
mozaika 45, 61, 95, 115, **116**,
117

N

- nācarieši **118**, **119**
naturālisms 26, **119**
neoklasicisms 17, 19, **121**, **122**,
134
nimbs **122**

O

- okers **124**
opārts 22, **124**, **125**
oranta **125**
ota 10, 43, 59, 71, 99, 101, **126**,
127, 132, 156, 159, 183, 184

P

- pagleznojums 39, **127**
palette 51, 64, **128**
palmete 14, **129**, 129
pamatkrāsas 60, 92, 101, **129**
panno **129**
paotējums 56, **129**
pastelis **131**, **132**
pastozs **132**
pašportrets 35, **131**, 142
perspektīva 50, 59, 100, **133**,
145, 148, 157
pigmentu primārās krāsas **129**
plakāts 76, **137**, **138**, 164
plenērs 64, **138**
polihromija 68, 70, **138**
popārts 22, 59, 88, **139**
portrets 8, 24, 26, 27, 31, 41, 42,
74, 116, 131, **141**, **142**, 147,
152, 158, 160, 169, 179, 185
postimpresionisms 96, **142**
postmodernisms 81, 126, 139,
142, **143**
preraphaelīti **143**, 160
primitīvisms **143**
proporcija 34, 36, 37, 68, 73, **144**
protorenesanse 148, 149
pquantilisms **145**
purpurs **146**

R

- reālisms 59, 114, 142, **147**, 160
renesanse 7, 8, 11, 14, 16, 17,
19, 23, 27, 29, 30, 32, 35, 40,
41, 45, 50, 54, 55, 62, 65, 66,

73, 74, 77, 78, 80, 82, 86, 88,
97, 98, 100, 102, 103, 104, 105,
108, 109, 110, 112, 113, 118,
119, 123, 131, 134, 142, 143,
144, **148, 149**, 153, 154, 155,
164, 169, 171, 173, 175, 176,
180
restaurācija 41, 127, **149, 150**,
167, 179
ritms 124, **150**
riza 62
rokoko 16, 30, 51, 66, 70, 72,
103, 146, 150, **151**, 185

S

sadzīves aina 160, 168
sandaraks 98, **155**, 167
scenogrāfija 50, 129, **157, 158**
sentimentālisms **158, 159**
sēpija **159**
sfumato 48, **159, 160**
simbolisms **160**
simetrija 111, **160, 161**
sirreālisms 31, 114, **161**, 170
skice 43, 56, **162**, 168, 184
spektra krāsas **60**, 64, 92, 129
stafāža 51, **163**
stājglezniecība 50, **164**
stilizācija 143, **164**
supremātisms 142, **166, 167**
sveķi 98, 155, **167**, 182

Š

šan-šui **167**

T

tempera 40, 62, 137, 164, **170**, 179
tīstoklis 60, 67, 71, 77, 122, 167,
172, 173
tokonoma 122, **173**
tonalitāte 10, **173**
tondo **173**
triptihs **175, 176**
tušas mazgājums 53, 115, **177**

Ū

ūdenskrāsas **9**

V

vaska glezniecība 40, **178, 179**
vēlā renesanse 78, 109, 149
videomāksla **180**
vitražā 45, 53, 101, 115, 163,
181, 182

Z

zelta griezumš **182, 183**
ziemeļu renesanse 86, 98, 149

Ž

žanrs 6, 8, 14, 20, 45, 50, 60, 76,
83, 84, 104, 106, 115, 141, 142,
147, 164, 174, **185**

Grafika

A

akvatinta **10**, 35, 99
asējums 38
ātrraksts 71
augstspiede **21**, 29, 41, 54, 83,
85, 86, 96, 100
augstspiedums **21**

C

cinkogrāfija 21, **29**, 83

D

daļēji saisinātais hieroglifs 71
dizaina grafika 53
dobspiede 10, **35**, 41, 54, 55, 99,
109, 123, 124, 145, 178
dobspiedums **35**

E

ekslibris **38**, 53, 77
ēna **40**, 48
epitāfija **41**, 74
estamps 38, **41**, 53, 54, 96, 100,
145

F

fototipija **44**, 51

G

gludspiede 41, 44, **51**, 54, 100
gludspiedums **51**
grafika 6, 21, 26, 29, 33, 40, 51,
53, 54, 76, 77, 87, 88, 93, 99,
100, 109, 113, 115, 123, 126,

127, 131, 137, 145, 147, 149,
157, 160, 162, 164, 170, 173,
175, 176, 178
gravīra 9, 10, 45, 53, **54**, 88, 92,
93, 110, 157, 170, 177, 178
greblis 54, **55**, 85

I

inkunābula **65**

J

jūgendstils 19, 29, 66, **68**, **69**,
121, 138, 158

K

kaligrāfija 50, 53, **71**, 167
karikatūra **76**
kartons **77**, 113, 130, 131
kartuša **77**, 77, 146, 150, 151
klišeja 21, 29, **83**, 85, 96, 100
klusā daba 83, **84**, 147, 185
kokdzelums 38, **85**, 96
kokgrebums **85**, 96
kokgriezums 38, 41, 85, **86**, 96,
106, 113, 150, 168
krāsainā gravīra 10, **92**, **93**
ksilogrāfija 21, 85, 86, **96**

L

lavī **99**
lavisa tehnika **99**
linogriezums 21, **100**
litogrāfija 38, 51, **100**, **101**

M

madonna **102**
marīna **106, 185**
mecotinta **35, 109, 110**
melnā maniere **109, 110**
metāla gravūra **35**
mīkstā laka **35, 113**
monotipija **115**

N

nimbs **122**

O

oforts **10, 24, 35, 123, 124**
ofsetspiede **51, 124**
ofsets **124**
ota **10, 43, 59, 71, 99, 101, 126, 127, 132, 156, 159, 183, 184**

P

pastelis **131**
pašportrets **35, 131, 142**
pilnais hieroglifs **71**
plakāts **76, 137, 138, 164**
politiskais plakāts **137**
portrets **8, 24, 26, 27, 31, 42, 74, 116, 131, 141, 142, 147, 152, 158, 160, 169, 179, 185**
punktēšanas maniere **54, 145**
punktīrs **35, 145, 184**

R

reklāmas plakāts **138**
restaurācija **41, 127, 149, 150, 167, 179**
ritms **124, 150**

S

sangāna **155, 184**
sausā adata **35, 157**
sēpija **159**
siluets **160**
stafāža **163**
stājgrafika **53**
superekilibris **38**

T

teātra, izstāžu u. c. kultūras pasākumu plakāts **138**
tuša **67, 101, 167, 177**
tušas mazgājums **53, 115, 177**

U

ukijoe **177, 178**

V

vara grebums **24, 38, 54, 85, 178**

Z

zīmējums **9, 10, 29, 34, 38, 51, 53, 54, 56, 73, 85, 99, 100, 103, 113, 123, 131, 143, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 164, 166, 170, 177, 184**
zīmuļa maniere **184**

Tēlniecība

- A**
aizsargapkalums 62
apaļskulptūra **15**, 21, 146, 162, 169
augstcilnis **21**, 28, 55
averss **22**
- B**
bareljefs 21, **23**, 28, 68, 183
biste **27**, 96
- C**
cilnis 19, 23, 24, 26, **28**, 36, 46, 50, 52, 56, 59, 80, 82, 93, 103, 105, 107, 110, 112, 124, 129, 137, 146, 148, 156, 162, 169, 173
- D**
dekoratīvā tēlniecība 115, 169
- E**
epitāfija **41**, 74
- F**
faktūra 9, 14, 15, 28, **42**, 50, 84, 86, 113
- G**
gemma **49**, 50, 65
gliptika 49, **50**, 51, 65
gliptotēka **51**
granīts 10, 43, **53**, **54**, 59
gravēšana **54**, 177
greblis 54, **55**, 85
griezums 30, 32, 49, 50, **55**, 63, 78
- H**
hiasms **58**
- I**
ikona **61**, 63
ikonogrāfija **62**, 63, 73, 95, 104
ikonoloģija **63**
impresionisms **64**, 96, 160
inkrustācija 24, 32, **64**, **65**, 159
- J**
jūgendstils 19, 29, 66, **68**, **69**, 121, 138, 158
- K**
kaļķakmens 54, **71**, 101, 159, 162, 168
kapa piemineklis 41, 54, **73**, **74**, 77, 116, 123
kariatīde **76**, 141
kokgriezums 38, 41, 85, **86**, 96, 106, 113, 150, 168
konservācija 149
kontraposts **90**
kora **90**, 90
krūšutēls **27**, 96
kuross **98**, 98

M

mākslinieciskā restaurācija 149
 manierisms 21, 23, **105, 106**,
 109, 149, 151, 154
 marmors 11, 24, 43, 53, 72, 93,
 99, **106, 107**, 110, 150, 151,
 162, 179
 medaļu māksla **110, 111**
 memoriālais ansamblis 73, 116
 modelis **114**, 123, 166, 169
 monumentālā tēlniecība **115**,
116, 169
 monuments 86, 115
 mulža **117**

N

naturālisms 26, **119**
 necke **120**
 nolējums 117, **123**

O

oreljefs 28

P

padziļinātais cilnis 28, 29
 palmete 14, **129**
 pašportrets 35, **131**, 142
 piemineklis 115, 116, 162, 163
 plakete 110, **138**, 169
 plastika 162
 polihromija **138**
 portrets 8, 24, 26, 27, 31, 41, 42,
 116, 131, **141, 142**, 147, 152,
 158, 160, 169, 179, 185
 postaments 163
 putti **146**, 165

R

reljefs 8, 21, **28**, 33, **148**, 160,
 163, 166, 173
 renesanse 7, 8, 11, 14, 16, 17,
 23, 27, 29, 30, 35, 40, 41, 50,
 54, 55, 62, 65, 66, 73, 74, 77,
 78, 80, 82, 86, 88, 97, 98, 100,
 102, 103, 104, 105, 108, 109,
 110, 112, 113, 118, 119, 123,
 131, 134, 142, 143, 144, **148**,
149, 153, 154, 164, 169, 171,
 173, 175, 176, 180
 restaurācija 41, 127, **149, 150**,
 167, 179
 ritms 124, **150**
 rokajs 77, **150**
 romānika 52, 74, **152, 153**, 179

S

sfinksas 13, **159, 159**
 skarabejs 50, **162**
 skulptūra 15, 26, 31, 46, 50, 54,
 73, 76, 81, 90, 106, 107, 122,
 131, 133, 140, 144, **162**, 171,
 174, 176, 180, 185
 smilšakmens 54, **162**, 163, 166
 stājtēlniecība 169
 statuete 130, **163**, 169
 statuļa 24, 73, 82, 88, 107, 159,
 162, **163**, 169, 174, 176
 stēla 8, 73, 74, **163**
 stuks 24, 73, 77, 150, 151, **165, 166**

Š

šamots **168**
 šūnakmens 71, **168**

T
tēlniecība 27, 28, 29, 33, 52, 53,
54, 59, 64, 65, 69, 71, 76, 82,
89, 96, 98, 106, 107, 113, 114,
115, 117, 118, 121, 123, 138,
140, 141, 161, 162, 163, 165,
168, **169**, **170**, 175, 183
tondo **173**
torss **174**

U
urna 74, **178**

Z
zemcilnis 23, 28, 55, 61, **183**

Dekoratīvi lietišķā māksla

A
adījums **6**
akmensmasa 79
aksesuārs **8**, 84, 179
amfora **12**, 79, 93
angoba **13**
angobēšana 14
aplikācija **15**, 137
apšuves darbi **16**
apšuvums, mēbeļu **16**
apzeltījums **16**, 168
arabeska **17**, 116
armatūra **76**
art deko **19**
auklas keramika **22**
"auss skrimstalas" ornaments
21
aušana **22**

B
baldahīns 11, **23**
balustrāde **23**

batika **24**
bīdermeiers **26**, 109
biskvītporcelāns **26**, 139
buklē **28**

C
ciba **28**
ciborijs 11
cietais porcelāns 73, 139
cizelējums 70

Č
čipendeila virziens **30**

D
dekoratīvi lietišķā māksla 5, 14,
16, 23, 25, 26, 30, **32**, 33, 37,
43, 46, 50, 55, 60, 65, 66, 68,
69, 76, 82, 89, 105, 108, 118,
120, 126, 129, 138, 146, 161,
163, 164, 169, 170, 179, 184
diadēma **33**

dizains 5, 9, **34**, 37, 89, 146
drapērija **36**, 51
dzintars **32**, 37, 94, 98, 154, 167

E

emalja **40**, 43, 57, 70, 117, 163
epitāfija **41**, 74

F

fajanss **42**, 49, 79, 80, 128, 140, 183
fiale **43**, 96
fibula **43**
filigrāns **43**, **44**
flerons **96**, 96
frites porcelāns **45**, 139
furnitūra (mēbeļu mākslā) **16**, **47**

G

gemma **49**, 50, 65
glazūra 14, 42, **49**, 79, 92, 102,
103, 139, 158
gleznojums uz zīda **50**
gliptika 49, **50**, 51, 65
gobelēns 24, **51**, **52**, 77
gravēšana **54**
gredzens **55**, 72, 162, 180
griezums 30, 32, 49, 50, **55**, 78
grizajs **55**

Ģ

ģeometriskais stils **57**

H

hidrija **58**
himatijs **58**
hitons **60**, 90

I

ikebana **61**, 173
inkrustācija 24, 32, **64**, **65**, 159
inkunābula **65**
instalācija 65
intalja 49, 50, **65**
intarsija 32, **65**, **66**, 70, 78
izšuvums **66**, 181

J

jēlglazūra 49
jūgendstils 19, 29, 66, **68**, **69**,
121, 138, 158
juveliermāksla 40, 54, **69**, **70**

K

kabinets **70**, 150, 151
kabriole 30
kakla riņķis **70**, **71**
kamāres stila trauki **71**
kameja 49, 50, **72**, 159
kamīns 37, **72**, 151
kanapē 151
kandelabrs **72**
kaolīns **73**, 139, 155, 167
karkass **76**
kasone **78**
keramika 13, 16, 22, 32, 42, 43,
49, 57, 64, 71, **78**, 78, 80, 81,
82, 92, 93, 103, 110, 111, 113,
117, 139, 158, 168, 171, 178,
183
keramikas akmensmasas
izstrādājumi **79**
keramikas dekors zeltā **79**, **80**

keramiskās krāsas 79, **80**
kičs **80**
kiliks 79, **81**
klismoss **83**, 109
koka lieknis **84**, **85**
kolāža 32, 43, **86**, 97
kopiija 107, 115, 117, 123, 141,
177
kraklē **92**, 139
krāteris (krāters) 79, **93**, 93
krelles **94**, 162
krucifikss 11, 70, **95**
krusta puķe **96**, 96
krusta zīme 73, 74, **95**

L
lekita (lekīts) 79, **99**
lustrs **101**, **102**

M
mahagonijs 30, **102**, **103**, 151,
156
majolika (itāliešu) 42, **103**, 116
mandala **104**, **105**
matzelts 80
meandrs **108**
mēbeles 16, 19, 24, 26, 34, 37,
43, 47, 51, 65, 66, 83, 84, 85,
103, **108**, **109**, 129, 138, 151
meco-majolika 103
medaljons **110**, 139, 158
melnfigūru stils 93, **111**, 155, 156
mensa 11
mikstais porcelāns 26, 45, 139
monstrance 148
mufelis **117**

N
necke **120**
nolējums 117, 123

O
oinohoja 79, **124**
ornaments 8, 13, 15, 17, 21, 32,
34, 46, 52, 53, 54, 57, 71, 95,
108, 116, **126**, 129, 138, 150,
151, 153, 158, 161, 168, 181,
184

P
pakavsakta 154
panelis **129**
pāpjēmašē 117, **129**, **130**
parkets **130**
pepls 90
polihromija 68, 70, **138**
porcelāns 26, 30, 45, 49, 60, 73,
79, 80, 92, 102, 113, 120, 122,
128, 139, **140**, 150, 151, 173,
183
putti **146**, 165

R
relikvija 20, 74, 110, 148, 166
rokajs 77, **150**
rokoko 16, 30, 51, 66, 70, 72,
103, 146, 150, **151**, 185

S
sakta **154**
sarkanfigūru stils 93, 111, **155**,
156

sarkankoks 102, 103, 108, 109,
151, **156**

sarkofāgs **156**, 156, 157

sekretārs 70, 109, 151

seladons 139, **158**

sentimentālisms **158**, **159**

skarabejs 50, **162**

spīdzelts 80

stikls 27, 32, 50, 54, 59, 70, 89,
94, 115, 127, **163**, **164**, 181,
182, 185

stilizācija **164**

stopsakta 154

Š

šamots 79, **168**

šēzlongs 151, **168**

špalera 51, 77, **168**

šūpulis **168**

T

tekstilija 5, 32

tekstilmāksla 86, **169**

tekstūra 130

terakota 55, 112, 136, **171**

toga **173**, 177

trijkājis **175**

tunika **176**, **177**

urna

U

urna 74, **178**

V

vēdekļis 60, 120, **179**

villaine 22, 154, **180**

Vindzoras krēsls 85

virsglazūras krāsas 80

vitrāža 45, 53, 101, 115, 163,
181, **182**

Z

zemglazūras krāsas 80, 183

zemglazūras zīmējums **183**

zoomorfais stils **184**

“zvēru stils” 14, 184

Ž

žirandole **185**, **185**

Personu rādītājs

- A
- Ābelīte Oļģerts (1909–1972), grafiķis 38, 84, 85, 178
- Abiļevs Andris (1955), grafiķis 115
- Aivazovskis Ivans (1817–1900), gleznotājs 106
- Akonči V. (20. gs.), mākslinieks 27
- Alberti Leons Batista (1404–1472), arhitekts 100, 133, 145, 149, 176
- Alberts (ap 1165–1229), bīskaps 153
- Alksnis Jānis (1869–1939), arhitekts 69
- Altdorfers Albrehts (ap 1480–1538), gleznotājs, grafiķis 6, 136
- Ālto Alvars Hugo Henriks (1898–1976), arhitekts 126
- Amenhoteps IV, Ehnatons (valdīja 1372–1354 pr. Kr.), Ēģiptes faraons 183
- Ancāne Baņuta (1941), grafiķe 101
- Andersons Edvīns (1929–1996), grafiķis, gleznotājs 115
- Andokīds (6. gs. pr. Kr.), keramiķis 156
- Andrea Dž. de (20. gs.), mākslinieks 59
- Andrē Karls (1935), tēlnieks 114
- Andrjukaitīte Līvija (1936–2000), juveliermāksliniece 70
- Apells (4. gs. 2. puse pr. Kr.), gleznotājs 48
- Apinis Arturs (1904–1975), grafiķis 124
- Apolinērs Gijoms (1880–1918), dzejnieks 47
- Aragons Luijs (1897–1982), rakstnieks 161
- Artums Ansis (1908–1997), gleznotājs 7, 84
- Atēna (mitol.) 8
- Augusts Gajs Jūlijs Cēzars Oktaviāns (63 pr. Kr.–14), Romas imperators 44, 142

B

- Balla Džakomo (1871–1958), gleznotājs 47
Balušeks Hanss (1870–1935), gleznotājs, grafiķis 120
Barkāns Georgs (1925), tekstilmākslinieks, arhitekts 25
Bartoloci Frančesko (1727–1815), gravieris 145
Baumanis Arturs (1867–1904), gleznotājs, grafiķis 152
Baumanis Jānis Frīdrihs (1834–1891), arhitekts 38
Baumanis Kārlis (1916), tēlnieks, grafiķis, mākslas vēsturnieks 29
Beine Kārlis (1815–1858), arhitekts 38, 121
Beklīns Arnolds (1827–1901), gleznotājs 160
Bekmanis Makss (1884–1950), gleznotājs, grafiķis 39
Bellīni Džovanni (ap 1430–1516), gleznotājs 105
Bēms Romis (1927–1993), gleznotājs, mākslas zinātnieks 10, 84
Berdens K. (20. gs.), mākslinieks 27
Bērenfelde E., tekstilmāksliniece 25
Bērenss Pēters (1868–1940), arhitekts 34
Berijs Čārlzs (1795–1860), arhitekts 38, 121
Berlics Johans Georgs (1753–1837), arhitekts 141
Bernīni Džovanni Lorenco (1598–1680), arhitekts, tēlnieks 27, 87, 107, 135
Bērns – Džonss Edvards Kolijs (1833–1898), gleznotājs, zīmētājs 160
Bertoldi J., Prūsijas ģenerālkonsuls 119
Betīgers Gotlībs (18. gs.), grafiķis, vara grebējs 26
Bija Augusts (1872–1957), tēlnieks 111
Bindensū Ruperts (1645–1698), celtnieks 24
Bīrdslījs Obrījs (1872–1898), grafiķis, zīmētājs 69, 104, 138
Bīrons Ernsts Johans (1690–1772), Kurzemes hercogs 137
Bjūikis Tomass (1755–1828), grafiķis 85
Blaumanis Rūdolfs (1863–1908), rakstnieks 54, 118
Bleiks Pīters (1932), gleznotājs 139
Bleiks Viljams (1757–1827), dzejnieks, gleznotājs, grafiķis 115
Blondels Nikolā Fransuā (1618–1686), arhitekts 82
Blumbergs Ilmārs (1943), scenogrāfs 101, 138
Blūms Venjamīns (1861–1919), gleznotājs, pedagogs 33

Blunavs Harijs (1924), gleznotājs 10
Bočoni Umberto (1882–1916), gleznotājs, tēlnieks 47
Bočoni Žoržs (1882–1963), mākslinieks 114
Bodnieks Džems (1910–1987), metālmākslinieks 70
Bogustova Ruta (1935), tekstilmāksliniece 25
Boiss Jozefs (1921–1986), tēlnieks un konceptuālists 65
Bokslafs Vilhelms Ludvigs Nikolajs (1858–1945), arhitekts 38, 120
Borisovs-Musatovs Viktors (1870–1905), gleznotājs 160
Boss Hieronims (ap 1450–1516), gleznotājs 136
Botičelli Sandro (1444 vai 1445–1510), gleznotājs 78, 173
Braks Žoržs (1882–1963), gleznotājs 44, 84, 96, 114
Bramante Donato (1444–1514), arhitekts 110, 149, 153
Brēgels Vecākais Piters (starp 1525 un 1530–1569), gleznotājs,
grafīkis 149
Breitkreics Kristiāns Fridrihs (1780 vai 1781–1820), arhitekts 141
Brekte Jānis (1920–1985), gleznotājs 10
Bretons Andrē (1896–1966), rakstnieks 161
Briede Aleksandra (1901–1992), tēlniece 74
Broce Johans Kristofs (1742–1823), novadpētnieks 9
Bronzīno Andželo (1503–1572), gleznotājs 105
Brunelleski Filipo (1377–1446), arhitekts, tēlnieks 100, 110, 133, 154
Buda (rel.) 166
Bunjuels Luiss Hosē (1900–1983), kinorežisors 161
Burkharts Jākobs (1818–1897), kultūras pētnieks, mākslas
vēsturnieks 104
Burkmairs Hanss (1473–1531), gleznotājs, grafīkis 136
Būrs Valdis de (1937–2002), keramiķis 79
Burve Mirdza (1938), juveliermāksliniece 70
Burvis Laimonis (1929), juveliermākslinieks 70
Bušardons Edms (1698–1762), tēlnieks 151
Bušē Fransuā (1703–1770), gleznotājs 151

C

Carā Tristāns (1896–1963), dzejnieks 31
Cēsnieks Egons (1915–1978), gleznotājs, vitražists 10, 84

Cēzars Gajs Jūlijs (102 vai 100–44 pr. Kr.), Senās Romas valsts
darbinieks, karavadonis, rakstnieks 44
Cihovska Skaidrīte (1937), keramiķe 79
Cille Heinrihs (1858–1929), grafiķis 76
Cīrulis Kārlis (1925), grafiķis 38
Cuki Karlo (1682–1767), gleznotājs 137
Čaks Aleksandrs (1901–1950), dzejnieks 100
Čellīni Benvenuto (1500–1571), tēlnieks, zeltkalis 111
Čipendeils Tomass (1718–1779), mēbeļu meistars 30, 103, 109, 151
Čurļonis Mikalojus Konstantins (1875–1911), gleznotājs, kultūras
darbinieks 160

D

Dains Džims (1935), gleznotājs, mākslinieks 139
Dālbergs Ēriks (1625–1703), kara inženieris, arhitekts 29
Dalī Salvadors (1904–1989), gleznotājs, grafiķis 114, 161
Dannenšterns Ernests Metsū (17. gs.), tirgotājs, kuģīpašnieks 24
Davids Žaks Luijs (1748–1825), gleznotājs 82
Degā Ilērs Žermēns Edgars (1834–1917), gleznotājs, grafiķis,
tēlnieks 64, 131
Deiks Antoniss van (1599–1641), gleznotājs 136
Delakruā Ežēns (1798–1863), gleznotājs, grafiķis 101, 152, 159, 162
Delonē Robērs (1885–1941), gleznotājs 5, 97
Denī Moriss (1870–1943), gleznotājs 121, 160
Derēns Andrē (1880–1954), gleznotājs 44
Dibifē Žans (1901–1985), gleznotājs, tēlnieks 27
Difrēns Fransuā (1930–1982), mākslinieks 32
Dimiters Juris (1947), scenogrāfs 138
Dionisijs (ap 1440–pēc 1503), gleznotājs 62
Dīrers Albrehts (1471–1528), gleznotājs, grafiķis, mākslas teorētiķis
6, 14, 38, 54, 86, 119, 124, 131, 134, 145, 149, 157, 178, 184
Dišāns Marsels (1887–1969), gleznotājs 15, 31, 65
Domjē Onorē (1808–1879), grafiķis, gleznotājs, tēlnieks 76, 93, 101
Donatello (ap 1386–1466), tēlnieks 27, 149
Dongens Kēss van (1877–1968), gleznotājs 44

Dragūne Maija (1945), grafiķe 101
Duburs Arturs (1899–1973), grafiķis 115
Dūrijs (5. gs. 1. puse pr. Kr.), vāžu apgleznotājs 156
Dūsburgs Teo van (1883–1931), gleznotājs 164
Dzenis Burkards (1879–1966), tēlnieks 27, 29, 70, 74
Džakometi Alberto (1901–1966), tēlnieks 161
Dženks Čārlzs (1939), arhitekts, arhitektūras teorētiķis 143
Džonss Alens (1937), mākslinieks 139
Džordžone (ap 1477–1510), gleznotājs 6, 105, 149
Džosers (ap 2780–2760 pr. Kr.), Senās Ēģiptes faraons 136
Džoto di Bondone (1266 vai 1267–1337), gleznotājs 144, 149

E

Ēberleins Johans Frīdrihs (1693 vai 1696–1749), tēlnieks 140
Edijs Dons (1944), mākslinieks 59
Efels Žans (1908–1982), grafiķis 76
Egingks Johans Lēberehts (1784–1867), gleznotājs 82, 119
Ehnatons (sk. Amenhoteps IV) 183
Eifelis Gistavs (1832–1923), inženieris 34, 174
Eifronijs (6. gs. b.–5. gs. sāk. pr. Kr.), gleznotājs, keramiķis 156
Eiklīds (365?–300? pr. Kr.), matemātiķis 182
Eiks Jans van (1390–1441), gleznotājs 40, 149, 164
Eizenšteins Mihails (1867–1921), civilinženieris 69
Eko Umberto (1932), rakstnieks 81
Eliārs Pols (1895–1952), dzejnieks 161
Eliass Ģederts (1887–1975), gleznotājs 132
Eliss Freds (1885–1965), grafiķis 76
Elovejs Lorenss, mākslas kritiķis 139
Endzelīna Līvija (1927), gleznotāja 84
Engrs Žans Ogists Dominiks (1780–1867), gleznotājs 7
Ensors Džeimss (1860–1949), gleznotājs, grafiķis 39
Enss Remons (1926), mākslinieks 32

F

Feders Jūlijs (1838–1909), gleznotājs 7, 147, 152
Feidijs (Fīdijs) (starp 500 un 490–431 pr. Kr.), tēlnieks 8, 81

- Feits Jans (1611–1661), gleznotājs 14
 Felsko Johans Daniels (1813–1902), arhitekts 38, 121
 Feofans Griekis (ap 1340–pēc 1405), gleznotājs 62
 Fjorentīno Nikolo (1430–1514), tēlnieks 111
 Foks T. (20. gs.), mākslinieks 27
 Folcs Augusts (1851–1926), tēlnieks 20, 29
 Fontāna Domeniko (1543–1607), arhitekts 135
 Fontēns Pjērs (1762–1853), arhitekts 13
 Fonts (mitol.) 165
 Fosters Normens (1935), arhitekts 58
 Fostels Volfs (1932), mākslinieks 32, 180
 Fragonārs Žans Onorē (1732–1806), gleznotājs, grafiķis 9, 151, 158,
 159
 Franklins Bendžamins (1706–1790), valsts darbinieks, zinātnieks 135
 Franks Jozefs (1885–?), arhitekts 85
 Freids Zigmunds (1865–1939), psihologs 161
 Fridrihsons Kurts (1911–1991), gleznotājs 10
 Fulers Ričards Bakminsters (1895–1983), arhitekts, inženieris 98

G

- Gabriels Žaks Anžs (1698–1782), arhitekts 99
 Garnjē Šarls (1825–1898), arhitekts 38
 Garokalns Visvaldis (1933), gleznotājs, akvarelists 10
 Gaudi Antonio (1852–1926), arhitekts 143
 Gēte Johans Volfgangas (1749–1832), rakstnieks 17
 Giberti Lorencs (ap 1381–1455), tēlnieks 29
 Giga Gaisma (1938–1999), grafiķe 101
 Ginters Raimonds (1913–1998), gleznotājs 10
 Gobelēni (15. gs.), dzijas krāsotāju ģimene 51
 Gogēns Pols (1848–1903), gleznotājs 142
 Gogs Vinsents van (1853–1890), gleznotājs, grafiķis 84, 142
 Goiens Jans van (1596–1656), gleznotājs 6
 Goija (Goja) Fransisko Hosē (1746–1828), gleznotājs, grafiķis 10,
 101, 124
 Goings Ralfs (1928), mākslinieks 59

- Gonkūrs Edmonds de (1822–1896), rakstnieks 119
 Gonkūrs Žils de (1830–1870), rakstnieks 119
 Go Si (ap 1020–ap 1090), gleznotājs 167
 Gotjē Teofils (1811–1872), rakstnieks, kritiķis 104
 Grafs Johans Mihaels (?–pēc 1796), tēlnieks 146, 166
 Grass Karls Gothards (1767–1814), gleznotājs 119
 Grēzs Žans Batists (1725–1805), gleznotājs 158
 Grimšovs N. (20. gs. 80. gadi), arhitekts 58
 Griss Huans (1887–1927), gleznotājs 97
 Gropers Viljams (1897–1977), grafiķis, gleznotājs 76
 Gropiuss Valters (1883–1969), arhitekts, dizainers, arhitektūras
 teorētiķis 25, 34, 47
 Gross Žoržs (1893–1959), gleznotājs, grafiķis 39, 76
 Grosvalds Jāzeps (1891–1920), gleznotājs 142
 Grune Johans Zāmuēls (1782–1848), gleznotājs 152
 Gudons Žans Antuāns (1741–1828), tēlnieks 27
 Gulbransons Olafs (1873–?), gleznotājs, grafiķis 76
 Gutuzo Renato (1912–1987), gleznotājs, grafiķis 117

H

- Häberlands Kristofs (1750–1803), arhitekts 82, 183
 Hamiltons Ričards (1922), gleznotājs 139
 Hants Viljams Holmens (1827–1910), gleznotājs 143
 Hauberisers Georgs Jozefs (1841–1922), arhitekts 121
 Hauptmanis Gerharts (1862–1946), rakstnieks 119
 Heda Villems Klāss (ap 1594–1682), gleznotājs 84
 Hēgers Fricis (1877–1949), arhitekts 39
 Heimrāts Rūdolfis (1926–1992), tekstilmākslinieks 25, 52
 Heince Tobiass (ap 1590–1653), kokgriezējs 109
 Hensons D. (20. gs.), mākslinieks 59
 Hildebrands Ādolfs fon (1847–1921), tēlnieks 121
 Hildebrants Johans Lukass fon (1668–1745), arhitekts 112
 Himārs Hektors (1867–1942), arhitekts 143
 Hipiuss Gustavs Ādolfs (1792–1856), gleznotājs, grafiķis 119
 Hodlers Ferdinands (1853–1918), gleznotājs 160

- Hodoveckis (Hodovecs) Daniels (1726–1801), grafiķis, gleznotājs 158
Hofmanis Ježijs (1932), kinorežisors 80
Hofmanis Jozefs (1870–1956), arhitekts 69, 85, 158
Hogārts Viljams (1697–1764), gleznotājs, grafiķis 38, 76
Hokusai Kacusika (1760–1849), gleznotājs, grafiķis 106
Holbeins Jaunākais Hanss (1497 vai 1498–1543), gleznotājs, grafiķis 38, 86, 131
Hopfers Dāniels (ap 1470–1536), grafiķis 124
Houlms T. (17. gs.), angļu topogrāfs 135
Hovards Ebinizers (1850–1928), pilsēt būvniecības teorētiķis, sociologs 135
Hūns Kārlis (1830–1877), gleznotājs 7, 101, 147, 152, 159

I

- Ignāciuss Oto Frīdrihs (1794–1824), gleznotājs 119
Iktīns (5. gs. 2. puse pr. Kr.), arhitekts 81, 112
Iltnera Ērika (1925), tekstilmāksliniece 25
Imhoteps (ap 28. gs. pr. Kr.), arhitekts 136
Ineni (16. gs. pr. Kr.), arhitekts 86
Irbe Voldemārs (1893–1944), gleznotājs 132
Īstiss Ričards (1936), mākslinieks 59

J

- Jankavs Uģis (1952), tekstilmākslinieks 25
Jansons Kārlis (1896–1986), tēlnieks 29, 74, 111
Jātniece Violeta (1939), keramiķe 79
Jūlijs II (1443–1513), Romas pāvests 137
Jūlijs III, Romas pāvests no 1550. līdz 1555. g. 171
Junkers Aleksandrs (1899–1976), grafiķis 84, 85, 100

K

- Kallikrats (5. gs. pr. Kr.), arhitekts 81, 112
Kalnenieks Edvīns (1939), gleznotājs 132
Kalniņš Eduards (1904–1988), gleznotājs 7
Kalnroze Valdis (1894–1993), gleznotājs 7

- Kalo Žaks (1592 vai 1593–1635), grafiķis 124
Kampens Jakobs van (1595–1657), arhitekts 112
Kandinskis Vasilijs (1866–1949), gleznotājs 5, 114, 167
Kanova Antonio (1757–1822), tēlnieks 7, 121
Kants Imanuels (1724–1804), filozofs 103
Kaprovs Alans (20. gs.), mākslinieks 57, 58
Karakalla (186–217), Senās Romas imperators 142, 172
Karavadžo (1573–1610), gleznotājs 84, 147
Karjērs Ežēns (1849–1906), gleznotājs 101
Karra Karlo (1881–1966), gleznotājs, grafiķis 47, 114
Kasīrers Ernsts (1874–1945), filozofs 63
Kastiljone Džovanni Benedeto (1611–1663 vai 1665), gleznotājs,
grafiķis 115
Kazaks Jēkabs (1895–1920), gleznotājs, grafiķis 39, 142
Keips Alberts (1620–1691), gleznotājs 14
Kendlers Johans Joahims (1706–1775), tēlnieks 140
Keskiula A. (20. gs.), mākslinieks 59
Klāss Pīters (1597 vai 1598–1661), gleznotājs 84, 147
Klē Pauls (1879–1940), gleznotājs 161
Klimts Gustavs (1862–1918), gleznotājs 69, 158
Klingers Makss (1857–1920), gleznotājs, grafiķis, tēlnieks 160
Klozs Čaks (1940), mākslinieks 59
Kohs Johans (1850–?), arhitekts 120
Kokoška Oskars (1886–1980), gleznotājs, grafiķis 39, 114
Kolbe Georgs (1877–1947), tēlnieks 121
Kolders Aleksandrs (1898–1976), tēlnieks 81
Kolvica Kēte (1867–1945), grafiķe, tēlniece 101, 113, 120
Konstebls Džons (1776–1837), gleznotājs 9, 138
Kortona Pjetro da (1596–1669), gleznotājs, arhitekts 51
Košuts Džozeifs (1945), mākslinieks 88
Kotingems Roberts (1935), mākslinieks 59
Krāmers Fricis (1906), tēlnieks 85
Krānahs Vecākais Lukass (1472–1553), gleznotājs, grafiķis 38, 86
Krašta Marta (1953), juveliermāksliniece 70
Krolle Izabella (1938), keramiķe 79, 117

Krollis Gunārs (1932), grafiķis 84, 85, 124
Kronvalds Kārlis (1838–1883), grafiķis 101
Kross Anrī Edmons (1856–1910), gleznotājs 145
Krūmiņa Ilze (1953), grafiķe 101
Kruss-Diess Karloss (1923), mākslinieks 125
Kucins Vitolds (1955), tekstilmākslinieks 25
Kuga Jānis (1878–1969), scenogrāfs 158
Kuindži Arhips (1841–1910), gleznotājs 6
Kunellis Jannis (1936), mākslinieks 65
Kupka Františeks (1871–1957), gleznotājs, grafiķis 5
Kurbē Gistavs (1819–1877), gleznotājs 56, 147
Kuzņecovs Sidors (19. gs.), rūpnieks 140

L

Lančesters H. V., arhitekts 135
Landau Indulis (1940), gleznotājs 132
Lange Marta (1903–1985), tēlniece 27, 29, 74
Lapiņš Arturs (1911–1983), scenogrāfs 158
Latūrs Moriss Kantēns de (1704–1788), gleznotājs 131
Laube Eižens (1880–1967), arhitekts 69, 122
Lauders Guntis (1965), metālmākslinieks 70
Leblons Žans (1679–1719), arhitekts 32
Lebrēns Šarls (1619–1690), gleznotājs 51, 110
Lekorbizjē Š. E. (1887–1965), arhitekts 47, 85, 97, 109, 180
Lenotrs Andrē (1613–1700), arhitekts 148
Leonardo da Vinči (1452–1519), gleznotājs, tēlnieks, arhitekts,
zinātnieks, inženieris 31, 35, 48, 100, 102, 131, 136, 142, 145, 149,
155, 159, 184
Leparks Hulio (20. gs.), mākslinieks 125
Leprenss Žans Batists (1734–1781), mākslinieks 99
Levitans Izaks (1860–1900), gleznotājs 131
Levo Luijs (ap 1612–1670), arhitekts 134
Ležē Fernāns (1881–1955), gleznotājs 84, 97, 101, 117
Lībermanis Makss (1847–1935), gleznotājs, grafiķis 131
Ligorio Pirro (ap 1510–1583), arhitekts, gleznotājs, arheologs 78

- Lihtenšteins Rojs (1923), gleznotājs, tēlnieks 139
Limburgs Pols de (14. gs. 2. puse–15. gs. 1. puse), miniatūru
gleznotājs 113
Limburgs Žeanekēns de (14. gs. 2. puse–15. gs. 1. puse), miniatūru
gleznotājs 113
Lipi Fra Filipo (1406–1469), gleznotājs 102
Lomonosovs Mihails (1711–1765), zinātnieks enciklopēdistis,
dzejnieks, vēsturnieks 116
Lorēns Klods (1600–1682), gleznotājs, grafiķis 82
Luijs XIV, Saules karalis (1638–1715), Francijas karalis 51, 148
Luijs XV (1710–1774), Francijas karalis 16, 99
Luijs XVI (1754–1793), Francijas karalis 34
Leņins Vladimirs (1870–1924), PSKP organizētājs, Padomju valsts
vadītājs 108
Lisickis Lazars (Els) (1890–1941), arhitekts, grafiķis, scenogrāfs 89

M

- Madernieks Jūlijs (1870–1955), dekoratīvi lietišķās mākslas
meistars, gleznotājs, mākslas kritiķis 33, 69, 109
Magrits Renē (1898–1967), gleznotājs 161
Maijols Aristids (1861–1944), tēlnieks, grafiķis 121
Ma Juanš (13. gs.), gleznotājs 167
Makarts Hanss (1840–1884), gleznotājs 120
Makintošs Čārlzs Renijs (1868–1928), arhitekts 69
Maklins B. (20. gs.), mākslinieks 27
Maļevičs Kazimirs (1878–1935), gleznotājs 5, 89, 114, 166, 167
Mandelštams Pauls (1872–1941), arhitekts 69, 122
Mansārs-Arduēns Žils (1646–1708), arhitekts 110, 134
Mansārs Fransuā (1598–1666), arhitekts 106
Marineti Filipo Tommazo (1876–1944), rakstnieks 47
Markē Albērs (1875–1947), gleznotājs 44
Markē Andrē (1880–1954), gleznotājs 114
Marks Francs (1880–1916), gleznotājs 114
Martīni Frančesko (18. gs.), gleznotājs 137
Martinsons Pēteris (1931), keramiķis, arhitekts 79, 117

- Masimo, markīzs 119
- Masons Andrē (1896–1987), gleznotājs 161
- Matiss Anri (1869–1954), gleznotājs 44, 100, 114
- Matvejs Voldemārs (1877–1914), gleznotājs 142
- Mausols (?–353. g. pr. Kr.), Grieķijas valdnieks 107
- Mazačo (1401–1428), gleznotājs 149
- Mazerels Franss (1889–1972), grafiķis, gleznotājs 100
- Mediči Kozimo I (1519–1574), tirgotāju un baņķieru dzimtai piederīgais 35, 105
- Mediči Marija (1573–1642), tirgotāju un baņķieru dzimtai piederīgā 35, 162
- Medniece Latvīte (1924), keramiķe 79, 114
- Melderis Emīls (1889–1979), tēlnieks 27, 111
- Meļņikovs Konstantīns (1890–1974), arhitekts 89
- Mendess Leopoldo (1902–1969), grafiķis 100
- Mikelandželo Buonarroti (1475–1564), tēlnieks, gleznotājs, arhitekts, dzejnieks 35, 45, 102, 107, 119, 137, 149, 170, 173
- Mikeloco Bartolommeo di (1396–1472), arhitekts, tēlnieks 154
- Mikerīns (4. g. tūkst. pr. Kr.), Senās Ēģiptes faraons 137
- Milejs Džons Everts (1829–1896), gleznotājs 143
- Milē Žans Fransuā (1814–1875), gleznotājs, grafiķis 131
- Miro Hoans (1893–1983), gleznotājs 161
- Mīrons (5. gs. pr. Kr.), tēlnieks 81
- Mīss van der Roe Ludvigs (1886–1969), arhitekts 47, 143
- Mnēsīkls (5. gs. 2. puse pr. Kr.), arhitekts 144
- Mondriāns Pīts (1872–1944), gleznotājs 5, 26, 114, 164
- Monē Klods (1840–1926), gleznotājs 7, 64, 138
- Moriss Viljams (1834–1896), mākslinieks, mākslas teorētiķis, rakstnieks 34, 104, 143
- Moro Gistavs (1826–1898), gleznotājs 160
- Mozesa Anna (1860–1961), gleznotāja 143
- Munks Edvards (1863–1944), gleznotājs, grafiķis 39, 101
- Mūrs Čārlzs (1925), arhitekts 142

N

- Naumans Brūss (1941), mākslas teorētiķis 27, 88
Neimanis Vilhelms (1849–1919), arhitekts, mākslas vēsturnieks 38,
120
Neitra Ričards (1892–1970), arhitekts 126
Nervi Pjērs Luidži (1891–1979), inženieris, arhitekts 98

O

- Olbrihs Jozefs (1867–1908), arhitekts 69
Oldenburgs Klāss (1925), tēlnieks 139
Omers (18. gs.), dekoratīvi lietišķās mākslas meistars 165
Ortā Viktors (1861–1947), arhitekts 69
Overbeks Johans Frīdrihs (1789–1869), gleznotājs 118
Ozanfāns Amadē (1886–1966), gleznotājs 97
Ozoliņa Sarmīte (1929–1994), keramiķe 79
Ozoliņš Edgars (1930–1987), grafiķis 115

P

- Padegs Kārlis (1911–1940), gleznotājs, grafiķis 39
Paiks Nam Džuns (1932), mākslinieks 180
Palladio Andrea (1508–1580), arhitekts, arhitektūras teorētiķis 180
Panofskis Ervīns (1892–1968), mākslas zinātnieks 63, 104
Panss Dž. (20. gs.), mākslinieks 27
Paoloci Eduardo (1924), mākslinieks, gleznotājs 139
Parmidžanīno (1503–1540), gleznotājs 105
Paulāns Andrejs (1896–1973), keramiķis 79
Pauls-Vignere Edīte (1939), tekstilmāksliniece 52
Pecolds Augusts (1794–1859), gleznotājs 119
Perikls (ap 490.–429. g. pr. Kr.), Senās Grieķijas politiskais
darbinieks 81
Pērle Rūdolfs (1875–1917), gleznotājs, grafiķis 84
Perovs Vasilijš (1834–1882), gleznotājs 147
Persjē Šarls (1764–1838), arhitekts 13
Peruci Baldasāre (1481–1536), arhitekts 105
Petraškevics Juris (1953), grafiķis, gleznotājs 110

Pflūgs Roberts (1832–1885), arhitekts 38
 Pfors Francs (1788–1812), gleznotājs 118
 Pikabija Fransiss (1879–1953), gleznotājs 31
 Pikaso Pablo (1881–1973), gleznotājs, grafiķis 84, 96, 97, 100, 101,
 114, 124, 143
 Piranezi Džovanni Batista (1720–1778), grafiķis, arhitekts 121, 124
 Pisaro Kamils (1830–1903), gleznotājs 7, 64, 138
 Pizanello (pirms 1395–1455), gleznotājs, medaļu mākslinieks 14, 111
 Pjēro della Frančeska (starp 1415 un 1420–1492), gleznotājs 100
 Pjūdžins Ogastuss Velbijs Nortmors (1812–1852), arhitekts 121
 Plēpis Jānis (1909–1947), grafiķis 85
 Pole Ernests (1872–1914), arhitekts 122, 134
 Polignots (ap 510 pr. Kr.–?), gleznotājs 81
 Polikleits (5. gs. pr. Kr.), tēlnieks, mākslas teorētiķis 81, 144
 Polimēds no Argosas 98
 Polis Miervaldis (1948), gleznotājs 59
 Polli H. (20. gs.), mākslinieks 59
 Pontormo (Karuči Jakopo, 1494–1556), gleznotājs 105
 Porselliss Jans (ap 1584–1632), gleznotājs 106
 Porta Džakomo della (ap 1540–1602), arhitekts 171
 Poruks Jānis (1871–1911), rakstnieks 54
 Poseidons (mitol.) 8, 36
 Poters Pauluss (1625–1654), gleznotājs 14
 Prāksitels (ap 390–330 pr. Kr.), tēlnieks 81, 90
 Purvītis Vilhelms (1872–1945), gleznotājs 7, 64, 69, 138
 Pusēns Nikolā (1594–1665), gleznotājs 82, 136, 184

R

Rafaēls Santi (1483–1520), gleznotājs, arhitekts 20, 35, 45, 51, 102,
 119, 131, 136, 143, 145, 149, 155, 173
 Raiders Alberts Pinkems (1847–1917), gleznotājs 160
 Railija Bridžeta (1931), gleznotāja 125
 Raitis Frenks Loids (1867 vai 1869–1959), arhitekts, arhitektūras
 teorētiķis 126
 Rambue de, marķīze 155

Rasanfoss Armans (1862–1934), rakstnieks, grafiķis 113
Raskins Džons (1819–1900), mākslas teorētiķis, rakstnieks 34, 104
Rastrelli Bartolomeo Frančesko (1700–1771), arhitekts 24
Raušenbergs Roberts (1925), gleznotājs 65
Redons Odilons (1840–1916), grafiķis 160
Reinike Pēters (1715–1768), tēlnieks 140
Reisdāls Jakobs van (1628 vai 1629–1682), gleznotājs 6
Reisdāls Salomons van (1600 vai 1603–1670), gleznotājs 6, 147
Relo Francs (1829–1905), inženieris, zinātnieks 34
Rembrants Harmenss van Reins (1606–1669), gleznotājs, grafiķis
124, 157, 184
Rengarts Jānis (1892–1960), arhitekts 47
Rens Kristofers (1632–1723), arhitekts 82
Renuārs Ogists (1841–1919), gleznotājs, grafiķis 64, 93, 127, 131, 138
Repins Ilja (1844–1930), gleznotājs 147
Rids Fransuā (1784–1855), tēlnieks 152
Rikmane Māra (1939), grafiķe 124
Riņķis Juris (1931–1998), grafiķis 138
Rivera Djego (1886–1957), gleznotājs 117
Robērs Ibērs (1733–1808), gleznotājs 9
Rodčenko Aleksandrs (1891–1956), dizainers, grafiķis,
fotomākslinieks, teātra un kino mākslinieks 89
Rodēns Ogists (1840–1917), tēlnieks 27, 64
Rodžerss Ričards (1933), arhitekts 58
Roseti Dante Gabriels (1828–1882), gleznotājs, dzejnieks 143, 160
Roso Medardo (1858–1928), tēlnieks 64
Rotella Mimmo (1918), mākslinieks 32
Roze Jānis (1823–1897), gleznotājs 7, 147
Rozentāls Janis (1866–1916), gleznotājs 64, 69, 118, 131, 138
Rožkalns Dainis (1928), grafiķis 38, 85
Rubenss Pīters Pauls (1577–1640), gleznotājs 51, 56, 136, 162
Rubļovs Andrejs (starp 1360 vai 1370–1427), gleznotājs 62
Runge Filips Oto (1777–1810), gleznotājs 152
Ruso Anrī (1844–1910), gleznotājs 143
Rusolo Luidži (1885–1947), gleznotājs, grafiķis 47

S

- Salivans Lūiss Henrijs (1856–1924), arhitekts, arhitektūras teorētiķis 34, 47, 126
- Salvi Nikolo (1697–1751), arhitekts 165
- Savrasovs Aleksejs (1830–1897), gleznotājs 7
- Sēfrenss Nikolass (jaunākais; 1662–1710), koka tēlnieks 72
- Sēfrenss Nikolass (vecākais; ?–1694), koka tēlnieks 72
- Septimijs Sevērs (146–211), Romas imperators 13, 176
- Serā Žoržs Pjērs (1859–1891), gleznotājs 142, 145
- Serovs Valentīns (1865–1911), gleznotājs 131
- Severīni Džino (1883–1966), gleznotājs 47
- Sezans Pols (1839–1906), gleznotājs 7, 84, 96, 142
- Sikeiross Davids (1898–1974), gleznotājs 117
- Siņaks Pols (1863–1935), gleznotājs 142, 145
- Sirvāžs L., mākslinieks 81
- Sislē Alfreds (1839–1899), gleznotājs 7, 64
- Skots D. G., arhitekts 121
- Skride Ārijs (1906–1987), gleznotājs 7
- Skulme Oto (1889–1967), gleznotājs, scenogrāfs 84, 97
- Skulme Uga (1895–1963), gleznotājs 132
- Slavičeks J. (?–18. gs. 50. gadi), kokgriezējs 146
- Smelters Georģs (1942), grafiķis 101
- Smits Džons (1652–1742), grafiķis 110
- Smitsonē Alisone (1928), arhitekte 27
- Smitsons Pīters (1923), arhitekts 27
- Sneiderss Franss (1579–1657), gleznotājs 14, 84
- Sonjets K. (20. gs.), mākslinieks 27
- Sonks Larss (1870–1956), arhitekts 121
- Soto Hesus Rafaels (1923), gleznotājs 125
- Sprangers Bartolomejs (1546–1611), gleznotājs 105
- Stepanovs Valentīns (1886–1968), gleznotājs 89
- Straume Jūlijs (1874–1970), lietišķās mākslas meistars 33
- Strupulis Jānis (1949), tēlnieks 111
- Suflo Žaks Žermēns (1713–1780), arhitekts 110, 141
- Sūniņš Kārlis (1907–1979), gleznotājs 10, 84

Suta Romans (1896–1944), gleznotājs 97
Sutins Haims (1893–1943), gleznotājs 39
Svemps Leo (1897–1975), gleznotājs 84
Šalgrēns Žans (1739–1811), arhitekts 13
Šardēns Žans Batists (1699–1779), gleznotājs 131, 158
Šavans Pivī de (1824–1898), gleznotājs 160
Ščusevs Aleksejs (1873–1949), arhitekts 108
Šēls Heinrihs (1829–1909), arhitekts 69, 121
Šilers Čārlzs (1883–1965), mākslinieks 101
Šiškins Ivans (1832–1898), gleznotājs 7
Šķilters Gustavs (1874–1954), tēlnieks 27, 29, 64, 70, 74
Šlēgels Fridrihs (1772–1829), kritiķis, filozofs 17
Šmēlīngs Aleksandrs (1877–1961), arhitekts 69
Šmits Fridrihs fon (1825–1891), arhitekts 121
Štālbergs Ernests (1883–1958), arhitekts 47
Štiglics Aleksandrs (1814–1884), finansists, mecenāts 33
Štrāls Valdis (1962), metālmākslinieks 70
Štuks Francs fon (1863–1928), gleznotājs 160

T

Tammiks R. (20. gs.), mākslinieks 59
Tangī Īvs (1900–1955), gleznotājs 161
Tarantīno Kventins (1963), kinorežisors 81
Tatļins Vladimirs (1885–1953), dizainers, scenogrāfs, grafiķis 89
Tēns Ipolits (1828–1893), filozofs, literatūrzinātnieks 104
Terborhs Gerhards (1617–1681), gleznotājs 136
Tērners Džozefs Melords Viljams (1775–1851), gleznotājs 9
Ticiāns (1476 vai 1477–1576), gleznotājs 20, 56, 105, 131, 136, 149
Tilbergs Jānis Roberts (1880–1972), gleznotājs, grafiķis, tēlnieks 111
Tilmanis Osvalds (1900–1980), arhitekts 47
Tintoreto Jakopo (1518–1594), gleznotājs 21, 56, 136, 149
Tits Sevērs Septīmijs (39–81), Senās Romas imperators 176
Tone Voldemārs (1892–1958), gleznotājs 84, 97
Tonets A. (1829–1910), mēbeļu meistars 85
Tonets Mihails (1796–1871), mēbeļu meistars 85

Trajāns Marks Ulpijs (53–117), Romas imperators 44, 86
Troijons Konstāns (1810–1865) 14
Tulūzs-Lotreks Anrī (1864–1901), gleznotājs, grafiķis 138, 142

U

Ubāns Konrāds (1893–1981), gleznotājs 138
Učello Paolo (1397–1475), gleznotājs 78
Ūde Fricis fon (1848–1911), gleznotājs 120
Udons Žans Antuāns (1741–1828), tēlnieks 107
Unvins Reimonds (1863–1940), arhitekts 135
Upītis Pēteris (1899–1989), grafiķis 38, 85
Utriljo Moriss (1883–1955), gleznotājs 147

V

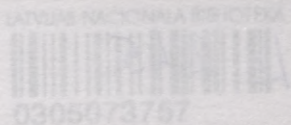
Vailds Oskars (1854–1900), rakstnieks 104
Vallots Pauls (19. gs.), arhitekts 120
Valters Jānis (1869–1932), gleznotājs 64, 138
Vanags Aleksandrs (1873–1919), arhitekts 69
Vans Vei (699 vai 701–759 vai 761), dzejnieks, gleznotājs, kaligrāfs
115, 177
Vārburģs A., mākslas zinātnieks 63
Vato Antuāns (1684–1721), gleznotājs 151
Vazareli Viktors (1908–1997), gleznotājs 125
Vazāri Džordžo (1511–1574), arhitekts, gleznotājs, mākslas
vēsturnieks 105, 148
Vegere Baiba (1948), gleznotāja 132
Veisa Vera (1947), tēlniece 111
Velde Henrijs van de (1863–1957), arhitekts, dekoratīvi lietišķās
mākslas meistars 25, 69
Velflīns Heinrihs (1864–1945), mākslas zinātnieks 104
Veroneze Paolo (1528–1588), gleznotājs 21, 56
Vesņins Leonids (1880–1933), arhitekts 89
Vesņins Viktors (1882–1950), arhitekts 89
Vesņins Aleksandrs (1883–1959), arhitekts 89
Vigāno Vitoriāno (1919), arhitekts 27

- Vilcāns Polikarps (1894–1969), keramiķis 79
 Vilhelms IV fon Vitelbahs, bavāriešu hercogs (1498–1563), Rīgas
 arhibīskaps 106, 136
 Viliama Elita (1954), grafiķe 110
 Vilks Dzintra (1948), tekstilmāksliniece 52
 Vilks Ģirts (1909–1983), scenogrāfs 158
 Villerušs Valdis (1942), grafiķis, mākslas zinātnieks 85
 Vinjola Džakomo (1507–1573), arhitekts, arhitektūras teorētiķis
 171
 Vinkelmanis Johans Joahims (1717–1768), mākslas zinātnieks 104,
 121
 Viralts Eduards (1898–1954), grafiķis 115
 Vistlers Džeimss Ebots Maknīls (1834–1903), gleznotājs 104, 157
 Vīts Sols de (1928), mākslas teorētiķis 88
 Vlaminks Moriss (1876–1958), gleznotājs 44
 Vorhols Endijs (1928–1987), gleznotājs 139
 Voroņihins Andrejs (1759–1814), arhitekts 87
 Vrubels Mihails (1856–1910), gleznotājs 69, 160
 Vuē Simons (1590–1649), gleznotājs 51

Z

- Zāle Kārlis (1888–1942), tēlnieks 170
 Zaļkalns Teodors (1876–1972), tēlnieks 14, 27, 29, 54, 74, 111
 Zariņš Indulis (1929–1997), gleznotājs 84
 Zariņš Rihards (1869–1939), grafiķis 38, 70, 109, 124
 Zauris Mārtiņš (1915–1998), tēlnieks 74
 Zeile Valentīna (1937), tēlniece, pedagoge 111
 Zemgals Gunārs Kārlis (1934), scenogrāfs 138
 Zempers Gotfrīds (1803–1879), arhitekts, mākslas teorētiķis 34, 38,
 120
 Zempers Manfreds (19. gs.), arhitekts 120
 Zēnefelders Aloizs (1771–1834), izgudrotājs 101
 Zevs (mitol.) 20
 Zīgens Ludvigs fon (1609–1680), gravieris 110
 Zikmane Lolita (1941), grafiķe 101, 124

Saturs

Ievads	3
A-Z teksts	5
Tematiskais rādītājs	186
Vispārīgie termini	186
Arhitektūra	190
Glezniecība	195
Grafika	199
Tēlniecība	201
Dekoratīvi lietišķā māksla	203
Personu rādītājs	207

Latvian National Library
MAXA MAKSLAS VĒSTURES
TERMIŅU VĀRDNICA

Latvian National Library
MAXA MAKSLAS VĒSTURES
TERMIŅU VĀRDNICA

Latvian National Library
MAXA MAKSLAS VĒSTURES
TERMIŅU VĀRDNICA

Ls. 2,45

Baturs

3	.....	.....
5	.....	.....
186	.....	.....
188	.....	.....
190	.....	.....
198	.....	.....
199	.....	.....
201	.....	.....
208	.....	.....
207	.....	.....

Daina Blūma
**MAZĀ MĀKSLAS VĒSTURES
TERMINU VĀRDNĪCA**

Zinātniskā konsultante *Vita Ozoliņa*
Māras Alševskas dizains
Redaktore *Ilze Sausiņa*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K. Valdemāra ielā 6,
Rīgā, LV-1010. Red. nr. S-709.
A/s "Poligrāfists", K. Valdemāra ielā 6, Rīgā, LV-1010.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305073757

2005-2

L 101

Vai jūs zināt, kas ir antablements? Ko sauc par lekitu? Varbūt vēlaties precizēt, kurā laikā mākslā pastāvēja impresionisms un kas tam raksturīgs? Lai to noskaidrotu, noderēs **Dainas Blūmas** sastādītā **"MAZĀ MĀKSLAS VĒSTURES TERMINU VĀRDNĪCA"**.

ARHITEKTŪRA

GLEZNICĪBA

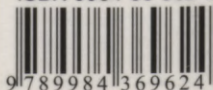
GRAFIKA

TĒLNICĪBA

DEKORATĪVI LIETIŠĶĀ MĀKSLA

Izdevumā apkopots gandrīz tūkstotis šķirkļu, kas skaidro visbiežāk lietotos mākslas vēstures terminus. Ilustrētā vārdnīca iecerēta kā palīgīdzeklis kultūras un mākslas vēstures, kā arī vizuālās mākslas apguvē gan vidusskolēniem, gan mākslas skolu audzēkņiem, gan studentiem. Tā būs noderīga arī pasniedzējiem un citiem interesentiem

ISBN 9984-36-962-5

9 789984 369624

ZVAIGZNE ABC

